

ДНЕВНИКЪ

(стенографически)

на

XI^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа редовна сесия).

XI заседание, четвъртък, 1 ноемврий 1901 г.

(Отворено въ 2 ч. и 35 м. слѣдъ пладнѣ подъ прѣдсѣдателството на прѣдсѣдателя г. М. Балабановъ.)

Прѣдсѣдателъ: (Звъни.) Засѣданието се отваря. Г-нъ секретарь ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь М. Златановъ: (Прочита списъка. Отсѣтствуватъ г. г. прѣдставителитѣ: Н. Абаджиевъ, А. Бояджийски, И. Гешовъ, Т. Даскаловъ, С. Димитровъ, Д. Десевъ, Д-ръ К. Милановъ, Д-ръ Д. Милковъ, Д-ръ Д. Молловъ, Д-ръ А. Ходжевъ, П. Ивановъ, Н. Кормановъ, П. Кръстевъ, Г. Маджаровъ, А. Малиновъ, Д. Марковъ, П. Мечкаровъ, Е. Начевъ, Т. Николовъ, К. Петковъ, Х. Славейковъ, И. Стояновъ, И. Сунгурларски, Ю. Теодоровъ, Х. Филиповъ и Д. Вановъ.)

Прѣдсѣдателъ: Отсѣтствуватъ 26. Има законенъ съставъ засѣданието да продължава.

Но прѣди всичко, има да се подведатъ подъ клетва двама души народни прѣдставители: Раховскиятъ Дамянъ Вълчевъ и Горнѣорѣховскиятъ Д-ръ Петъръ Стайковъ.

(Сакеларий С. Къневъ подвежда подъ клетва народнитѣ прѣдставители г. г. Дамянъ Вълчевъ и Д-ръ Петъръ Стайковъ.)

Прѣдсѣдателъ: Прѣди всичко, съобщавамъ на Народното Събрание, че Фердинандскиятъ народенъ прѣдставитель Спасъ Ивановъ иска да му се разрѣши единъ мѣсеченъ отпускъ, начиная отъ 5-й того.

Г-нъ секретарь ще го прочете.

Секретарь М. Златановъ: (Чете.) „Заявление отъ Сп. Ивановъ, Фердинандски народенъ прѣдставитель. Като прѣдставямъ медицинско свидѣтелство отъ Д-ръ Ватевъ, отъ 30 октомврий т. г., честь имамъ да ви замоля най-учтиво, г-не прѣдсѣдателю, да направите потребното, за да ми се разрѣши едномѣсеченъ задграниченъ отпускъ отъ Народното Събрание, считанъ отъ 5-й того.“

Ето и медицинското свидѣтелство: (Чете.)

„Медицинско свидѣтелство.“

Спасъ Ивановъ, народенъ прѣдставитель, страда отъ катаръ на гърлото и въ бѣлия дробъ. Болестъта му е излѣчима. За да може да се излѣкува, той трѣбва непрѣмънно да прѣкара тая зима въ мѣста съ по-топълъ климатъ, дѣто, надѣвамъ се, ще може да поправи разстроеното си здраве. Прѣдъ видъ на това, умолява се почитаемото Народно Прѣдставителство да разрѣши на Спаса Ивановъ шестмѣсеченъ задграниченъ отпускъ.

Д-ръ С. Ватевъ.“

Прѣдсѣдателъ: Турямъ на гласуване това искане и моля ония г. г. народни прѣдставители, които сж за даването отпускъ на г. Спаса Ивановъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Събраниято приема.

Минаваме на дневния редъ, който е:

I. Продължение разискванията по проекта за отговора на тронното слово;

II. Първо четене законопроектитѣ: а) за отчетността по бюджета, б) за измѣнение чл. 75 отъ закона за нотариуситѣ, в) за измѣнение чл. чл. 95, 106 п. 7, 110 и пр. отъ сждопроизводството по уголовни дѣла, които сж подсждни на мировитѣ сждии, и г) за измѣнение чл. чл. 44 и 45 отъ уголовното сждопроизводство, и

III. Докладъ отъ провѣрочната комисия по изборитѣ, станали въ околнитѣ: 1) Горнѣорѣховска и 2) Кесаревска.

Продължаватъ се разискванията по проекта за отговора на тронното слово. Има думата г. Теодоръ Теодоровъ.

Т. Теодоровъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Въ тропното слово на едно мѣсто е казано: (Чете.) „Надѣвамъ се, че избраницитѣ на народа, прѣд-

ставящи всички политически течения въ страната, не ще откажат да дадат своята подкрепа на Правителството Ми за да се прокарат ония важни финансови мѣроприятия, които то е вече прѣдприело за прѣмахването сегашнитѣ затруднения“. Прави се единъ апелъ къмъ прѣдставителитѣ на народа отъ всички фракции да дадатъ, както виждате, съдѣйствието си, подкрепата си, за да може Правителството да прокара ония важни финансови мѣроприятия, които то е вече прѣдприело за прѣмахването на сегашното затруднение. Прѣдъ видъ на тоя апелъ, азъ мисля, че дългъ на Правителството и на правителственото болшинство, въ особеностъ, е да дадатъ възможностъ на прѣдставителитѣ отъ всички политически фракции, да дадатъ своята подкрепа, да дадатъ своето освѣтление, да дадатъ своето мнѣние по толкозъ важнитѣ мѣроприятия, съ които Правителството мисли да сезира Народното Сѣбрание, и въобще да дадатъ своето съдѣйствие за изкарване на страната отъ сегашното ѣ затруднение. Първото условие, което трѣбва да направятъ въ тоя случай, е да иматъ търпѣние да ги изслушатъ и да иматъ сжщо така хладнокрѣвие да ги не прѣкъсватъ; и азъ моля ония г. г. народни прѣдставители, които даже би имали лични, особени причини, за да правятъ това, да не го правятъ. Азъ отъ своя страна обѣщавамъ да бѣда коректенъ и лояленъ, безъ да оскѣрбя нѣкого, защото това никога не е било по характера ми, освѣтъ кога то сжмъ билъ прѣдизвиканъ. Азъ пристѣпямъ къмъ изпълнение на една отъ тия задачи: да дамъ мнѣнието си върху положението на нашата страна и върху политиката на Правителството, доколкото азъ мога да я схващамъ, и върху оная подкрепа, която всинца трѣбва да му дадемъ или да му откажемъ.

Въ отговора на тронното слово, което е изработила нашата комисия, се слѣдватъ едно по едно пасажитѣ на самото тронно слово и, може да се каже, безъ прѣувеличение, тѣ се просто перефразиратъ. Азъ мисля да се спра само върху три отъ тѣзи пасажѣ, защото само три сж главнитѣ: единъ, който третира вътрѣшната политика, единъ, който третира външната политика, и единъ, който говори специално за финансовото положение.

По първия въпросъ, по първия пасажъ, г-да народни прѣдставители, отговорътъ, който е даденъ отъ комисията, може да се каже, че е доста безобиденъ. Въ тронното слово въ съответствующия пасажъ се казва: (Чете.) „Приятно ми е да укажа на усилията, които Правителството Ми употребява за да насочи държавното управление въ пѣтя на законността, и да констатирамъ достигнатитѣ вече въ това отношение резултати“. Негово Царско Височество констатира, че Правителството е направило усилия за да насочи държавното управление въ пѣтя на законността и че въ това отношение то е достигнало извѣстни резултати, които Негово Царско Височество съ признатостъ констатира. Въ отговора на комисията се казва само слѣдующето: (Чете.) „Счита за длъжностъ Народното Прѣдставителство да отбѣлжи съ удоволствие посочения отъ Ваше Царско Височество фактъ за полагаанитѣ отъ Правителството усилия по прѣвъзможването на законността въ държавното управление, толкова необходима за прѣуспѣването на страната“ — безъ да констатира съ удоволствие „достигнатитѣ въ това отношение резул-

тати“. Излиза отъ съпоставянето на тия два пасажа, като че ли Народното Сѣбрание се въздържа да констатира заедно съ Държавния Глава, че усилията на неговото правителство въ пѣтя на прѣвъзможването на законността въ управлението сж дали извѣстни резултати — както казва Князътъ, че му е приятно да констатира резултатитѣ, а Народното Сѣбрание замѣлчава върху достигнатитѣ резултати. Ако вземете а la lettre тоя пасажъ, азъ мога да го считамъ по-скоро за единъ блатъ на Правителството, отколкото за нѣщо ласкателно. И поставенъ даже отъ гледна точка на най-яркия опозиционеръ, азъ не бихъ ималъ нищо противъ приемането подобенъ пасажъ, самъ по себе си. Мислѣхъ даже, при първото прочитане на тоя пасажъ, че той отъ страна на опозицията не може да прѣдизвика никакви особени дебати, защото е много безобиденъ и близкъ до единъ блатъ даже въпрѣки правителственото болшинство, което по-малко причини има да го критикува; обаче, при разискването на тоя отговоръ отъ тая трибуна, както и отъ министерскитѣ кресла, се изказаха нѣкои работи, които азъ мисля, че прѣдизвикватъ обяснения. И по този пунктъ ще дамъ само нѣкои обяснения, като се считамъ за задълженъ, за принуденъ да направя нѣкои резерви.

Обясни се, г-да народни прѣдставители, че съ тоя пасажъ, за прѣвъзможването на законността и за достигането на добри резултати, въ това отношение се визира главно или единствено — каза г. Министъръ-Прѣдсѣдателътъ — начинътъ, по който сж станали допълнителнитѣ избори за това Народно Сѣбрание. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ това не говоря!) Азъ трѣбва да се извиня, че не сварихъ г. Министъръ-Прѣдсѣдателя кога то говори, а колегитѣ ми казаха. Но той е казалъ, въ всѣки случай, че този пасажъ на тронното слово трѣбвало да опише положението на Държавата тѣй, както тя се намирала въ периода отъ закриването на извънредната сесия досега, и тѣй като този периодъ, споредъ мене, главниятъ образъ се характеризира съ извършенитѣ допълнителни избори и като други нѣкои особени събития отъ вътрѣшната политика не сж станали, азъ го приехъ и обяснихъ, че този пасажъ визира именно тѣзи събития. На гледахъ, че и всѣчки други оратори се върху това се спираха — се върху въпроса за начина, по който сж извършени изборитѣ. Не мога да откажа, г-да народни прѣдставители, че допълнителнитѣ избори за това Народно Сѣбрание, които се извършиха на 7 октомври тая година, се извършиха по единъ удовлетворителенъ начинъ; но не мога пъкъ да замѣлча, че далеко начинътъ, по който тѣ се извършиха, не дава право за нѣкаква особена гордостъ, или за нѣкакво особено тържество отъ страна на Правителството, че е направило да прѣвъзмогне по нѣкой особенъ начинъ законността въ страната. Че сж избори удовлетворителни, че сж избори, ще ви кажа даже, добри, редовни, изобщо взети, — да, но основание за нѣкакво тържество нѣма, по простата причина, че менъ ми сж извѣстни и други избори, еднакво редовни и еднакво достойни за една подобна похвала. И ако не бѣше се взело поводъ отъ това да се прѣвъзнесе Правителството и да се укоряватъ други правителства и министерства, казахъ, че азъ бихъ мѣлчалъ и върху това. За мене избори, въ които нѣма пад-

нали човѣшки глави, въ които нѣма кръвопролития, винаги сж удовлетворителни. Винаги менѣ ми е правило много лошо, много тежко и много скръбно впечатление, когато съмъ виждалъ, че всѣки единъ изборъ е коштувалъ на Българския народъ и по нѣколко човѣшки жертви, по нѣколко овдовявания на нѣколко сѣмейства, или пъкъ осакатяване на хора. Ние даже имаме такива избори, въ които въ единъ само изборъ сж паднали по 10—15 души хора, даже и 28 души имаме въ едни избори убити и, разбира се, съответствующето количество ранени. Така щото, отъ тази точка зрѣние като гледамъ на тия избори, казвамъ, че тѣ сж удовлетворителни. Азъ знаа два инцидента, които не сж станали въ врѣме на разгледванитѣ избори, но сж въ свръзка съ изборитѣ, и които, обаче, както казахъ, даватъ основание да съжаляваме, но не тъй, както другъ пътъ е ставало. Има едно убийство, което е станало вечеръта на избора въ с. Алдомировци, по поводъ на изборитѣ, дѣто единъ народнякъ е промушенъ и убитъ, когато се е връщалъ отъ избора. Има избиратели ранени доста тежко въ Раховската околия — отъ една шайка, — съ револверонъ вистрѣлъ или съ ударъ отъ револверъ, не се знае добръ, защото има споръ отъ самата експертиза. (Д. Вълчевъ: Не е вѣрно!) Сбъркахъ, не въ Рахово, а въ Горна-Орѣховица. (Д. Вълчевъ: Да, тъй.) Кои сж, обаче, работитѣ, които азъ считамъ за нужно да ревелирамъ въ тия избори? Нѣма да говоря за туй, което говорихъ, нито пъкъ ще се спирамъ върху подробноститѣ на изборитѣ за да вада оттамъ капиталъ з. атакуване на Правителството, но ще констатирамъ, че и за тия избори има какво да се каже лошо. Заради тов., нека се вземе подъ бѣлѣжка, ако сжщото Правителство прави втори избори — дай Боже да не ги прави често, а да ги прави рѣдко — да се старае да не ставатъ такива нѣща. Ще ви кажа нѣкои факти, които опороочаватъ, отъ точка гледна на законността, тия избори и които правятъ да не прѣвъзможва твърдѣ силно законността. По Царибродския изборъ менѣ ми е извѣстно друго нѣщо. Първото нѣщо, което Правителството бѣ поставило на видъ въ случай е, че то не се мѣси въ изборитѣ и че не било направило нищо за да повлияе върху тѣхния резултатъ; ще ви кажа, обаче, че по Царибродския изборъ на 1 октомврий е даденъ 15-й дневенъ отпускъ на Софийския околийски мирови сѣдия г. Шонтовъ, за да отиде въ Царибродъ, и той е отишълъ, но е отишълъ не за друго, а да агитира. Не знаа дали г. Министерътъ, който му е разрѣшилъ отпускъ, е знаалъ, че той ще агитира или не — затова нѣмамъ никакви данни, — но че г. Шонтовъ е агитиралъ, това е положително. Г-нъ Шонтовъ, като отишълъ въ Царибродъ, стоялъ е до 7 октомврий, докато се е свършилъ изборътъ, а на 8 сѣщия мѣсецъ, въ понедѣльникъ, се е върналъ, като се е отказалъ да се ползува по-нататѣкъ отъ отпуска си. Г-нъ Шонтовъ, прѣди да бѣде сѣдия, бѣше важенъ политически дѣецъ и той бѣше прѣдставителъ на Прогрессивно-либералната партия, на Цанковистката партия, по-добръ казано, въ Царибродъ. Въ миналитѣ избори, които станаха прѣвъ януарий мѣсецъ, той бѣше кандидатъ на тая партия отъ тая околия; подиръ това той стана чиновникъ — стана тукъ мирови сѣдия. Самото даване отпускъ на 1 октомврий г. Шонтову да отиде въ тая околия, да стои до 7 октомврий и послѣ избора да

се откаже отъ отпуска, както щете, бие малко въ очи. То показва, че този господинъ въ всѣки случай не е отишълъ за друго, освѣнъ за самия изборъ. Пакъ казвамъ, че има свидѣтели и очевидци даже и нѣкои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, които присѣствуватъ тукъ и които могатъ да ви удостовѣрятъ, че той е агитиралъ. (К. Мирски: Дайте го подъ сѣждъ!) Искамъ да ви кажа по-нататѣкъ какво е станало. Понеже той се е намиралъ въ Царибродъ, поискалъ е, когато е билъ въ отпускъ, да се опълномощи да изпълнява длѣжността на Царибродския мирови сѣдия въ Царибродъ, защото Царибродскиятъ мирови сѣдия трѣбвало да отиде не знамъ дѣ и Правителството го е натоварило да изпълнява нѣколко дни прѣди избора длѣжността на Царибродския мирови сѣдия. Казватъ, че той си е послужилъ съ това, за да упражнява едно извѣстно влияние — ако щете, кажете го морално влияние, — като е далъ да се разбере, че той ще бѣде бѣдѣщъ Царибродски мирови сѣдия, та, слѣдователно, да разчитатъ на него. Това е единъ фактъ. Ще ви кажа пакъ по сѣщия изборъ други факти, защото азъ не искамъ да рискувамъ да говоря за непровѣрени факти. Секретарътъ на околийския началникъ въ Царибродъ, нѣкой си Каралѣвъ, братовчедъ на кандидата на стамболовиститѣ Милю Каралѣвъ, е билъ уволненъ въ срѣда или четвъртъкъ — не мога добръ да гарантирамъ — прѣди изборитѣ. Казватъ, понеже това уволнение станало почти въ навечерието на изборитѣ, то населението е помислило, че това уволнение е станало съ цѣль да се отстрани всѣкаква възможность да влияе въ полза на братовчедъ си. Той дохожда тукъ въ София: срѣщналъ се е съ кого не знаа, урежда си работата, — далъ билъ декларация — и въ петѣкъ вечеръта се връща назначенъ пакъ като секретаръ на околийския началникъ, и послѣ този господинъ виждате го, че е подписалъ втори въ контестацията противъ моя изборъ, заедно съ застъпника на Прогрессивно-либералната партия. И като се знае, че въ Царибродската околия една частъ отъ стамболовистикитѣ избиратели на послѣдния моментъ, подиръ 11 ч., сж почнали да гласоподаватъ за Прогрессивната партия, мнозина искатъ да кажатъ, че Каралѣвъ е далъ тукъ обѣщание, че ще помага на цанковиститѣ, че той ще повлияе на неговия братовчедъ и че само срѣщу тази цѣна той си откупилъ втори пътъ мѣстото. Фактътъ, че той е уволненъ и пакъ назначенъ, е безспоренъ; че това уволняване и назначаване е станало въ този именно промежутѣкъ, прѣди изборитѣ, е безспоренъ, и че Каралѣвъ е подписалъ втори въ контестацията противъ моя изборъ, а първи е подписалъ застъпникътъ на Невляски, тоже е безспорно. Менѣ ми се струва, че и това дѣйствиe на този секретаръ, както и неговото уволнение и назначение, нѣкакъ издава желание, за да се повлияе на избора.

Вихъ могълъ да цитирамъ нѣколко факта и по разтурването на общинитѣ пакъ въ тая околия, но не ща да влизамъ въ подробности.

Сега ще прѣмина къмъ друга една околия — Горнѣ-орѣховската. — Говоря за околийтѣ, дѣто бѣхъ по-прѣко заинтересованъ и отдѣто лесно можехъ да ми дойдатъ до свѣдѣние тия работи. — Тамъ, Търновскиятъ окръженъ управителъ, г. Ячо Връшляновъ, подъ прѣдлогъ че е нуженъ за висшата провѣрочна комисия по наборитѣ,

отишъл е въ Орѣховица, вмѣсто да стои въ Търново, и стоялъ тамъ прѣзъ цѣлата седмица, до свършване на избора, когато той много лесно би могълъ да бѣде замѣстенъ отъ околийския началникъ — и не е било нужно неговото участие въ тази комисиия по закона. Но главното е, че окръжниятъ управителъ, като отишълъ въ Орѣховица, стоялъ тамъ до петъкъ, докогато е стояла комисиията, а и слѣдъ като си отишла комисиията, той пакъ стоялъ; въ недѣлята само, въ деня на избора мисля, не е стоялъ; отишълъ си въ сѣботата вечерята. Сега това нѣщо: стоялъ ли е или не — окръгъ му е, може да отиде, когато иска, може да е стоялъ току-тъй, — но вие знаете, че г. Московъ свидѣтелствуваше съ подписа си, съ телеграми по вѣстниците, че сѣщиятъ управителъ се разпоредилъ да се свикатъ кметовѣтъ на цѣлата околия, които сж дошли въ петъкъ вечерята въ околийското управление и оттамъ сж отишли въ читалището, дѣто кандидатътъ на Демократическата партия имъ държалъ рѣчь — свикани сж били кметовѣтъ по инициативата на полицията. И този фактъ малко или много свидѣтелствува за едно желание, да се помогне на правителствения кандидатъ по единъ начинъ, разумѣва се, не съ насилие, не съ заплашване, а съ убѣждение — ако щете, приемѣте го въ този терминъ, който много обичаме да го употребяваме, — съ морално влияние. Сѣщиятъ окръженъ управителъ най-много настояваше да има и другъ единъ кандидатъ за Прогресиивната партия и за такъвъ той покани Тодоръ Х. Константиновъ, но този човѣкъ се откажа въ моя полза въ четвъртъкъ. Слѣдъ това той се помачи да накара други отъ Прогресиивната партия да изявятъ желание и да ги кандидатира. Въобще г. Врѣшлянновъ, който е добъръ партизанинъ — знаа го, — якъ въ вѣрата и даже доста добъръ политически дѣятелъ, въ случая е показвалъ една ревност по изборитѣ, която не съотвѣтствува на декларацията на г. г. министритѣ.

Оставямъ тѣзи дребни факти на по-дребнитѣ чиновници и прѣминавамъ къмъ обиколката на г. г. министритѣ. За да бѣде, г-да народни прѣдставители, на мѣстото си тази похвала, която се отдава на Правителството за прѣвзможване на законността, азъ мисля, че г. г. министритѣ не трѣбватъ въ пѣтуватъ въ надвечернето на изборитѣ въ самитѣ околии, дѣто имаше да ставатъ избори. Не отказвамъ нуждата, щото г. г. министритѣ да обикалятъ Отечеството ни, да се запознаятъ съ нуждитѣ на населението, да се запознаятъ, ако щете, съ самото население и да възприематъ непосредствено отъ него неговитѣ оплаквания за болкитѣ му, но контестирамъ правото имъ да отиватъ въ надвечернето на изборитѣ, и то въ едни затѣнтени околии, като Брѣзовската, Кавалийската и други, дѣто очевидно, съ отиването си въ надвечернето на изборитѣ, показватъ своето желание, своето намѣрение да влияятъ върху изхода на изборитѣ — разумѣва се, не съ заплашване. — Никога не допущамъ азъ, че това ще го направятъ настоящитѣ министри, както не сж го правили и бившитѣ. Не вѣрвамъ, единъ човѣкъ, който е достигналъ положението да стане министъръ въ България, да се унижи дотамъ, щото да отива да заплашва хората. (Д. Вълчевъ: Азъ вѣрвамъ, че въ Търново сте заповѣдали на околийския началникъ да стрѣля... — Х. Топузановъ: Да, за него да каже! —

И. Московъ: Това е една подла лъжа!) Азъ съ удоволствие вземамъ актъ отъ заявлението на г. Вълчева, поддържано и отъ г. Топузанова, но педѣйте сега по този поводъ ме застава да ви отговоримъ за Търновскитѣ избори, както съмъ ви отговорилъ на вѣрмето, и да видите моето поведение и моята роль въ този изборъ и да видите дѣ е виновността. Нито г. Цековъ е билъ тамъ, нито г. Топузановъ е билъ тамъ. Азъ бѣхъ тамъ, знаа всичко, и на вѣрмето, когато се прозѣрваше избора, казахъ думата си. Ако се сждѣше сега Търновскитѣ изборъ, азъ щѣхъ да ви отговори, както ви отговорихъ на вѣрмето. Ако искате изново да ви говоря по него, дайте ми думата, азъ ще ви говоря пакъ. Но мисля, че това не е въ интереса на работата, не е достолѣпно за Народното Сѣбрание... (Министъръ А. Людскановъ: Върху мене стрѣляха ваши хора, г-нѣ Теодоровъ!) Азъ мога да опиша Вашата случка, г-нѣ Людскановъ; желаете ли това да стане сега? (Гласове: Желаетъ! — Други: Не желаетъ!) Мисля, че нѣма нужда. (Х. Топузановъ: Разпрѣвѣте и за тенекиитѣ, които се хвърляха! — Глъчка.)

Г-да народни прѣдставители! Азъ мисля, че при отговора на тронното слово днесъ, обсъжда се политиката на Правителството на г. Карвелова — не се обсъжда и политиката на Народнишкото Правителство, не се изучава историята днесъ. Развѣ, ако приемете за минута, че азъ съмъ направилъ едно безобразие въ 1895 г., при допълнителнитѣ избори — четѣте ми обясненията въ протоколитѣ на Народното Сѣбрание и ще видите, какво съмъ правилъ, — развѣ, казвамъ, тоза ви дава право днесъ да кажете, че „и нашитѣ имѣтъ право да направятъ това“? Вие трѣбва да обсъждате. Азъ ви говоря отъ името на закона, г-да народни прѣдставители; азъ ви мѣря съ аршина, който вземате вие за мѣрка, съ аршина на закона.

Д. Цанковъ: Ама курвата за честностъ не може да говори!

Т. Теодоровъ: Съгласенъ съмъ.

Д. Цанковъ: Ама че вие сте такива, бе! Я гледай, я!

И. Московъ: Дѣдо Цанковъ! Тукъ курви нѣма, срамътъ е за старинитѣ Ви. Тукъ има народни прѣдставители! Разбирате ли? Трѣбва да бѣдете малко прилични!

П. Папанчевъ: Ами че той три ги държеше... магарето н'едно; баремъ за тѣзи работи да не говори.

М. Златановъ: Моля, да се запази свободата на словото на оратора!

Д. Ризовъ: Азъ моля г. прѣдсѣдателя да застави Дѣда Цанковъ да си вземе думитѣ пазидъ, защото тѣ сж неприлични.

Д. Цанковъ: Това, г-не, е пословица, азъ не го казвамъ на човѣка. (Къмъ Ризова.) Ти си способенъ да го кажешъ, а не азъ!

Т. Теодоровъ: Азъ самъ не допускахъ, че Дѣдо Цанковъ е способенъ да каже за мене това нѣщо, защото той знае много добръ моята дѣятелностъ и азъ знаа неговата.

Сега, г-да народни прѣдставители, казахъ, че министритѣ пѣматъ право да отиватъ въ надвечерието на изборитѣ и въ затѣнитѣ околии... (Д. Цанковъ: Това говорѣте!) Това именно говорѣхъ, когато ме прѣкъснахте и ви казахъ, че самъ г. Министъръ-Прѣдсѣдательтъ, който познава България на прѣсти, който е обходилъ пѣла България на ширъ и на дължъ по нѣколко пѣти, призна, че сега за пръвъ пѣтъ стѣпилъ въ Бръзово; сѣщо така вѣрвамъ, че рѣдко ще му се е удало случай да отиде и въ Каваклий. Защо сега е избралъ този моментъ, въ надвечерието на самия изборъ да отива Министъръ-Прѣдсѣдательтъ да посѣти такива затѣнени краища?

Г-да народни прѣдставители! Единъ министъръ — това се каза вчера съ голѣмо краснорѣчие отъ тази трибуна отъ народния прѣдставителъ г. Ризовъ и азъ държа да подчертая този фактъ, защото ми се чини, че трѣбва да се вземе за правило отъ всички министри, и настоящи и бѣдѣщи — може да прави обиколка въ надвечерието на избора само въ своята избирателна околия. Ако въ минало врѣме е имало подобни случаи като този, толкова по-лошо, за въ бѣдѣще да не става. И азъ, като говоря сега това, не искамъ да кажа, че тии министри сѣ най-лошитѣ министри, които България познава, напротивъ, азъ ще имъ отдамъ онази справедливостъ, която имъ се пада, но казвамъ, че за да бѣдѣтъ тѣй непорочни, както искатъ да се прѣдставятъ съ този пасажъ отъ отговора на тронното слово, има още много да се желае, и нека това желание да се направи въ бѣдѣще. Защото и тѣ ни казахъ, че не можало всичко да се направи въ такова скоро врѣме и, като е така, нека втори пѣтъ не го правятъ, да го не правятъ и други, които ще станатъ министри. Мисля, че това, което говоря, говоря го въ интереса на тази законностъ, прѣвъзможването на която вие искате да констатираме и прѣвъзможването на която азъ, като българинъ, готовъ съмъ всѣкога да констатирамъ съ голѣмо удоволствие. Разбирамъ, че министри-прѣдсѣдатели могатъ, ако щете, въ надвечерието на изборитѣ да направятъ една обиколка, но нека я направятъ, както забѣлѣжи вчера г. Ризовъ, въ своитѣ избирателни околии, нека я направятъ въ нѣкои голѣми градове, както правятъ навредъ хората, да говорятъ прѣдъ голѣма публика, и оттамъ да се разнасятъ рѣчитѣ имъ другадъ, но нека не отиватъ да се унижаватъ и ходятъ отъ село на село, отъ кръчма на кръчма, за да искатъ да печелятъ гласоветѣ на избирателитѣ чрѣзъ личното си присѣствие, чрѣзъ посѣщението имъ и, може би, чрѣзъ общания, които, щатъ не щатъ, по неволя ще трѣбва да ги направятъ, щомъ отидатъ въ една мѣстностъ. Това не е морално. И, ако ние желаемъ да направимъ избори въ България, идеални избори, каквито законътъ разбира, нека и това да не става. Азъ ще ви цитирамъ, напримѣръ, случаи съ покойния г. Стойловъ, който направи една обиколка на България въ 1894 г. и говори, но, най-напрѣдъ, той не направи тая обиколка въ надвечерието на изборитѣ, за да установява кандидатури, а я направи прѣдъ видъ на голѣмата, сѣществената промѣна, която бѣ станала въ управлението, за да може въ нѣкои по-големи градове, по-големи пунѣтове да каже думата си. (Х. Топузановъ: Ние знаемъ кѣдѣ е ходилъ и какво е говорилъ!) И азъ знамъ. И така, г-да народни прѣдста-

вители, азъ считамъ, че този фактъ е, който ни оставя да желаемъ по отношение на свободата и пълното невмѣшательство на Правителството въ произвеждането на изборитѣ.

Азъ ще ви кажа, че не съмъ отъ онѣзи хора, които мислятъ, че трѣбва да се запрѣти, както се е говорило напр. отъ г. Людсканова нѣкога въ Събранието, че трѣбва да се запрѣти на министритѣ да не ходятъ никакъ въ околитѣ, или на околийскитѣ началници — г. Цанковъ е изказалъ тази радикална мисль, — че трѣбва да се арестуватъ стражаритѣ и околийскитѣ началници въ деня на изборитѣ. Не съмъ привърженикъ на тази теория, защото азъ мисля, че българскитѣ избиратели пѣматъ право да се оплакватъ и да казватъ, че околийскитѣ началници дойде да ни каже: изберѣте този или онзи, или че ги заплашилъ да не гласоподаватъ за оногози, за когото искали да гласоподаватъ. Такива избиратели сѣ баби, тѣ не заслужаватъ да имъ се защищаватъ правата. (К. Мирски: А ние го направихме.) Направихте го, но азъ не съмъ привърженикъ на това, толкова да ги ограждаме. (Отъ лѣвицата: А а а! Вие искате да ги тѣпчате!) Азъ ви казвамъ моитѣ лични възгледи, г-да прѣдставители, и мисля, че ако въ една държава имъ въ законитѣ достатѣчно запрѣщения да не ставатъ насилия, да не ставатъ заплашвания, да не ставатъ побоища, ако това се достигне, гражданитѣ вече могатъ да кажатъ, че тѣ сѣ били свободни да изпълнятъ длѣжността си въ изборитѣ. Че дошълъ този околийски началникъ и казалъ това, или че дошълъ единъ кметъ, както се каза за Царибродъ, че нѣкой си кметъ казалъ на нѣкой избирателъ, че ако не гласоподавашъ за Теодорова, ще ти взема сина за войникъ да служи 3 години, за такива заплашвания не трѣбва и да се слуша никакво оплакване; на такива хора трѣбва да кажемъ, че вие сте недостойни да си запазите правата; че Народното Събрание не може да ви брани отъ заканванията на околийскитѣ началници и стражаритѣ, нито може да имъ запрѣти да ходятъ въ околията си, защото тѣхната задача е много разнообразна. (Х. Топузановъ: Въ 1894 г. напълнихте затворитѣ съ избиратели!) Но това е въ закона, г-да народни прѣдставители, и, щомъ го има въ избирателния законъ, ние трѣбва да гледаме да го пазимъ. Сега може да кажатъ, че това, което е запрѣтено на стражаритѣ и на околийскитѣ началници, не е запрѣтено на окръжнитѣ управители и на министритѣ. Не трѣбва тѣй да се разсѣждава. Основната мисль е сѣ същата. Ако тамъ се подразбира, че онѣзи агенти на властѣта ще влияятъ върху свободата на изборитѣ, въ другия случай трѣбва да допуснемъ още по-големо влияние. Ако ли приемете, че тѣзи нѣща сѣ допустими, тогазъ питамъ ви азъ, защо въ продължение на толкова години вие силѣхте хули за нѣкакво морално влияние, което било ужъ упражнявано отъ правителството на Народната партия? Това морално влияние, както се обясни въ едно отъ засѣданията на Народното Събрание отъ Министъръ-Прѣдсѣдателя, бѣше въ сѣщата мисль, въ която се изказа въ миналото засѣдание и г. Министъръ-Прѣдсѣдатель Каравеловъ. Той каза, че не може да се избѣгне влиянието на нравственитѣ хора, прѣстижътъ на властѣта да не дѣйствува по никой начинъ, абсолютно върху волята на избирателитѣ. Не мога, каза

той, да запрѣта на единъ окръженъ управителъ, ако дойдатъ при него избиратели, нѣкои кметове или други лица, безъ да ги е викалъ той, и го попитатъ: „Г-нъ управителю, кажете ни какво желае Правителството на еди-кого, какво желае по тия избори, за кого да гласоподаваме; ние сме хора прости“

Д. Цанковъ: Той нѣма право да отговаря!

И. Московъ: Почакайте да се изкаже!

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ обяснихъ въпроса, но моятъ думи не бѣха такива. Гарантирамъ, че такова нѣщо въобще не говорихъ!

Т. Теодоровъ: Азъ не говоря за Васъ.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ нѣмамъ нищо противъ това. Считаамъ, че е жално да се ограничаваме, както г. Ризовъ тълкува английската конституция много своеобразно.

Т. Теодоровъ: Азъ това искамъ да кажа, че не могатъ да се ограничаватъ чиновниците на Държавата, да не се изказватъ относително направлението, по което върви Държавата. (К. Мирски: Затворъ на такива чиновници!) Ами че населението може, както е просто у насъ, да има довѣрие на единъ околийски началникъ и като приятелъ да го попита? (Х. Конкилевъ: Да ги набиятъ съ камъни!) Ето защо азъ считамъ, г-да народни прѣдставители, че, ако моралното влияние се разбира въ такава смисълъ, че правителствениятъ лица, когато бждатъ запитани отъ избирателитъ, когато потърсятъ тѣхния съвѣтъ, и запитатъ: какво желае това правителство, отъ което ние сме доволни, кажете ни, кого да изберемъ, кой е кандидатътъ на неговата партия, и, ако тѣ отговорятъ, това го считамъ, че не е незаконна агитация, че не е прѣстѣпление. (Д. Цанковъ: Това е прѣстѣпление!) Не го считамъ прѣстѣпление. Вие го направихте прѣстѣпление. И, ако вие го направихте прѣстѣпление, азъ ви питамъ: съ какво право ще позволите на вашия министъръ да отива по околицитъ въ врѣме на изборитъ и да говори? (Д. Цанковъ: Не имъ позволяваме!)

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Не забравяйте, г-нъ Теодоровъ, че министритъ сж политически лица, а не чиновници.

Т. Теодоровъ: Отъ точка зрѣние на влиянието, което се упражнява отъ страна на чиновницитъ, това е безразлично; но влиянието на министритъ е много по-голъмо, силата е много по-голъма, за да накара населението да направи това или онова, отколкото влиянието на околийския началникъ. Сега уважаемиятъ нашъ подпрѣдсѣдателъ г. Кънчовъ каза, че въ Бургасъ и Пловдивъ, дѣто е ималъ случай той да агитира — и той е ходилъ навсякъдъ, дѣто станаха избори, — Министъръ-Прѣдсѣдателъ се е изказалъ на два пѣкти, като казалъ: „правѣте каквото щете“; когато го попитали какво да направятъ партизанитъ на една правителствена фракция,

които не могли да се съгласятъ съ партизанитъ на другата, той имъ казалъ: „правѣте каквото щете“. Г-да народни прѣдставители! Азъ не се съмнѣвамъ, че въ случая, когато г. Кънчовъ е билъ свидѣтел и е слушалъ, г. Министъръ-Прѣдсѣдателъ е казалъ: „правѣте каквото щете“. Но азъ не допушамъ, че той е тръгналъ отъ село на село, отъ градецъ на градецъ и отъ околия на околия само заради туй, за да каже на хората: „правѣте каквото щете“; се ще е казалъ какво трѣбва да се прави. Азъ не допушамъ, че той, като казва днесъ, че е политическо лице, ще да каже: „нѣмахъ какво да имъ кажа“. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ не Ви давамъ право и Вие нѣмате право да тълкувате какво съмъ говорилъ тайно!) Азъ прѣдполагамъ, защото иначе е необяснимо Вашето ходене. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Вие можете да прѣдполагате каквото искате!) Азъ мисля, че и мнозина тукъ ще помислятъ, че нѣмаше защо да се защищавате и да казвате: „азъ съмъ политическо лице“, а можехте да кажете просто; „азъ ходихъ, но не агитирахъ“ и нищо повече. Ето, вие виждате въ колко къси бѣлѣжки азъ изчерпихъ въпроса за тия избори и казвамъ, че, за да можеше Правителството съ справедливостъ да възприеме този ласкателенъ отговоръ, който му се дава по този прѣдметъ, и за да може да го каже Народното Прѣдставителство, пзискваше се още нѣщо, и дано това още нѣщо да стане въ бждѣще.

Сега друго. Ако вие, г-да народни прѣдставители, скъпите толкова много за свободата на избирателитъ, ако считате, че дѣйствително свободата на гласоподаването е основниятъ принципъ на нашата политика и държавно самоуправление, ще ви моля да вземете мѣрки, да се въоръжите и още противъ друго едно зло, което фалшифицира свободната воля на избирателитъ, което не е насилие физическо, което не е въздѣйствието отъ околийски началници, което не е въздѣйствието отъ администрацията и стражаритъ, което не е подкупътъ, но което е еднакво страшно и което, ако искате моето дълбоко убѣждение, е такова, че то е една отъ главнитъ причини, дѣто нашитъ избори не сж могли всѣкога въ пълнъ размѣръ да бждатъ изражение на народната воля. То е, г-да народни прѣдставители, лѣжката и лѣжливитъ обѣщания. Може ли това да направите, ще направите много, но то е най-мъчно. Въ избирателния законъ има една статия, която казва, че за лѣжа и клеветата въ врѣме на избори има наказание, но тази статия е неприложима и е много мъчно да се прилага. А между прочемъ, съгласѣте се, г-да народни прѣдставители, че, ако избирателитъ бждатъ излъгани съ лѣжливи и неосществими обѣщания, ако бждатъ заблудени върху онова, което кандидатътъ може да направи и партията му е рѣшена да направи, а не ги направи, неговото изражение на волята е толкова порочно, колкото и когато то е насилено. Отъ точка зрѣние на закона, мошеникътъ, който чрѣзъ мошеничество е взелъ прѣдмети отъ друго, е сжко така за осжждане, сжко така прѣстѣпникъ, както и крадецътъ, който тайно е похитилъ и на сила го е взелъ, защото и единиятъ, и другиятъ, и третиятъ присвояватъ си чужди нѣща по единъ прѣстѣпенъ начинъ. Разница има, дѣйствително, въ размѣра на наказанието, защото законодательтъ счита, че едното е по-опасно за

обществото, а другото не е толкова опасно: отъ едното можемъ да се запазимъ, а отъ другото не можемъ. Но безусловно, и едното, и другото е прѣстѣпление.

Г-да народни прѣдставители! За да могатъ въ бѣдѣ, както и сега, извѣстни избори да бѣдатъ констатираны, че сж станали съ прѣвъзможване на законността, изисква се да не е имало въ тѣхъ и лъжа, да не е имало въ тѣхъ и измама. И този укоръ азъ не искамъ да отнасямъ къмъ никого отдѣлно, но искамъ да констатирамъ, че едно правителство, което не желае да му се направи този укоръ, трѣбва да държи смѣтка на общанията си, трѣбва да държи смѣтка на думитѣ и проповѣдитѣ, които е правило прѣдъ избирателитѣ въ врѣме на изборитѣ и по-рано. И, когато дойде на властъ, длѣжно е при първия случай, който му се прѣдстави, да излѣзе ясно и положително и да каже: г-да, азъ това ви обѣщахъ, но това не може да се направи по много причини, защото не съмъ зналъ, или че това не може да стане, защото съмъ се лъгалъ, защото не съмъ разбиралъ достатъчно работата, защото съмъ билъ далечъ отъ властѣта, или защото, въобще, сж се измѣнили обстоятелствата, но да даде обяснене, а въ никой случай да не се крие съ отричане. (П. Станчевъ: Къмъ кого се отнася?) Не го отнасямъ, г-нъ Станчевъ, специално къмъ никого. Ако щете, за примѣръ, азъ ще ви цитирамъ двѣ избирателни възвания и ще ви покажа лица, които сж излъгали избирателитѣ си, които сж казали нѣща, които не сж истински, и не само въ смисълъ, че сж дали обѣщание, но и въ смисълъ, че сж клеветили своитѣ противници. И въ това отношение, позволѣте ми, като народнякъ, да ви заявя, че отъ страна на групитѣ, които съставляватъ Правителството, отъ нѣкои нейни лица или прѣдставители, нашата партия е била постоянно прѣдметъ на лъжливи укори, на клевети, на нападения, явно безсѣвѣстни. Азъ ще ви цитирамъ, напр., възванието на каравелисткия кандидатъ Дончо Иговъ въ Цариградъ. Тия работи сж легионъ. Туй е писано въ София.

Министъръ-прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Кой отговаря за тѣхъ?

Т. Теодоровъ: Ако искате ще ви цитирамъ друго едно възвание отъ г. Вѣлинова отъ Елена.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Това е нагла народняшка клевета! Азъ поне по-грамотно можахъ да го напиша!

И. Московъ: Ваши хора сж го издали!

Министъръ И. Вѣлиновъ: Вие, г-нъ Теодоровъ, безсѣвѣстно клеветите! По-напрѣдъ обвинявахте своя братовчедъ Юрданъ Теодоровъ, че го е писалъ, а сега не смѣете да го потвърдите.

Ц. Папанчевъ: Височайшитѣ уши сж голѣми!

Т. Теодоровъ: Азъ казвамъ, че възванието, съ което се е избиралъ г. Вѣлиновъ, носи подписа „отъ нѣколко младежи“.

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ: Вие пишете такива мръсни работи въ вашия в. „Миръ“! Тамъ сѣ такива боклуци носите!

М. Такевъ — Къмъ оратора: Вие трѣбва да говорите по тронното слово, а не да четете възвания!

Т. Теодоровъ: Азъ говоря за лъжитѣ, които се употребяватъ въ изборитѣ, и считамъ, че това е много важно нѣщо за нашитѣ бѣдѣщи избори. Тукъ ни се чѣте моралъ по моя изборъ, но трѣбва тукъ, когато влизаме въ Народното Сѣбрание, да влизаме съ честъ и да можемъ да кажемъ, че не сме си служили съ лъжа.

С. Вабаджановъ: За каква честъ говорите тукъ? (Шумъ.)

Министъръ-Прѣдсѣдатель П. Каравеловъ — къмъ г. Папанчева: Да млчате Вие тамъ!

Ц. Папанчевъ: Азъ Ви заповѣдамъ да млчате! (Прѣрѣкание между г. Министъръ-Прѣдсѣдателя и дѣсниа центръ.)

Т. Теодоровъ: Г-да народни прѣдставители! Г-нъ Министъръ Вѣлиновъ се възмущава отъ съдържанието на едно възвание . . .

Министъръ И. Вѣлиновъ: Повече отъ Васъ се възмущавамъ!

Т. Теодоровъ: Разбирамъ Вашето възмущение, но ще кажа едно нѣщо. Азъ не казвамъ, че това е възвание, което г. Вѣлиновъ е писалъ, а това е възвание, съ което г. Вѣлиновъ се е избиралъ.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Азъ не съмъ се избиралъ съ такова възвание! Моля да си вземете думитѣ назадъ! Вие клеветите безсѣвѣстно отъ трибуната!

Т. Теодоровъ: Азъ не Ви клеветя! Вие ще видите правотата на думитѣ ми. Истината е тази, че това възвание направиха нѣколко младежи, но тѣ нѣмаха пари да го напечататъ и откъдѣ сж взели пари, позволѣте ми да не го казвамъ тукъ. Но то е писано като единъ панагерики за г. Вѣлинова: възхваляватъ него и укоряватъ мене. И лицата, които сж подписали този панагерики, сж назначени днесъ отъ г. Вѣлинова на служба.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Това не е истина!

Т. Теодоровъ: Сега, възможно е той да не ги е зналъ, но азъ едно знаа, че Юрданъ Господиновъ ги е носилъ въ дисагитѣ си подиръ г. Вѣлинова.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Това е тоже една безсѣвѣстна лъжа! Господиновъ е казалъ, че му е стрѣлялъ нашъ човѣкъ. Азъ наричамъ автора на това възвание най-безсѣвѣстенъ подлець, който и да е той! Турѣте точка, защото е срамота и гнусно!

Т. Теодоровъ: Азъ съмъ доволенъ, че г. Министърътъ Вѣлиновъ признава, че това възвание е подло, и азъ съмъ готовъ сега да признаа, че той не е ималъ извѣстие.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Абсолютно никакво!

Т. Теодоровъ: Прѣкрасно! Но, г-да народни прѣдставители, фактътъ си остава, че това възвание се разнесе и разпространи отъ приятелитѣ на г. Вѣлинова, които го избираха. Този фактъ е важенъ и азъ противъ него въставамъ. И, г-да народни прѣдставители, азъ нѣма да прочета възванието, защото г. Вѣлиновъ има право да се възмущава. То не заслужава да се регистрира тукъ; то е много безсвѣстно. Да ви прочета, обаче, Царибродското, и вие ще видите . . .

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Кой го е писалъ? Азъ отказвамъ да се четатъ документи улични. Ако щете, азъ ще Ви донеса в. „Миръ“ да Ви докажа, че тамъ всичко, което се пише, е боклукъ!

Т. Теодоровъ: Възванието е отъ демократа Дончо Иговъ. Той се е кандидиралъ и нарича въ възванието кандидатъ на Демократическата партия.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: То е негова работа!

Т. Теодоровъ: Ама азъ не казахъ, че Вие! Азъ казвамъ за лицата, които си служатъ съ подобни работи, че заслужаватъ осмѣждане.

Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Азъ мога да Ви покажа работи, които пише в. „Миръ“.

Т. Теодоровъ: За г. Министъръ-Прѣдсѣдателя и за членоветѣ на кабинета азъ имамъ какво да цитирамъ друго. Тъ сж дали поредично обѣщание, тѣ сж прѣставили на населението много съблазнителни картини и другъ единъ мой колега прѣди нѣколко дена тукъ, отъ тая трибуна, чете, доколко тѣзи съблазнителни обѣщания сж били изпълнени. И не само доколко сж били изпълнени, но въобще изпълними ли сж! Не е така лесно, г-да прѣдставители, да кажемъ: ние не признаваме това, което пишатъ нашитѣ приятели, ние не признаваме това, което пишатъ нашитѣ вѣстници, ние признаваме само онова, което говоримъ тукъ; но важно е за насъ да знаемъ, прѣди да дойдемъ вие тукъ, какво пишете! Дѣ да го намѣримъ, ако „Прѣпорецъ“ не държимъ, ако „Знаме“ не държимъ, ако нѣмате органъ, който да изразява вашитѣ мисли и за изразенитѣ въ него мисли да се гордѣте и да бждете отговорни за тѣхъ? Тогава кажете въ какво ще ви критикуваме, съ какво ще се боримъ съ васъ, съ какво ще ви мѣримъ? (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Въ Народното Събрание гледайте какво говоримъ! — С. Бабаджановъ: Върху дѣлата!) Да, върху дѣлата! Азъ мисля, че, когато говорѣхъ, азъ бѣхъ прѣдизвиканъ, за да чета тия работи, защото ми поискаха факти: азъ ги държехъ въ резерва и тѣ не се отнасятъ до кабинета, а до неговитѣ приятели.

Азъ ще свърша по вътрѣшната политика и ще ви кажа моето убѣждение. Азъ съмъ убѣденъ, че, ако настоящата българска младежъ, нашитѣ другари, тукъ и вънъ оттукъ, иматъ само една добродѣтелъ, г-да народни прѣдставители, и най-важната: да се научатъ да не лъжатъ, ние ще хвърнемъ съ 50 % напредъ и ще дойдемъ да се прѣродимъ: да се научимъ да не лъжемъ,

да се научимъ да се срамуваме отъ лъжата, да не прѣписваме на противникитѣ си работи, които не сж направени. (Т. Влайковъ: И да не подкупватъ!) Да, и да не подкупватъ. Это пакъ едно доказателство, че тѣзи хора, които говорятъ тукъ за подкупи, сж едни — не ща да кажа прилагателното — сж клѣветници, защото и онѣзи даже, които бѣха подписали контестацията по Царибродския изборъ, и тѣ не говорѣха за подкупи, а говорѣха за черпня, която се оказа чисто и просто въображаема. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Вие, които въ вѣстника си пишете, че съмъ злоупотѣбилъ пари, когато азъ имамъ доблестта да Ви пратя опровержение, Вие нѣмахте куража да го напечатате, и говорите за моралъ!) Лъжете се, г-нѣ Вѣлиновъ — напечатихме го. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Не!) Ама азъ ще Ви покажа броя на „Миръ“, дѣто е напечатано, за да го видите и да се убѣдите, че сме се изказали за Васъ по единъ лестенъ начинъ. Но азъ свършвамъ върху това; ще ви кажа само за примѣръ, че въ Царибродското възвание на демократа Иговъ е казано, че народняцитѣ оставили 58.000.000 л. дефицитъ. (Н. Цановъ: 32 милиона!) Добръ, кажете ги 32, защо казвате 58? (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: То не важи. — Другъ прѣдставителъ: Той не е зналъ.) Ако тѣзи лица сж били невѣжи, ако вие въ даването на вашитѣ обѣщания сте били много наклонни къмъ прѣувеличаване, признайте, че е отъ невѣжество и азъ ще бжда доволенъ. (Ц. Таслаковъ: Съюзникитѣ на всички разбойници по изборитѣ ще говорятъ!)

Прѣминавамъ върху втория пасажъ. Вториятъ пасажъ се касае за външната политика. Върху външната политика азъ имамъ да кажа малко. Декларацията, която г. Министърътъ на Външнитѣ Работи е направилъ, и за която се говори и миналия пѣтъ, прѣдъ единъ отъ сътрудникитѣ на „Revue d'Orient“, и която се възпроизведе отъ нашитѣ вѣстници, е толкозъ ясна, и, споредъ мене, толкозъ умѣстна, щото на никаква критика не подлежи, поне отъ наша страна, и ние я одобряваме, ние я подписваме съ дѣтѣ рѣцѣ Г-нѣ Министърътъ на Външнитѣ Работи въ тази декларация е казалъ: (Чете.) „Общото направление на външната политика на България си остава неизмѣнно, откогато прѣстолонаслѣдникътъ Князь Борисъ прѣминалъ въ лоното на Православната църква на 2 февруарий 1896 г. Тѣзи главни начертания се направиха отъ Княза Фердинандъ и отъ покойния Стойловъ, и отъ тази епоха кабинетитѣ, които се настѣдваха единъ другъ — Грековия, Иванчовия, Петровия и, най-послѣ, сегашниятъ, не направиха никаква промѣна. До толкова нѣмаше нужда да се измѣнява тая политика, щото, когато прѣди 8 мѣсеца поехъ управлението на Външното Министерство, не счетохъ за нужно даже да давамъ нови инструкции на нашитѣ дипломатически агенти въ чужбина и оставихъ послѣднитѣ на сжитѣ имъ мѣста, които занимаваха дотогава“. Г-нѣ Министърътъ на Външнитѣ Работи е ималъ случай и въ извънредната сесия на нашето Събрание до се изкаже горѣ-долу въ сжщата смисълъ и тази негова външна политика не може освѣтъ да спечели симпатията на всички българи, не може освѣтъ да прѣдизвика всеобщото наше одобряние. Политиката на България спрѣмо нашата Освободителка, установена отъ

тая дата пасажъ, отъ година на година се е акцентуирвала се по-добър и по-добър и ето защо ние, Народната партия, всички даваме пълното си одобрение на тази политика. Сжщо така отношенията ни съ другитъ велики държави, струва ни се, доколкото ние знаемъ събитията, сж запазени твърдъ добър; може сжщото да се каже и съ нѣкои отъ нашитъ близосѣдни малки държави. Така щото, външната политика на Правителството би могла, съ едно сжщественно изключение обаче, да бѣде одобряна отъ насъ, ако не бѣха нашитъ отношения съ Турция. Ето точката, г-да прѣдставители, върху която Правителството на г. Каравелова заслужава да обърне едно по-друго, едно по-сериозно внимание. Оня денъ, когато се направи укоръ, г-да народни прѣдставители, на Правителството отъ наша страна само върху тази точка, тогава се направиха екскламации, чете се частъ отъ рѣчьта на покойния Д-ръ Стоиловъ, за да се каже, че въ врѣмето на народниачитъ ключоветъ на българската политика сж били въ Цариградъ, а сега сж въ България, въ София. И даже г. Министъръ-Прѣдсѣдателятъ счете за нужно да повтори тази не веднажъ или 5, или 10 пкти повтаряна фраза. Г-да народни прѣдставители! Нека се обяснимъ върху значението на тази фраза, нека се обяснимъ върху характера на политиката, която покойниятъ Стоиловъ и неговиятъ кабинетъ водѣше съ Турция, и характера на политиката, която днесъ се съглежда, поне отъ дебатитъ, че води днешното Правителство. Когато се говори, че ключоветъ на българската политика сж въ Цариградъ, г-да народни прѣдставители, винаги се е злоупотребявало съ думитъ, които е изказалъ славниятъ покойникъ. Той не е казалъ никога, че България въ своитъ си отношения съ Турция или съ други държави трѣбва да се командува отъ Цариградъ и оттамъ да получава своитъ инструкции. Това да говоримъ, значи, да оскърбяваме паметта на този достоенъ българинъ, който ще бѣде забѣлженъ въ българската история като отличенъ и заслужилъ синъ на Отечеството. Ето защо, думитъ на тоя покойникъ азъ ги вземамъ отъ стенографическитъ протоколи и ще ви ги прочета, за да не остане никакво съмнение върху тая политика и да нѣма право никой да се гаври съ тая фраза, както и сега даже ме апострофиратъ съ нея. Трѣбва да ви спомня при какви обстоятелства е казана тази рѣчь. Г-нъ Пешерскиятъ народенъ прѣдставитель ви каза, за да укори г. Бобчева, че той билъ докладчикъ на отговора на тронното слово въ 1895 г. когато е била произнесена тази рѣчь. Имаше грѣшка: въ 1894 г. а, а не 1895, и то не е билъ докладчикъ г. Бобчевъ, а докладчикъ е билъ г. Стоянъ Михайловски. Това говорятъ стенографическитъ протоколи, стр. 51. Когато докладчикътъ е прочелъ отговора на тронното слово, той е заявилъ, че въ отговора на тронното слово, както и въ самото тронно слово, не се съдържа никакъвъ пасажъ за външната политика и комисията рѣшила да поиска отъ министра да се изкаже въ Народното Сѣбрание относително външната политика, която Правителството мисли да води. И тогава веднага е била дадена думата на Министъръ-Прѣдсѣдателя, сега покойникъ, който е взелъ думата да разясни прѣд народнитъ прѣдставители каква ще бѣде заанапрѣдъ външната политика на България. И, естествено е, г. Такевъ считаше това за противорѣчие между

нашитъ думи и дѣла, дѣто тогава нѣмаше никакъвъ пасажъ за външната политика, а сега прибавка искаме да туримъ. Нѣмането на единъ пасажъ за външната политика тогава се обяснява много лесно. България не можеше да изкаже по онова врѣме какви сж нейнитъ отношения съ Освободителката и, защото тѣ бѣха много лоши, тѣ бѣха невъзможни. А при такива обстоятелства бѣше нетактично да се говори въ тронното слово за отношенията ни съ държавитъ. Искаше се да се направи една промѣна, искаше се, когато се заговори за външнитъ държави, за външната политика, да не може да се говори, безъ да се спомене името на нашата Освободителка. И Правителството постъпи благоразумно, като замълча. Но Правителството не замълча да обясни каква ще бѣде тази политика, и ние виждате, че Министъръ-Прѣдсѣдателятъ става първи да допълни тронното слово и отговора му. Той припомни, че положението на нашето Княжество не е утвърдено отъ великитъ сили, не е припознано отъ Султана, неговото положение не е закрѣпено, захваща съ Берлинския договоръ и говори, първо, разумѣва се, за сузерения дворъ, послѣ, за съседнитъ, малкитъ, равнитъ намъ държави, и послѣ, като минава на великитъ държави, вече говори специално за Освободителката ни Русия, като спечелва многократнитъ ржкоплѣскания на онази аудитория отъ 1894 г. Името на Освободителката тогава за пръвъ пктъ слѣдъ осемъ години се произнесе въ тая свещена ограда, и то се произнесе отъ устата на тоя, когото упрекавате, че не искалъ да говори нищо за външната ни политика. Тая рѣчь, ако я прочета, азъ мисля, че ще ви направи една услада, защото всѣки познава оня възвишенъ стилъ, начина на изразяване на тоя славенъ българинъ, покойникътъ. (Д. Цанковъ: Ами не запрѣти ли на поновѣтъ да правятъ панахиди за Руския Царъ?) Всѣка една политика трѣбва да се оценява отъ резултатитъ, които тя води. (Д. Цанковъ: Вашата политика е византийска!) Дърветата се познаватъ само по тѣхнитъ плодове и всѣки една политика можемъ да пѣнимъ, добра ли е или лоша, единствено по резултатитъ, които тя докарва. Българскиятъ народъ нѣма никакви причини да се оплаква отъ външната политика на Народната партия, отъ политиката, която иногурира Стоиловъ и която днесъ и днешното Правителство, и прѣдшествующитъ сж я обгърнали безъ резерва и единственото, което може да направи, е да я подчъртае, но не да я зачъртае. (Чете.) „Една здрава, една благоразумна, една истинска българска политика, трѣбва да изхожда отъ убѣжденето, че тя трѣбва да върви въ хармония съ възгледитъ на сузерения дворъ. Едно българско правителство, което се самооболчава да види една политика безъ да се радва на довърието на Високата Порта, безъ да вдъхва довъріе на Негово Императорско Величество Султана“ — защото не можеше безъ признаването отъ Султана да стане нищо, — „безъ да има отъ нейна страна довъріе, това правителство води къмъ кривъ пѣтъ; защото, по всички въпроси, които се отнасятъ“ — ето важниятъ пасажъ — „до нашето международно положение, Цариградъ е ключътъ на мнѣнията — отъ Цариградъ се получава тонътъ“. (Д. Цанковъ: Великитъ сили сж ключътъ! Ти нищо не разбирашъ отъ политика!)

Азъ не разбирамъ това, което Вие разбирате. (Д. Цанковъ: Каквото заповѣдатъ на Султана, това ще направи! — Н. Антикаровъ: Не, Дѣдо Цанковъ, жилото и медътъ сж . . .) (Продължава четенето.) „Слѣдователно, първата наша длъжностъ е да съобразимъ дѣйствиата си тъй, щото да се радваме съ довѣрието на Негово Величество Султана, да вдѣлваме довѣрие съ правилността, съ коректността на нашитѣ отношения“. (К. Мирски да му цалуваме ръка.) „Това е първото условие на нашата външна политика“.

Г-да народни прѣдставители! Когато се казва, че по всичко, което се касае до международното положение на Княжеството, на България — забѣлжете не по всичко, което се касае до нейната външна политика, не по всичко, което се касае до нейната вътрѣшна политика, а по всичко, което се касае до нейното международно положение, — Цариградъ е ключътъ на мнѣнията, разбира се и това, което Дѣдо Цанковъ каза, че и посланицитѣ, които сж тамъ, дѣйствуватъ. (Д. Цанковъ: Ха! Великиятъ държави!) Разбира се и Турция. Идеята, която се изказва съ това, е ясна. Тя е идеята, че международното положение на България, както е опрѣдѣлено отъ Берлинския Трактатъ, изисква нейниятъ Князь да бѣде припознатъ отъ Портата, отъ Негово Величество Султана, съ одобреніето на великиятъ сили. Тоя е текстътъ на Берлинския Договоръ. (Д. Цанковъ: Като му кажатъ великиятъ сили: утвърди го, и той ще го утвърди! Министъръ си билъ и не разбирашъ политиката!) Дѣдо Цанковъ! Ще кажа, че, прѣди самото Руско Правителство да припознае нашия Князь, изиска се той да бѣде припознатъ отъ Султана; подѣйствува тамъ да се припознае прѣдварително и тогава то го припозна. Това е международното положение. Фактически, ако искате, нѣма съмнѣние, че всичко това промѣненіе дължимъ на волята на Руския нивѣ царствующъ императоръ. Но фактически. А когато се поставяме на почвата на трактатитѣ, когато се говори за международното положение на България въ тая ограда и когато го говори единъ Министъръ на Външнитѣ Работи и Министъръ-Прѣдсѣдатель, той не може да се изразява иначе, той не може да казва иначе. А вие искате да прѣтълкувате думитѣ на тоя човѣкъ, да оскърбате паметта му, като притуряте, че той е разбиралъ, какво великиятъ везиръ ще управлява България, че великиятъ везиръ ще я управлява насъ, че ключътъ на нашата външна политика се направлява отъ Цариградъ и че ще остане тамъ. Тогава бѣждѣте послѣдователни и приемѣте, че, ако ние пратихме депутация отъ Народното Сѣбрание въ Петербургъ, ние го направихме, защото бѣше казано отъ Цариградъ; приемѣте, че, ако се рѣши да прѣмине въ православнието Българскиятъ прѣстолонаслѣдникъ, това бѣше ни казано отъ Цариградъ; приемѣте, че, ако послѣдва припознаването на Княза, това бѣше диктувано отъ Цариградъ; приемѣте, че даването право да отворимъ търговски агентства бѣше искано отъ Цариградъ; приемѣте, че, ако стана назначението на нѣколко български владци въ Македония, то се даде доброволно отъ Цариградъ; приемѣте най-послѣ, че повишеніето на митото върху турскитѣ произведения у насъ прѣвъ 1897 г. отъ 8% до 14% и 25%, прието безропотно отъ Турското Правителство, стана тоже по инициативата на Турското Прави-

телство; приемѣте, най-послѣ, че всички тия резултати, които достигна тоя човѣкъ, сж били по инициатива отъ Цариградъ, а самъ той нищо не е работилъ, той е спалъ, ключоветъ е оставилъ тамъ въ Цариградъ и чакалъ е всичко оттамъ да му прашатъ. Може ли, справедливо ли е да се укорява единъ човѣкъ, единъ българинъ, единъ бивши български първъ министъръ, който е управлявалъ Държавта ни въ продължение на нѣколко години, който е стопилъ живота и здравето си за служене на народа си, може ли, казвамъ, така безбожно да се изопачаватъ думитѣ му и да се мисли, че той е считалъ, макаръ за минута, какво България трѣбва да се управлява отъ Цариградъ? Нѣма, г-да народни прѣдставители, мнѣние по-фалшиво, по-прѣвратно отъ това. Всѣки, който познава покойния Д-ръ Стоиловъ, всѣки, който познава дѣлата му, знае, че не е била такава неговата мисль, и прѣстъпление правятъ тѣзи, които отъ депутатското мѣсто, отъ трибуната на Народното Сѣбрание или отъ министерското кресло се мхчатъ да оскърбятъ паметта на единъ достоенъ синъ на Отечеството. (М. Такевъ: Кажете нѣщо за Гръцко-турската война и за позорнитѣ ордени, съ които прѣдадохте каузата на България!) Ако г. Такевъ се обърне къмъ г. Министъръ-Прѣдсѣдателя и го попиташе, можеше ли, трѣбваше ли България въ 1897 г., когато стана Гръцко-турската война, да обяви война на Турция, той ще му даде нужния отговоръ. (М. Такевъ: Трѣбваше!) Азъ съмъ убѣденъ, че той ще получи такова едно изобличение съ рѣзкия тонъ, съ който въобще г. Министъръ-Прѣдсѣдателятъ Каравеловъ се отличава, че не ще знае, какъ ще се намѣри. То е безумие да се твърди, че е могло да стане такова нѣщо, нѣщо невъзможно, нѣщо, за което, въ всѣки случай, не може да се укорява Правителството, че не го е направило. (Д. Ризовъ: Въ всѣки случай може да се спори върху този въпросъ!) Може, но позволѣте ми да кажа, че не му е мѣстото тукъ да се спори върху тоя въпросъ. Ние поне не съжаляваме, че не увлѣкохме България въ една война съ Турция, и ми се чини, че нѣма човѣкъ здравомислящъ, който да съжалява, че не усвоихме такава политика, а въ особености като знае какво мислѣха великиятъ държави и какво ни събѣдваха. (Д. Ризовъ: Азъ съмъ единъ, който казвамъ, че трѣбваше тогава да се окупира тригълникътъ Куманово, Скопие . . .) Тоя въпросъ е споренъ. Въ всѣки случай, г-да прѣдставители, не можете да укорявате Правителството, че не е било патриотическо и че не е изпълнило дълга си. Ако е постѣпило така, то е постѣпило, защото е мисляло, че е най-добъръ и съгласно съ интереситѣ на България. И отъ това мируване ние извлѣкохме една голѣма полза. Нѣма да говоря за друго, азъ ще спомена само ползата, която България спечели, като великиятъ държави заедно изказаха писмено благодарността си къмъ Българското Правителство за неговото лоялно поведение. И ние мислимъ, че тая благодарностъ, изказана отъ великиятъ сили къмъ България, че е съумѣла да се запази спокойна и хладнокрѣвна, може и днеска да се експлоатира отъ нашитѣ правителства, защото е единъ голѣмъ активъ на България прѣвъ великиятъ държави, една заслуга, за която великиятъ сили иматъ мораленъ ангажментъ да изпълнятъ и тѣ дълга си на Балка-

нитѣ, за да нѣма кръвопролития, за да има траенъ миръ. Припомнѣте си, че Руското Правителство и Австрийското тържествено дадоха ноти, за да похвалятъ България за това ѝ поведение. (Д. Ризовъ: Тѣ още повече тържествено сж подписали Берлинския договоръ и не го изпълняватъ!) Берлинскиятъ договоръ не зависѣше отъ насъ. Той бѣше тѣхно дѣло, а това бѣше наша заслуга. Това направихме ние за да дадемъ доказателства на Европа, че сме народъ културенъ, че сме народъ, който не иска да прави мѣхнотии, който не иска да вкара Европа въ една голѣма война и който, слѣдователно, заслужава да му се направи една услуга. (М. Такевъ: Тогава кажете на г. Вобчева да не плаче за Македония! — С. Вобчевъ: Недѣйте бърза, ще Ви отговоря. Недѣйте се перчи. Азъ съмъ взелъ думата и ще Ви отговоря!) Азъ казвамъ, че нашитѣ отношения съ Турция не сж нормални, казвамъ, че нашитѣ отношения съ Турция не сж удовлетворителни, казвамъ, че Правителството трѣбва да направи нѣщо за да ги измѣни да станатъ добри, да станатъ такива, щото да не се прѣслѣдватъ българскитѣ подданици съ едно *parti pris*, само защото сж български подданици и колкото по-голѣмо положение заематъ въ обществото, толкова повече да биватъ излагани на унижения въ Цариградъ. Припомнѣте си случая съ г. Панаретова, който е едно влиятелно лице, който е познатъ и на най-послѣдното затѣе въ Цариградъ, който отъ дълги години е професоръ въ Робертъ Колежъ и не е арестуванъ никога, а напослѣдъкъ, когато се връщаше отъ България, го арестуваха. Припомнѣте си и това, което ви каза вчера г. Пананчевъ. Безспорно е, и Правителството нѣма да отрече, че Турското Правителство се отнася по единъ твърдъ не лояленъ начинъ съ нашитѣ подданици, които отиватъ въ Цариградъ. Вънъ отъ това Турското Правителство държи едно поведение спрѣмо нашитѣ сънародници въ Одринско и Македония такова, каквото никога не е бивало и по-лошо отъ което мѣчно е да се измисли. Ако това нѣщо е така, ако това положение е такова, азъ не мога да кажа, че нашитѣ отношения съ Турция сж добри, защото България винаги е изпѣквала прѣдъ Турското Правителство невъзможността за нея да се мѣси въ нейнитѣ вътрѣшни дѣла, да, но сжщеврѣменно и важния интересъ, който имаме, щото нашитѣ сънародници въ Турция да не бждатъ малтретирани като роби, да не бждатъ измѣчвани, да не бждатъ унищожавани, защото това се отразява на нашето спокойствие тукъ, защото ние не можемъ да гледаме тия варварства въ уцѣрбъ на нашето спокойствие, — това нѣщо, казвамъ, нашето Правителство има пълно право да го постави на видъ на Турция и да каже, че отношенията му по-напрѣдъ съ нея сж били съвършено коректни и че колкото и да държи сега ключоветѣ въ София, то не е отказвало нито на едно законно искане на Турското Правителство и не е дало поводъ ни на едно сериозно и основателно оплакване. То е направило, напротивъ, всичко, каквото можеше да направи едно най-отстъпчиво правителство, то е отишло даже дотамъ, щото Турското Правителство — съ знанието ли или не на централното, не знаемъ — да окупира частъ отъ нашата територия! И Турското Правителство, което въ продължение на 100 години не е спечелило никаква територия, а само

е губило таквази, днесъ само България е дошла до положение, щото да могатъ да взематъ частъ отъ територията ѝ. Въ 1895 г. 24 октомврий, една година точно слѣдъ онзи день, когато българскиятъ Министъръ на Външнитѣ Работи, покойниятъ Стоиловъ, е казалъ, че ключоветѣ на мѣншията относително нашето международно положение сж въ Цариградъ, — една година, казвамъ, подиръ това, отъ висотата на това министерско мѣсто е прогласено, г-да народни прѣдставители, пакъ при разискванията отговора на тронното слово: „нашитѣ отношения съ сюзерената власт сж много добри, за доказателство на което ви служи, че една комисия, съставена отъ двама наши офицери и двама турски, свърши прѣди нѣколко дни опрѣдѣляването на границата откъмъ Родопитѣ, и къмъ българската територия се присъединиха 200 кв. километра мѣсто, които досега бѣха въ Турция“. И ние аплодирахме тогава тия думи. Желалъ бихъ и днесъ туй да чуемъ, да не се обезпокояваме съ мисльта, че една педя българска земя, въ която сега се правятъ турски укрѣпления... (М. Такевъ: Менѣ ми казаха, че това е лъжа!) Дано бжде лъжа. Въ всѣки случай, лъжа или истина, азъ желая, нашето Правителство да изпѣлни дълга си, за да защити българската земя. И въ това отношение, азъ мисля, че нѣма да се намѣри човѣкъ въ тази ограда, който да не даде всичката си подкрѣпка на Правителството.

Г-да народни прѣдставители! Трѣбва да съжаляваме за станалитѣ напослѣдъкъ погранични сблъсквания, но тѣ винаги трѣбва да се уреждатъ. Затова тукъ има и Европа, има други държави, които могатъ да интервениратъ да се назначи комисия, и азъ съмъ убѣденъ, че, ако е вѣрно всичко това, нашето Правителство нѣма да остави така работата.

Г-да народни прѣдставители! Ние трѣбва да се ужасимъ прѣдъ мисльта, че прѣди една година сжщо ни взеха единъ островъ румѣнитѣ — нарѣченъ Магарешкиятъ островъ — и ние нищо не направихме, за да защитимъ нашата територия. И сега, ако ни взематъ и отъ южния край друго парче, на какво ще заприличае? Който позволява да му настѣпятъ палепа на крака му, той позволява и шамаръ да му ударятъ. Отбраната на 10 кв. метра земя заслужава толкова жертви, колкото и отбраната на дѣлата ни земя. Азъ говоря въ случая като българинъ; не говоря за да укоря нашето Правителство, защото убѣденъ съмъ, че то ще изпѣлни дълга си, и въ такъвъ случай ние ще му дадемъ нашата поддрѣжка, но не мога да не констатирамъ, че въ настояще врѣме, тѣй както се обнаружватъ резултатитѣ отъ нашата политика спрѣмо Турция, тѣ сж гибелни за насъ, гибелни сж и за нашитѣ сънародници, и трѣбва да се направи нѣщо, за да могатъ да се чуятъ по-благодатни вѣсти, които да не прѣдизвикватъ нашитѣ огорчения, а да спечелатъ нашитѣ ржкоплѣскания. Ето какво имахъ да кажа по външната ни политика. Само въ тази точка критикуваме външната политика на нашето Правителство, защото по резултатитѣ сждимъ. Не знаемъ прѣговоритѣ, които се водятъ, но ние сждимъ по фактитѣ, и, тѣзи факти понеже сж скръбни, ние мислимъ че тази скръбъ трѣбва да откриемъ. (Д. Цанковъ: Турцитѣ държатъ ключоветѣ, не ги даватъ да отворимъ да видимъ какво има!) Тамъ

е работата. Тръбваше да ги вземете. (Д. Цанковъ: Защото не ги дадоха и на Стоилова!) Г-нъ Министъръ-Прѣдсѣдателъ каза, че ключоветъ сѣ тукъ; нека тогава отключатъ съ тѣхъ! Азъ мога да кажа, че настоящето Правителство въобще отъ идването си на власт досега е било най-нещастно въ отношенията си съ Турция, и не мога, освѣтъ да му пожелаа занапрѣдъ по-голъмо щастие. Не е имало нито единъ случай, дѣто да се постави то на висотата на положението си, тѣй да се каже. На свършване съ външната политика, нека повтори още единъ пѣтъ за голѣмата отрада, която чувствуваме за укрѣпяването, за утвърдяването на чувствата на довѣрие съ Освободителката ни Русия. Не трѣбва да се говори за съюзъ съ тази държавка, защото съюзътъ, който е сключенъ между нея и България, не е съюзъ писанъ на книга — той е съюзъ, сключенъ въ Освободителната война на бойното поле, запечатанъ, вмѣсто съ востѣкъ, съ кръвта на 200.000 и повече руски синове, и съ смѣснитѣ кости на българи и руси на Балкана! (Ржкоплѣскане отъ центра.) Този съюзъ е естественъ, той нѣма нужда да се пише. Не го правя това, за да демонстрирамъ мое русофилство, правя го отъ дълбоко съзнание за интереситѣ на България, и за да окуражимъ настоящето Правителство да слѣдва този пѣтъ, който е единствениятъ спасителенъ за България. Този съюзъ е естественъ, той нѣма нужда отъ никаква санкция; той ще се проявява винаги, както се проявява кръвното сродство между роднини! (Гласове: Браво!) Едно нѣщо само нашето Правителство трѣбва да се грижи, щото посѣщението на Великия Князь Александъръ Михайловичъ, ако и не прѣдизвикано отъ нашата дипломация — може да бѣше даже една изненада за нашето Правителство, — ако и да е единъ актъ spontaneous, прѣдизвиканъ единствено отъ волята и желанието на Руския Императоръ, щото неговиятъ Августейши братовчедъ да посѣти нѣкои наши черноморски пристанища, въ това число и румѣнски и турски, има грамадно значение за България. То свидѣлствува за успѣхъ, който правимъ въ сърцето на Руситѣ, то показва тѣхното довѣрие къмъ насъ, което отъ година на година се повече укрѣпва и което ние трѣбва да цѣнимъ като зѣнципата на окото си и никога въ тази ограда да не се чуватъ противоположни чувства. (М. Такевъ: Кажете нѣщо за легитимното влияние на Австрия.) Ако г. Такевъ иска да знае за легитимното влияние на Австрия, той трѣбва да се съгласи, че това легитимно влияние и днешното Правителство трѣбва да го поддържа. И Руското Правителство е първото, колкото мога да зная, което желае, щото България да си не разваля отношенията съ другитѣ държави; то е, което не иска за добритѣ отношения съ Россия да жертвуваме добритѣ си отношения съ другитѣ държави. Руското Правителство е, което най-много настоява, щото България да бѣде въ добри отношения и съ Турция, и другитѣ държави. Легитимното влияние на Австрия трѣбва да го признаемъ всички; легитимното влияние на Германия трѣбва да го признаемъ всички; легитимнитѣ интереси на всички велики държави, както и на нашитѣ съсѣди, трѣбва да ги пазимъ. Политиката на Народната партия е била резюмирана пакъ въ тази знаменита рѣчь на покойния г. Стойловъ, въ която той е очерталъ въ голѣми шрихи

своята външна политика и която е слѣдвалъ неотстъпчиво. Всѣкому въздайте неговото, но никому нашето. (Ржкоплѣскане отъ дѣсния центъръ. — Гласове: Браво!) Дайте на Австрия това, на което тя има право. Не сѣквайте Австрия дотолкозъ, доколкото не ви охлузва врата. Не ѝ сѣквайте законнитѣ интереси, не ѝ правѣте мжнотии, не правѣте на Турция шикани, живѣйте съ съсѣдитѣ въ миръ, и тогава не се безпокойте за утрѣшния день. България не е силна — казваше пакъ покойниятъ въ тази своя рѣчь, — не е силна съ количеството на своитѣ щикове, не е силна съ пространството на своята територия, не е силна съ количеството на своитѣ войници, а е силна съ правотата на своята кауза. И, когато България се посвещава на единъ миренъ и културенъ животъ, когато България гледа да присажда принципитѣ на хуманността и на цивилизацията, всѣки ще ѝ снесе шапка. Въ това е нашата сила, а не въ прѣдизвикателството на други. Да не мислите вие, че, ако имате благоволенieto на Руското Правителство, то ще ви позволи да шиканирате Австрия? (К. Мирски: Кой иска да ѝ шиканира?) Питате ме за легитимното влияние на Австрия и азъ трѣбваше да ви отговоря.

Г-да народни прѣдставители! Азъ казахъ нѣщо повече, отколкото мислѣхъ по външната политика. Минавамъ сега къмъ финансовата политика. (П. Папанчевъ: Петъ минути отидихъ дайте, г-нъ прѣдсѣдателю, уморихме се! — Гласове: Да продължава, да продължава!) Азъ не съмъ се уморилъ, но ако искатъ г. г. прѣдставителитѣ, нека се даде отидихъ. (Гласове: Да продължава!)

Минавамъ къмъ финансовата политика на Правителството.

Има единъ пасажъ въ тронното слово, който казва за мѣрцитѣ, за мѣроприятията, които Правителството било прѣдприело за прѣмахване сегашното затруднително положение. Г-да народни прѣдставители! Ето единъ пасажъ, който, споредъ мене, дава ни още по-голъмо основание за да не се присѣдинимъ къмъ вота, къмъ подписа ви на въпросния отговоръ на тронното слово. Ако външната политика на Правителството прѣдизвика нашитѣ огорчения, нашитѣ критики, то този пасажъ, който се касае за финансовитѣ мѣроприятия, памага ни повелителна нужда да се въздържимъ да подпишемъ отговора на това тронно слово. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Твърдѣ печално!) Когато настоящето Правителство пое управлението на България, г-да народни прѣдставители, ще признаете всички, вѣрвамъ, добрата воля, която се показва отъ наша страна, отъ страна на членоветѣ на Народната партия, тогава народни прѣдставители въ извънредната сесия, за да дадатъ подкрѣпа на това Правителство да поеме то управлението. И тази подкрѣпа ние ѝ дадохме охотно, съзнателно, съ надежда, че тя ще послужи за доброто на Отечеството. Не за удоволствие да видимъ г. Каравелова министъръ-прѣдсѣдателъ и неговитѣ другари — министри, които инакъ почитамъ, но за да се изредятъ и тѣ, както се изредятъ мѣваритѣ въ воденицата, сторихме това, а защото мислѣхме, че положението на България изискваше да се даде тази подкрѣпа. Ние имаме прѣдложението да правимъ частъ отъ това Правителство, което тѣ съставиха, но ние го отклонихме пакъ по съображения чисти и съображения

патриотически. Ние дадохме подкрепата си безкористно и залогът на нашата подкрепна служебно избраният по общо съгласие и до скоро връме пръвдствател на тая извънредна сесия и сега за няколко дена пръвз редовната сесия нашият другарь г. Гешовъ. (Д. Цанковъ: Кажете нашият шефъ!) И нашъ шефъ. Говоря като народенъ пръвдствателъ. (Д. Цанковъ: Шефъ кажи!) Не обичамъ твърдѣ много да говоря за шефове. (Д. Цанковъ: Демократитѣ не обичатъ шефове!) Сега не можемъ да откажемъ, че голѣма частъ отъ мѣроприятия на Правителството, пръвдирени въ това връме, бѣха полезни за страната и ние ги поддържаме. (А. Филиповъ: Ама ние гласувахте противъ тѣхъ!) Противъ тия, противъ които сме били убѣдени, че сж лоши, гласували сме противъ; и сега сме убѣдени, че сж криви. (А. Филиповъ: Гласувахте противъ всички!) Не е истина. Гласувахме ви бюджета. Правихме резерва върху известни ваши мѣроприятия, които не ни се показваха съвършени, по ги поддържаме, защото не желяхмѣ да ви правимъ сѣнька, та да не можете да развиете вашата програма, за да не ни кажете, че сме постигнали коварно; т. е. едвамъ сте се покачили на купата и ние сме снели стѣлбата. Искахме да дадемъ възможностъ да направите тѣй, както мислите. И много нѣтъ, г-да пръвдстватели, въ нашата срѣда, ако и да имаше горещо желание да се излѣзе противъ това или онова мѣроприятие, защото се мислѣше, че не е добро, че може да поврѣди на престижа на партията ни и че можемъ да поврѣдимъ по пѣкой нѣтъ на принципитѣ ѝ, ние казвахме: не; за управлението ние не отговаряме, ние сме дали нашето съдѣйствиѣ до свършека на извънредната сесия и го удържаме. Но, г-да народни пръвдстватели, винаги при тия прѣдначинания имаше едно нѣщо прѣдъ очи. И още въ първитѣ съвѣщания, които станаха между виднитѣ лица отъ тритѣ партии, обсъжда се финансовото положение на страната, и тогава, прѣди да се поеме властѣта, като обсъждаха това положение, като се изказаха съгласни върху цѣль редъ въпроси отъ вътрѣшната, външната и финансовата политика на България, едно отъ тия начала бѣше да се направи по всѣкаквъ начинъ, щото България, за да излѣзе отъ финансовитѣ мѣнотии, въ които се намѣрва, да не жертвува частъ отъ своята независимостъ, да не залага бакрчето си, да не залага имотитѣ си реално, ефективно въ рѣцѣтѣ на чужденцитѣ, нейни кредитори. Това се искаше и върху това всички бѣхмѣ съгласни. Азъ не бѣхъ въ тия съвѣщания, защото не съмъ отъ виднитѣ лица въ партията, но зная това, понеже бѣхъ въ послѣдующитѣ прѣговори. Казваше се тогава, и всички бѣха съгласни, че това ще бѣде едно голѣмо злощастие за България, а имаше основание да се мисли, че правителството на Тодора Иванчовъ бѣше приготвило вече таквъ единъ проектъ. И при идването на властъ на другитѣ групи, по това, което се четѣше по вѣстникитѣ, а повече по частнитѣ свѣдѣния, имаше се опасностъ, че може би другитѣ групи, ще образуватъ едно правителство, което да даде този реаленъ залогъ. Ние се боехме, че Тодоръ Иванчовъ, който не се намѣрваше още подъ удара на едно углавно прѣсѣдване, както по-послѣ, и се прѣдставляваше нѣщо, че Радославовъ, че Народно-либералната партия, а даже Рачо Петрова, подозирахме тогава,

може би, да иматъ таквъ възгледъ. За първата група, освѣнтъ за стамболиститѣ и другитѣ, имаше данни даже положителни, защото тѣ писаха въ своя органъ: „ние ще опаштимъ България; пари ще допесемъ; разтворѣте си кисинитѣ; туй, което другитѣ не направиха, Иванчовъ ще го направи.“ Това се пишеше въ „Възраждане“. Ние не знаехме какво поведение ще взематъ другитѣ другари; затова между тѣзи три групи бѣше намѣрено un trait d'union — да направимъ, щото тази горчива чаша да се не изпие отъ България. И върху тѣзи мисли, както и върху нѣкои други въпроси, отъ външната и вътрѣшната политика, ние останахме напълно съгласни да си подадемъ рѣка и да вървимъ заедно. Но, г-да пръвдстватели, ние вървѣхме заедно, не съмъ противъ и сега да вървимъ заедно. Г-нъ Ризовъ апелираше вчера, щото тритѣ партии да вървятъ и въ бѣдѣхъ заедно. Ние нѣмаме егоистически побуждения, не желямъ да вземаме обществената пита за себе си, не ни съблазнява властѣта. Властѣта може да съблазнява само тѣзи, които не сж изпитали сладостѣта ѝ въ България, и тѣзи, които може би отъ 15 години, като не сж я видѣли, сж и забравили нейнитѣ горчивини; но насъ не ни съблазнява. Ние мислимъ, че е едно тягостно нѣщо; да бѣде човѣкъ министъръ въ България, той става резилъ прѣди всѣчко: него го хулятъ, него го клеветатъ и за туй, което е направилъ, и за туй, което не е направилъ. Г-да народни пръвдстватели! Азъ апелирамъ къмъ тѣзи отъ васъ, които сж безпристрастни. Когато изслѣдвате дѣятелностѣта на Народната партия, за петѣтъ години, прѣзъ които тя управлява, убѣденъ съмъ, че вие се ще намѣрите двѣ добри думи да кажете за нея. Е добръ, ние никога не чухмѣ отъ устата на опозицията да похвали едно наше дѣло поне. Всѣчко бѣше лошо. Та казвамъ, че не е благодарно нѣщо да бѣде човѣкъ министъръ въ България: то е сѣдно да си скъси живота и да се изложи на всички укори и нападения справедливи и несправедливи. Но ние мислѣхме, че това се налага отъ обстоятелствата да го направимъ.

Сега, какво виждаме, г-да народни пръвдстватели? Азъ за себе си и за своитѣ другари питамъ се: какво мисли Правителството да направи — нѣкаквъ заемъ ли се проектира? Виждамъ г. Министъръгъ на Вътрѣшнитѣ Работи, взема трѣгва и отива въ Парижъ и говори се, че той отива да сключи заемъ. Не му е работата това нему: обикновено всѣки министъръ се занимава съ своята работа, но по нѣкой причини може и той да отиде. Чакай да видимъ. Цѣль мѣсець тоя министъръ седи въ Парижъ и се връща безъ нищо. Това бѣше едно скръбно явление и ще ви укажа защо. Обикновено, доколкото азъ зная хорската практика, министритѣ не отиватъ по цѣли мѣсеци да подсмърчатъ по капиталитѣ на банкеритѣ за пари. Това направиха само Теневъ и Начовичъ. (М. Такевъ: А г. Стоиловъ стоя три мѣсеца въ Виена съ по 400 л. на день! Кажете и това!) Г-нъ Такевъ! Г-нъ Стоиловъ не е ходилъ за заемъ. (М. Такевъ: По търговскитѣ договори!) Нито по търговскитѣ договори, а отиде да уреди въпроса за акцизитѣ, защото имаше конфликтъ съ Австрия, и го уреди окончателно, и г. Рачо Петровъ е свѣдѣтель — че този конфликтъ накара Буриана да си отиде оттукъ. И г. Стоиловъ отиде въ Виена и

спечели нѣщо много цѣнно за България. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Какво е то?) Ще ви го кажа по-подирѣ! Нали искате да ви го кажа, ще ви го кажа. Но той не отиде за заемъ. Той отиде и тогазъ каза тая фраза, която сте я чули за легитимното влияние на Австрия, която фраза се споменува и която въ сжщностъ е справедлива, защото вие знаете, че на Австрия нищо не прѣдадохме, а много спечелихме съ търговскитѣ договори, които вие похвалихте и които ще похваляте всички. Та казвамъ ви, че, споредъ хорската практика, не ходятъ министритѣ при банцитѣ, а, доколкото знаа, тѣ викатъ банцитѣ да отидатъ при тѣхъ, да прѣговарятъ съ нѣкои второстепенни чиновници, или, ако щете, първостепенни, докожда се до извѣстно съгласие и, когато трѣбва да се свърши, тогазъ отиватъ и министритѣ, а никога не порано. Имало е случаи, дѣто сръбски министри, когато покойниятъ кралъ Миланъ ги пращаше, сж се връщали съ увиснали носове, но тѣ сж рѣдки случаи, и то връщали сж се слѣдъ 2—3 дена или съ подписани договори, или безъ резултатъ. Но когато не е сигуренъ единъ министръ въ мисията си, той се старае да маскира по какъвъ да е начинъ отиването си: взема жена си, дѣцата си и отива на бани, казва, че стомахъ го боли, за да не може голѣмата публика да констатира, че той отива да прави заемъ и че се е върналъ безъ да е сполучилъ въ мисията си. (Д. Цанковъ: По византийски!) Не по византийски, но защото публиката въ странство слѣди за отиването на държавнитѣ хора и, когато вижда единъ министръ да проси пари и се връща безъ да е направилъ нѣщо, на втория день затваря каситѣ си, убива се кредитътъ и книгата на тази държава падатъ. Даже въ такива случаи самитѣ банки криятъ, т. е. тия, които сж заинтересовани. И азъ — г. Ризовъ е свидѣтель, — когато се научихъ за г. Сарафовото отиване въ Парижъ — той ми каза, че ще отиде, — казахъ на г. Ризова: сигурни ли сж, че ще направятъ нѣщо? Молихъ го да прѣдаде на г. Каравелова и г. Сарафова, ако се види съ тѣхъ, че ако не сж сигурни да сполучатъ, да се не излагатъ, защото връщането имъ безъ сполука ще се отрази злѣ върху нашия държавенъ кредитъ. Той ми каза, че сж сигурни, и ми даде даже нѣкои подробности, които азъ ги вземахъ подъ резерва и му казахъ, че мѣчно ми е да вървамъ. Г-нъ Сарафовъ се върна и ние не знаемъ, българското общество не знае и днесъ какво е направилъ. И нѣмаше нужда да ни каже, защото узнахме, че не е направилъ нищо. Подирѣ нѣколко врѣме, когато г. Д-ръ Даневъ се запжти за Парижъ, узнахме, че прѣговоритѣ сж били скжсани и че г. Даневъ отива да ги подновява. Отиде г. Даневъ и се върна и писаха тѣхнитѣ вѣстници, не нашитѣ, ние стоиме съ спокойствие, за да видимъ каква е работата. Прѣдполагаме и сега прѣдполагаме, че тия хора сж патриоти, че не сж прѣстанали да гледатъ на българскитѣ интереси тѣй, както гледаха въ януарий и февруарий мѣсеци т. г., че тѣхъ ги боли, безспорно, за интереситѣ на страната, и, безъ да констатираме патриотизма имъ, ние си казахме: чакайте да видимъ какво ще стане. Върна се г. Даневъ и обяви, че работата е сполучена, мисията, за която отиде г. Даневъ, свършена благополучно съ запазване интереситѣ на България. Това ни каза поне в. „България“ и ние бѣхме

длѣжни да го върваме. Слѣдъ нѣколко врѣме ние узнахме, че г. Министерътъ на Външнитѣ Работи е останалъ въ съгласие за нѣкакви общи точки, за нѣкои начала, подписалъ е нѣщо, но ad referendum — Министерътъ ще има думата да го опровергае, това го знаемъ отъ частни хора, — и че е останало да се получи само съгласието на Министерския Съвѣтъ. Какви сж тѣзи общи точки, мѣчно бѣше да се проникне, но знае се, че тѣзи общи точки Правителството вече ги е приело, че България, за да получи пари въ днешното си положение, трѣбва непрѣмѣнно да даде тютюневия монополъ за залогъ на чужденцитѣ. Една чужда компания, съ капиталъ въ акции, ще вземе въ ржцѣтѣ си фабрикацията и продажбата на тютюня у насъ, ще получава доходитѣ, ще задържа анюитета на заема и по-горѣ отъ извѣстна цифра ще дѣли доходитѣ съ Правителството. За мене поне това е ясно, нѣмамъ нужда отъ повече. Ако това нѣщо е уговорено, ако окончателно това нѣщо е прието — азъ разбрахъ, че не е окончателно прието, а е прието ad referendum, — ние сме длѣжни съ всичката енергия на добри българи да се противимъ. Моето дълбоко убѣждение е, че това нѣщо би било гибелно ако се приеме, че то е съсипателно, че то е начало на края въ финансово и въ економическо, ако щете до извѣстна степенъ, отношение и че главно това не е належащо, не е необходимо. Истина е, че отначало идваха нѣкои противорѣчиви твърдения отъ другата половина на кабинета, отъ в. „Прѣпорекъ“, но четемъ сега въ тая тронна рѣчь, че Иравителството ще ни сезира съ нѣкакви мѣропріятия, които иматъ за цѣль да изкаратъ България отъ тия затруднения. Кои сж тия мѣропріятия? Ако е бюджетътъ, той си има име, пѣкъ и той не е назначенъ за да изкара България отъ трудното ѣ положение; туй е обыкновенъ планъ за разходитѣ и приходитѣ на Държавата. Значи, има друго нѣщо. Кое е това друго нѣщо? Министерството ни обяснява, че това е заемътъ, който се проектира. Но, г-да народни прѣдставители, има ли заемъ? Г-нъ Министръ-Прѣдсѣдателътъ каза, че нѣма заемъ, че той виси още на въздуха. Е добръ, ако нѣма заемъ, защо говорите на прѣдставителитѣ, че искате съдѣйствието имъ за прокарване на нѣкои мѣропріятия? Така вие можете да говорите за своитѣ законопроекти, които сж вече готови, но ако е въпросътъ за заемъ и ако той не е още склученъ, какъ ни викаете за да ви дадемъ нашето съдѣствие? Или има заемъ, или нѣма такъвъ. Ако нѣма заемъ, нѣмаше защо да пишете въ тронното слово, че искате нашето съдѣствие? Направѣте го и, когато го внасяте въ Камарата, тогава апелирайте къмъ Народното Прѣдставителство да искате неговото съдѣствие; но ако не сте направили заема, защо искате отсега обѣщания за подкрѣпа? Ние не можемъ да дадемъ обѣщание за едно нѣщо, което не скществува, за едно нѣщо, което не е подписано, което виси на въздуха. Но, г-да народни прѣдставители, ако заемътъ е окончателно приетъ и подписанъ, и ако по една или по друга причина — защото нѣкои прѣдварителни подробности не сж направени — се държи още въ тайна, тогава ние сме длѣжни два пѣти повече, съ много по голѣма енергия да откажемъ да дадемъ на Правителството подкрѣпата си, когато то крие и не ни съобщава онѣзи общи точки, които ние знаемъ, че сж вече

уговорени. Ако има няколко точки приети вече от Правителството, нека ги каже, и ние днес, ако кажем, че ще дадем поддръпа на Правителството, да знаем върху каква база ще я дадем. Г-нъ Министър-Прѣдсѣдательтъ казва, че безъ насъ не можало нищо да стане. Ние знаемъ това, че безъ насъ не може да стане, ние не прѣдполагаме, че министерството ще сключи заема безъ насъ, защото ние трѣбва да го гласуваме, но ако вие апелирате къмъ насъ, ако искате нашата поддръпа, длъжни сте да ни осветлите. Дипломация, г-да народни прѣдставители, между Кабинета и Народното Прѣдставителство не може да се прави. Българското Правителство нека прави своята дипломация съ външнитѣ държави, нека крие тамъ, ако има нѣщо да крие, но тукъ, ако има законопроектъ да внесе, да го внесе и тогава да ни иска довѣрието. Сега, г-да народни прѣдставители, било че има договоръ, сключенъ или не, ние, членовѣ на Народната партия, нѣма да гласуваме, нѣма да подпишемъ адреса, защото искаме да направимъ едно прѣдупрѣждение на Правителството, защото искаме, ако не е подписанъ още договорътъ, да окуражимъ Правителството да защити интереситѣ на България безъ да дава реална гаранция въ този видъ, въ каквото му я искатъ, а друга нѣкоя комбинация да направи. Ние ще го поддържаме, както сме го поддържали досега, и вие ще сте свидѣтели, какъ ние ще бъдемъ по дисциплинирани въ подобенъ единъ случай отъ васъ, за да гласуваме нѣкои негови мѣроприятия. Защото ние мислимъ, че ще направимъ една заслуга на България, защото мислимъ, че чуждитѣ финансиста сж приготвили капанъ, отъ който България мжчно ще може да се отърве, единъ капанъ лошъ, и азъ не бихъ желалъ нито това Правителство, нито друго правителство да изпадне въ този капанъ. Ако гледахъ на работата партизански, ако гледахъ на работата тѣсногърдно, нищо по-добро отъ това, да насърчимъ Правителството, защото, когато се въведе проектирания монополъ въ България, когато се сключи този заемъ, вие ще видите послѣдствително и ние — противниците на тѣзи хора — ще можемъ послѣ да ги попитаме: какво направихте за България съ тоя заемъ? Защото той е лошъ и тѣ го признаватъ, че е лошъ, и нека си не мислятъ, че ще могатъ да се извинятъ съ това, като кажатъ: „нашитѣ прѣдшественици докараха положението така“. Азъ ще ви докажа какво сж направили тѣхнитѣ прѣдшественици и че това извинение нѣма стойностъ прѣдъ исторителната, а вие прѣдъ потомството и прѣдъ исторителната ще бъдете отговорни.

Министъръ М. Сарафовъ: Това е отворени врата да отваряте. Ние не искаме да се извиняваме съ дѣлата на нашитѣ прѣдшественици.

Т. Теодоровъ: Нито ние.

Министъръ М. Сарафовъ: Азъ Ви казахъ, че нѣма да се извиняваме съ това, което вие сте направили и другитѣ, а съ това, което ние сме направили.

Т. Теодоровъ: Значи, вие ще носите отговорността безъ да можете да се извинявате, че други сж станали причина да го направите. Съ това съмъ удовлетворенъ,

щото го приемате, защото има тукъ нѣкои хора, които контестирайтъ и които постоянно и въ печата говорятъ, и винаги съ това се извиняватъ, че положението било такова, че нашитѣ прѣдшественици така направиха и какво да правимъ ние. Заради васъ, а не за г. Сарафова, азъ ще се докосна до този въпросъ. Та моето мнѣние, казвамъ, е, че, ако гледахме на работата партизански, ние бихме подписали отговора на троното слово и щѣхме да чакаме, когато внесете законопроекта, да гласуваме противъ, да направимъ една парламентарна хитростъ, която е за осмѣждане. Ние, обаче, идемъ още отсега и ви казваме: имате ли или нѣмате подписанъ заемъ; ако го нѣмате подписанъ, толкова по-добре, но ние нѣма да гласуваме за него. (П. Станчевъ: Ние и безъ васъ си правимъ хесана.) Ето, г-да прѣдставители, кое ни кара да не подписваме отговора на троното слово. Сега, дѣйствителна ли е тая опасностъ, която азъ прѣдвиждамъ за България? Дѣйствително ли такъвъ заемъ ще бѣде гибеленъ за България, не знаа дали имамъ право сега да ви отечавамъ съ това, (П. Станчевъ: Когато дойде време ще ви помогнемъ и ние.) защото можете да кажете: не знаете още условията, защо говорите? (М. Златановъ: Говорѣте!) Но едно нѣщо, което може да се каже сега, г-да народни прѣдставители, то е, че най-големъ врагъ на Правителството въ подобни въпроси е неговото болшинство. Не е мжчно и най-безобразни работи да се прокаратъ, да минатъ въ едно Народно Собрание, не е мжчно да се заблуди цѣль единъ народъ. (Г. Шиваровъ: Тукъ нѣма такова работнино болшинство, каквото имате вие!) Въ такива сжdboносни въпроси, увѣрявамъ ви, гласътъ на опозицията трѣбва да се слуша. (Ц. Таслаковъ: Ние не сме такова болшинство, каквото вие имате!) и болшинството да е много внимателно къмъ него. Най-големата опасностъ за Правителството е това просто гласуване по довѣрие, което може да го погуби. Азъ дълбоко съмъ убѣденъ, че Правителството лично нѣма да спечели отъ това. Припомнѣте си само, че г. г. Радославовъ и Ивановъ бѣха дълбоко убѣдени, че десеткътъ ще спаси България и не можеше никой да ги разубѣди. Какво не направиха хората да ги разубѣдятъ! Говориха имъ, че нѣма да помогне десеткътъ, че не е десеткътъ, който ще спаси България! Не, не, отговаряха, десеткътъ ще я спаси. Спаси ли я? (Г. Кирковъ: И вие говориха същото: недѣйте да харчите паритѣ така безразборно, защото ще има дефицити, но вие не слушате!) Дойде послѣ г. Теневъ, слѣдъ като сключи договоритѣ си отъ 1899 г., да прѣдстави единъ законопроектъ за 25.000.000 съкровищни бонове, за който законопроектъ се изказа г. Каравеловъ въ едно отъ засѣданията на миналата сесия, че е най-безобразниятъ законъ, и е правъ. Ами знаете ли този безобразенъ законопроектъ какъ го възхваляваше г. Теневъ и какъ го прие неговото болшинство? Четѣте само „Държавенъ Вѣстникъ“ отъ 31 декемврий 1900 г., за да видите какъ го прѣдставлява. Благода, казва, ще дойде въ България, трѣбва да се внесатъ въ страната пари, индустриалцитѣ и търговцитѣ страдатъ, ажиото се е покачило, пари трѣбва да се внесатъ, Българското Правителство е ограбило Банката — говори го той това тържествено и официално, и азъ излѣзохъ съ подписа си

да го опровергая. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Не е лъжа!) То е голѣмъ въпросъ, защото бившето Правителство дължеше 3.600.000 л. на Банката, а сегашното дължи 28.000.000 л. (Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: Колко?) 28.000.000 л. (Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: 26.000.000 л.) Може да сж 26.000.000 л.

Сега, г-да народни прѣдставители, този, който чете това, ще види, че г. Теневъ казва въ доклада си до Княза — и азъ не познавамъ нѣщо по-арогантно въ Българската история отъ това, — че съ заема срѣщу съкровищнитѣ бонове щѣли да влѣзатъ пари въ България, тѣзи пари щѣли да се повърнатъ на Банката, Банката ще ги раздаде на земледѣлцитѣ и ние, като работимъ по този начинъ, казва Министърътъ, ще повдигнемъ въ България кредита, ще я спасимъ отъ катастрофата и туй, което е най-важното, въ скоро врѣме отъ 5% ще може да се склучи заемъ и съ 4%. Туй свършваше г. Теневъ своя официаленъ докладъ. И това бѣше, г-да прѣдставители, въ 1900 г. 31 декемврий, нѣма още година минала оттогава, а минаха се 5 мѣсеца и неговиятъ наследникъ, г. Министъръ-Прѣдседателъ и Министъръ на Финанситѣ сега, казва: по-безобразенъ законъ отъ тоя нѣма, той свързва рѣцѣтъ ни — което е пѣла истина. Този законъ, ако не бѣше, нѣмаше да има мѣчнотии, а можеше да се мине безъ него, а, ако искате да видите какъ можеше, прочетѣте рѣцѣта на вашия министъръ.

Ето ви какъ можѣ да се заблуди Народното Сѣбрание въ недавното минало по въпроса за десетѣка и по въпроса за съкровищнитѣ бонове, какъ можѣ да се заблуди Народното Сѣбрание да мисли, че това е цѣрѣтъ, да вземе този цѣрѣ да го даде на болника и, вмѣсто да го изцѣри, да го отрови. (Н. Цановъ: Както и вие за паралелната и вертикалната линии!) Азъ ще ви говоря и за тѣхъ, ако искате да говоря. (Н. Цановъ: Ние тогава ви говорѣхме като опозиция, но вие не ни слушате!) Имайте само търпѣние, азъ и за това ще Ви отговори подробно.

И днесъ, ако се склучи такъвъ заемъ, какъвто го чуваме, да не мислите, че въ България ще потекатъ пари и ще се размърда търговията и съживи индустрията. Банкитѣ нѣма да направятъ това, и не го правятъ, но доколкото моитѣ свѣдѣния се простиратъ, ще ни дадатъ книги и твърдѣ малко пари, а подиръ двѣ години ще настане една криза горѣше тази; както тая, която имаме сега, е горѣше отъ оная прѣди двѣ години. (Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: Парѣ никакви нѣма да ни дадатъ, г-нѣ Теодоровъ! Лъжатъ се ония, които чакатъ пари, защото имаме да даваме. Ще вземемъ отъ едно мѣсто и ще дадемъ на друго!) Има такива, които мислятъ така и за тѣхъ говоря азъ. (Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: Сега нѣма такива глупави депутати, които да вѣрватъ това!) Ако говорѣхъ съ Васъ, азъ щѣхъ да говоря малко по-другояче, но съ Васъ не мога да се сношавамъ иначе, освѣнъ чрѣзъ тая трибуна. Сега, и когато Вие се изказвате така, че нѣма да потекатъ пари въ страната, още по-добрѣ, моята мисль поне се подирѣня. (Д. Цанковъ: Арнаутъ башѣ йоль да билирѣ!) Ако Вие знаете този пѣтъ, г-нѣ Цанковъ — арнаутъ башѣ йоль да билирѣ, — сега го изберѣте, защото подирѣ ще е кѣсно.

Г-да народни прѣдставители! Азъ искамъ днесъ това да прѣтупрѣня, поне азъ мисля, че нѣма да бѣде врѣдно, което тукъ казвамъ, че, ако единъ пѣтъ влѣзе тази банка или тѣзи банки — говорѣте тѣзи банки, макаръ че г. Министъръ-Прѣдседателътъ каза, че иматъ работа съ една... (Министъръ М. Сарафовъ: И знае, вѣроятно, по-добрѣ.) Той знае по-добрѣ, но не казва точно, а азъ ще ви кажа, отдѣ го знамъ, че не казѣ точно. (П. Таслаковъ: Трѣбва да имате контракта прѣдъ себе си.) Съжалявамъ, че не прѣкъсвате.

Да ви кажа това, което ме запитвате, понеже ме отвлѣкохте: не е една банка, а сж нѣколко и сж банкитѣ на нашия, българския, синдикатъ, който се състои отъ Banque de Paris et Pays-Bas, Deutsche Bank, Banque Internationale de Paris. (Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: Тя хвъркна вече!) Вѣроятно, тя е отстъпила дѣлата си на Banque de Paris. После Länderbank и Wiener-Bankverein. А че това, което казвамъ, е вѣрно, ето отдѣ може да се види. Ние сме подписали прѣзъ 1899 г. договоръ, който е въ сила и който не можѣмъ току-така да унищожимъ, въ който изрично е казано, че до изтичането на 5 години отъ неговото подписване, Българското Правителство се задължава да не склучва никътъвъ заемъ, да не издава никакви облигации, освѣнъ съ единодушното съгласие на всичкитѣ банки, които участвуватъ въ този заемъ. (Министъръ-Прѣдседателъ П. Каравеловъ: Тамъ се лъжете съвсѣмъ! — Министъръ М. Сарафовъ: Недѣйте търси члена, азъ мога да Ви кажа, г-нѣ Теодоровъ!) Чл. 8 отъ договора за заема на 1899 г. казва това. Ето защо не можеше настоящето Правителство да третира никакъвъ заемъ съ Banque de Paris, една отъ съучастницитѣ, ако другитѣ не бѣха дали прѣдварително своего съгласие, а другитѣ ще дадатъ сигурно съгласието си срѣщу съучастнието си и ще останатъ само повидимому настрана, за да излѣзе тази банка на лице. Тѣ нѣма може би да подпишатъ контракта, за тѣхъ е безразлично. Ако въ 1898 г. го подписаха всичкитѣ, то е, защото азъ настоявахъ на това, защото искахъ да фигуриратъ имената имъ и утрѣ, ако не изпълнятъ задълженията си, да се срамуватъ за това и да знае публиката въ Европа, кои банки сж подписали тѣзи задължения. Тогава бѣше готова да подпише само Banque Internationale de Paris вмѣсто всичкитѣ, но азъ настояхъ да подпишатъ всичкитѣ, и знаете ли какво стана? Deutsche Bank не рачѣ да подпише; азъ, казва, не искамъ да подпиша явно, защото съмъ дѣйствувала противъ вашия кредитъ, когато се борѣхте съ ориенталцитѣ, и, ако подпиша, хората ще се смѣятъ и ще кажатъ: вижте, какво говорѣше и какво вършеше по-напрѣтъ, а сега отива да кредитира България, ами ще поставя двѣ други банки да подпишатъ вмѣсто мене. Ние искахме да бѣде и Deutsche Bank, защото е най-голѣмото срднеевропейско кредитно учреждение, защото тя е, която сѣмъ направи по-миналата година 200.000.000 марки заемъ на Пруското Правителство. Тя има 200.000.000 марки основенъ вмененъ капиталъ, и тя е едно отъ най-голѣмитѣ финансови учреждения въ Европа, което върши голѣми операции на Изтокъ. Когато дойде, обаче, договорътъ за съкровищнитѣ бонове, двѣтѣ германски банки се магнаха, като отстъпили мѣсто на Deutsche Bank, която е и подписана

въ Теневитѣ договори за съкровищнитѣ бонове. Искамъ да кажа, че банкитѣ могатъ да се подписватъ или не подписватъ формално въ договора, но да не мислите, че вие имате работа само съ оная банка, която е подписала: задъ гърба ѝ има и други, и всичкитѣ тѣ съставляватъ сѣщия синдикатъ, който има нашитѣ 6% книжа и който работи съ насъ. Но понеже сж чули, че въ България имаме скрупули, че не сме искали да работимъ съ нѣмскитѣ евреи... (Д. Цанковъ: Съ чифутитѣ!) Туй вие го казвахте, но азъ считамъ, че е неприлично, че е недостойно изражение, което не трѣбва да се употребява. То възможно е, че сж поискали да се скриятъ задъ гърба на тѣзи банки, за да запазятъ вашитѣ скрупули и за да изкажатъ министритѣ ви: ето нѣ, сега получаваме пари отъ Парижъ, а не отъ Виена. А пъкъ тѣ, банкитѣ, сж пакъ тѣ. А че влиза въ синдиката и германската банка, това най-добръ може да се види отъ този фактъ, че се даватъ по проектирания заемъ, вмѣсто пари, 6% книжа за 28 милиона ал рагѣ, и освѣтъ това, че за сѣщата цѣль се конвертиратъ боноветѣ на тѣзи банки за около 25 милиона. Очевидно е, слѣдователно, че финансирането става за смѣтка на четиритѣ банки и че тѣ финансиратъ новия заемъ заедно. И ще ви кажа нѣщо повече! Че освѣтъ четиритѣ банки, ще има още други 40, които сж съ тѣхъ ортаци, защото тия хора, когато сключватъ заеми, още тогава ги разпрѣдѣлятъ между участницитѣ по проценти; тѣ турятъ кой колко ще да вземе и подписката, когато искатъ да направятъ, винаги ще я направятъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Бреславската банка дали е влѣзла?) Трѣбва да знаете, че въпроснитѣ банки, които изброихъ: Banque de Paris, Länderbank, Wiener-Bankverein и Deutsche-Bank, иматъ 600.000.000 фр. capital versé, внесенъ основенъ капиталъ. Такива банки сж. Тѣ могатъ да удавятъ България съ паритѣ си, тѣ сж много голѣми банки, и, когато искатъ да ни направятъ улеснение, могатъ много лесно да го направятъ, а пъкъ, ако не го правятъ, то е, защото не щатъ, и, ако ни правятъ тия мжнотии, то е затуй, защото искатъ да ни наложатъ тежки условия. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Г-нъ Теодоровъ! Вѣрвате ли, че Länderbank дава своитѣ пари?) Азъ вѣрвамъ, че участвува. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Никоя баяка не може да го направи това! Тя трѣбва да пласира паритѣ си, тя трѣбва да възбуди довѣрието на оная страна, дѣто прави заемъ!) Прѣди да се пласиратъ, г-не Министре, цѣннитѣ книжа у публиката, тѣ стоятъ въ банкитѣ по мѣсеци и по години. И днесъ въ каситѣ на тия банки има отъ нашитѣ книжа отъ заема, който стана прѣзъ 1892 г., около 40 милиона, които стоятъ непродадени. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Това се дължи на системата на опциитѣ, а тукъ опции нѣма!) Съ опции ако е, по-лесно е за тѣхъ; безъ опции е по-мжчно за банкитѣ. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Не е вѣрно!) Но да оставимъ тия въпроси. Азъ искамъ едно нѣщо само да установи: не се лъжете, че тѣзи банки били френски, та ще ни погледатъ по гърба, а онѣзи били нѣмски, та цѣли да ни одушатъ. Недѣйте се лъга! Тукъ въ новия заемъ пакъ сжщитѣ банки сж. Има ли кой да плаща, ще се намѣри... (Ц. Таслаковъ: Даже и Бреславската банка ще даде, ако ѝ дадемъ лихва 35%.

Сега, когато тия банки... (Гласове: Дайте 5 минути отидихъ! — Гласове: Да говори! Отидихъ не щемъ!) Г-да, съгласѣте се помежду си. Или искате, или не искате отидихъ, за мене е сѣ едно — както рѣшите. Азъ съмъ готовъ да продължавамъ.

Г-да народни прѣдставители! Вѣхъ починалъ да говори по това, когато ме прѣкъснаха, та се отвлѣкохъ за банкитѣ. Исканъ да кажа, че, ако тия банки могатъ така добръ да експлоатиратъ нашитѣ мжнотии и да ни наложатъ такъвъ кюлафъ на главата, позволѣте ми това изражение — (Гласове: На. България!) изражението е малко вулгарно, но е много вѣрно, — ако, казвамъ, това могатъ да направятъ, убѣдени бждѣте, считайте съ сигурностъ, че подиръ двѣ години, когато дойдатъ да кацнатъ въ България, покровителствуванѣ отъ държавитѣ, които покровителствуватъ тия банки и които, както ви казахъ, сж много могъществени, които си налагатъ волята на правителствата, а не правителствата на тѣхъ — защото и другитѣ правителства иматъ като насъ нужда отъ тѣхъ, — ако, казвамъ, тѣзи банки могатъ да стѣпятъ въ България, то подиръ двѣ години ще ни направятъ такъвъ мжнотии — хайде нека е подиръ 5 години, — щото ние ще сме принудени да имъ дадемъ всичкитѣ български държавни желѣзници. Тѣ нѣма да ни дадатъ подъ други условия заемъ. Единъ пакъ трѣгнатъ ли тѣй, тѣ ще започнатъ да ни диктуватъ своитѣ закони и условия, и стѣпятъ ли на нашата земя, покровителствуванѣ отъ тѣхнитѣ правителства — погледнѣте какво става съ Турция отъ Франция и вземѣте примѣръ — тѣ ще ни налагатъ, казвамъ, волята си, и първото нѣщо, на което ще турятъ око, ще бждатъ нашитѣ държавни желѣзници, които вие сега толкозъ критикувате, че били вертикални и паралелни, и тогава ще мълчимъ и ще ги дадемъ. (А. Франгя: Тѣ сж ипотекирани!) Ипотекирани сж, но ще ги взематъ да ги експлоатиратъ и ще ви дадатъ срѣщу експлоатирането 50—60 или 70 милиона, за да можете да посрѣщнете най-неотложни държавни нужди. Бждѣте увѣрени, г-да, че нуждитѣ на България, отъ врѣме на врѣме да направи заемъ, нѣма да прѣстанатъ. Както у всичкитѣ държави, които се развиватъ, се явяватъ нужди, които не могатъ да се прѣдвидятъ и за които сж принудени да прибѣгватъ до кредититѣ на друго, и ние сме тѣй. Но тогава нѣма да бжде вече монополъ на тютюневитѣ произведения въ България, а ще бжде монополъ върху България. И нашето положение ще бжде като онова на Египетъ, ние ще бждемъ една поробена страна на Балканитѣ, ще си играемъ тукъ на парламентаризмъ, но насъ ще разиграватъ други и ще ни диктуватъ условията си други. Азъ съмъ спокоенъ, че ви казвамъ отсега това. Дай Боже, обаче, да не стане, дай Боже да не стане онова, което може да ни пороби. И азъ чувствувамъ, и съмъ дълбоко убѣденъ, че въ срѣдата на Българския народъ има достатъчно енергия, щото тия хора — (Сочи къмъ министерскитѣ кресла.) на г. Каравелова не му отричамъ енергичностъ и смѣлостъ, — тѣзи хора да могатъ да отидатъ и по-далечъ и, поддържани отъ всинца ни, тѣ ще могатъ да побѣдятъ. И азъ съмъ увѣренъ, че подиръ 6 мѣсеца, или 8 мѣсеца най-много, ако се опнемъ по другъ начинъ — по арнаутски, както

казва г. Цанковъ, — безъ да изядемъ нѣкому една пара, безъ да прѣстанемъ да плащаме, онова, що дължимъ, ние ще бъдемъ побѣдителѣ и ще бъдемъ посочени отъ Европа, като хора достойни за своята свобода.

Г-да народни прѣдставители! Не е днесъ първи пътъ, дѣто България пада въ мѣнотии. Въ 1898 г. за България мѣнотийтъ бѣха по-голъми. Ние строяхме цѣла мръжа желѣзници и нѣмахме пари; нашето положение бѣше тежко, и имаме и нѣколко години вече дефицитъ. Азъ ще ви обясня причинитѣ за тия дефицити и, ако има нѣкой да осжда Народната партия, нека я осжди.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Тя е осждена!

В. Поповъ: Не е осждена!

Министъръ И. Вѣлиновъ: Само Вие, г-нъ Поповъ, не сте я осждали!

В. Поповъ: Срамота е за единъ министъръ да се държи така.

Министъръ И. Вѣлиновъ: Отъ единъ гагаузинъ не искамъ... (Шумъ.)

Ц. Таслаковъ: Вашата грѣшка бѣше тая, че строехме линии, когато нѣмахте петъ пари!

В. Поповъ — къмъ министъръ И. Вѣлиновъ: Засрамите се! Азъ не съмъ гагаузинъ: азъ съмъ българинъ, отъ Бесарабия. (Отъ лѣвицата: Скакаленъ!) Азъ съмъ прѣди всичко българинъ, прѣди да бѣда бесарабецъ! Срамота е за тебе, че си демократъ!

Т. Теодоровъ: (Продължава.) Г-да прѣдставители! Казвамъ, че мѣнотии имаше и по-напрѣдъ и ние се борѣхме съ банкитѣ... И нѣма нужда да го казвамъ на васъ. Каза ви го отгукъ г. Теневъ, бившъ финансовъ министъръ, единъ нашъ политически противникъ, тукъ го дърдориха постоянно отъ трибуната, писаха го въ доклада до Княза и въ особено изложение до Народното Собрание. „Грѣшката на миналото Правителство е“, казваше г. Теневъ — и защото хубаво опрѣдѣлиха грѣшката, затова хубаво намѣриха и цѣра и отидоха та си ступиха главата въ десетъка и гнилитѣ вагони, — „грѣшката била въ това, че бившето Правителство строяло линии, безъ да има пари, и се скарало съ такива финансови институти, какъвто е Dette Publique Ottomane“ — на която ние намалихме съ $\frac{1}{3}$ часть плащането и послѣ, казва, — „и не му стига това, ами туй свадническо правителство отиде че се скара и съ ориенталцитѣ, които сѣ още по-могъществени, и тѣзи хора ни съсипаха.“ Тѣй говорѣше отъ министерското кресло г. Теневъ.

Г-да народни прѣдставители! Ние наистина се борихме съ тѣзи хора и въ тази борба ние излѣзохме съ честъ: ние излѣзохме съ едни договори, които празѣха честъ на България, които не правѣха насъ побѣдени, а правѣха тѣхъ побѣдени. Днесъ тия хора, тия могъществени финансови институти не сѣ ви противници, тѣ сѣ ви съюзници, тѣ сѣ банкеритѣ, които държатъ нашитѣ книжки и съ които сме въ добри отношения. И какъ така ние можахме да изкараме

борбата въ ония мѣнотии врѣмѣна, а вие не можете да я изкарате сега съ приятелството си? Споразумѣйте се съ тѣхъ! Ние се клрахме и надвихме, а вие и съ добро пакъ нищо не можете да направите. Азъ ви припорѣчвамъ това нѣщо: тѣзи хора съ добро не разбиратъ, тѣ си гледатъ интереса. Ако вие не намирате, че тѣ могатъ да ви бъркатъ въ джобоветѣ, сѣ пакъ ние трѣбва да си отваряме добри очи. И помоему, ако вие желаете, когато му дойде врѣмето, азъ мога да посоча и срѣдствата, които, споредъ мене, могатъ да ни изкаратъ до край: трѣбва постоянство, трѣбва енергия; безъ да искаме да изядемъ паритѣ на хората, безъ да имъ уврѣждаме законнитѣ интереси, ние може да се споразумѣемъ съ тѣхъ. Г-нъ Министъръ-Прѣдсѣдателъ ви е казалъ, завчера, въ рѣчта си, че тази година ще се свърши безъ дефицитъ. Е, какво по-хубаво отъ това искате, г-да народни прѣдставители? Азъ, по даннитѣ, които гледамъ сега, съмнѣвамъ се и прѣдвиздамъ се пакъ единъ малкъ дефицитъ, но възможно е, и дай Боже да е така, да се свърши тая година безъ дефицитъ, защото нашата вносна и износна търговия отива добръ, възможно е да се облекчи населението въ изплащането на данъцитѣ и да се свърши благополучно, безъ дефицити. Е добръ, г-да народни прѣдставители, ако текущата година ще се свърши безъ дефицитъ, значи, ние можемъ да си платимъ купонитѣ, иначе би значило, че имаме дефицитъ. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Ами 7-тъ милиона? — А. Франгя: 7-тъ милиона въ продължение на три пѣти.) Когато се говори, че тази година ще се склочи безъ дефицитъ, разбира се, че ще платимъ всичко онова, което е прѣдвидено да се плаща, което е записано въ бюджета. (Министъръ-Прѣдсѣдателъ П. Каравеловъ: Коего пада въ тази година.) Да, тѣй и азъ разбирамъ, че трѣбва да се плати купона за тази година, голѣмиятъ купонъ прѣзъ декемврий за заема отъ 1892 г., плюсъ онова, което е записано въ държавнитѣ дългове за погашение $\frac{1}{4}$ отъ съкровищнитѣ бонове, 7 милиона. Добръ, това е именно Демоклевия мечъ на България, заемтъ за съкровищнитѣ бонове, и г. Каравеловъ е правъ, защото той натовари бюджета съ 7.000.000 фр. годишно и то въ злато. Въместо да ни дадатъ единъ заемъ тѣзи банки, който да се изплати въ 40 години, тѣ ни го искатъ въ 4 години. И защо мислите, че не могатъ да ни почакаатъ? Могатъ, но не щатъ, защото искатъ да ни поставятъ въ мѣнотии. Дѣ сте чули въ свѣта дори най-богатитѣ държави да си правятъ желѣзници и пристанища и послѣ да ги изплащатъ съ съкровищни бонове за четири години? Ами че и Англия ще фалира при такива задължения! Ако тя вземе пари сега за Бурската война съ задължение да ги плати за 4 години, тя не може ги плати, тя ще фалира! Съ бегликъ се не правятъ желѣзници. Искамъ да кажа, че това положение е съзнато, че е тежко, защото ние приехме единъ такъвъ безобразенъ заемъ, а цѣкъ банкитѣ държатъ на него и казватъ: искаме си милионитѣ за 4 години. За Бога, не е ли възможно да имъ се обърне дебелиятъ край на тѣзи хора и да имъ се каже: „Какво искате да ни дупите, кой отъ вашитѣ клиенти ви плаща така за 4 години? Дължни сте да го разсрочите, и вие имате всички срѣд-

ства за това, защото вие сте сключили с нас един заем за 260 милиона лева, а 200 лева още не сте ни дали! Вземете си ги оттам — и си ги прѣхванѣте“. И, ако вие направите това разсрочване, ето ви изведнаж 7-тѣ милиона, които сега тежатъ въ бюджета, ще се обърнатъ на два. Защото тукъ погашението е голѣмо, а лихвитѣ сж малки. Ако вие настояте и достигнете това, г-да министри, това ще бѣде единъ законенъ успѣхъ и никой въ Европа нѣма да ви осѣди, че за 4 години не сте платили боноветѣ. Трѣбва да се държи сметка за какво сж заети паритѣ по тѣзи бонове. Въдѣ тѣзи банки при сключването на този заемъ знаеха, че тѣ единъ день ще си прѣхванатъ тия пари отъ 5% голѣмъ заемъ. Нито тѣ мислѣха, нито ние мислихме, че нашитѣ локомотиви и желѣзници ще донесатъ изведнажъ жълтици и ще имъ се наплатимъ, но се мислѣше да имъ се даде възможностъ да намѣрятъ моментъ, да емитиратъ 50—60 милиона отъ 5% заемъ и да си прѣхвანемъ оттамъ съкровищницитѣ бонове. Дайте имъ да спечелятъ, дайте имъ разницата, нека си печелятъ 100, 200, 400 хиляди лева отъ гърба на България, но нека не я удущаватъ, нека не убиватъ нейното бѣдѣще и нека, когато посѣгнатъ на това бѣдѣще, да срѣщнатъ отъ наша страна силна реакция, и, само когато бихме паднали въ тая борба, нека тогава да ни наложатъ капанъ насила.

Ето моитѣ възгледи, г-да прѣдставители, по този въпросъ, и азъ мисля да се не простiramъ повече по него. Но имаме и другъ единъ дългъ, който безпокои Министерството; то сж 7-тѣ милиона лева, дадени пакъ отъ тѣзи банки въ 1899 г. срѣщу залогъ отъ 14 милиона 6% облигации, които тѣ не искатъ да упражнятъ. Нарочно ни спънаха съ това и казано бѣше въ договора, че, ако се просрочи упражнението на опцията, на тѣзи 14 милиона, ще се просрочи и плащането на заетата сума. Тѣй че, можеше този заемъ да се отлага, защото тѣ иматъ двойно количество облигации, за 14 милиона лева обезпечение, а пакъ лихвитѣ имъ плащаме и ще ги плащаме. Нека чакатъ, прочее, за изплащането на този авансъ — 7 милиона, докато стане възможно България да влѣзе въ единъ нормаленъ пътъ, да сключи 2 години безъ дефицитъ, което е нужно за да посрѣща редовно нуждитѣ си. Днесъ Правителството съ гордостъ казва, че е достигнало това. *A la bonheur!* Ще му благодаримъ за това нѣщо, и нека по този начинъ да направимъ да мине безъ да изпиемъ тази чаша, да се дава тютюневото производство у насъ монополъ, да не го залагаме поради една мъчнотия за 7.000.000 л. Казватъ ни, че миналата година е направена една грѣшка; туй условие, което го имаше въ Теневия договоръ, пропуснали го, и банцитѣ имали право да продаватъ нашитѣ облигации. Съ това срѣдство постоянно мъчили Правителството и отиването на Сарафова и Даневъ е било не само за да отидатъ да скжсватъ и свързватъ договоръ за заемъ, колкото е било да уредятъ въпроса за просрочването на 7-тѣ милиона лева заемъ. Не уже ли за 7.000.000 л. България трѣбва да се изложи на такова унижение? Не уже ли нѣма възможностъ да се уреди този въпросъ? Азъ мисля, че уредбата на този въпросъ не може да стане инакъ, освѣнъ да се каже на банцитѣ така: че вашиятъ занаятъ е банкерство; вие давате пари подъ лихва, и дадохте ни 7.000.000 авансъ,

но държите въ залогъ двойно количество облигации у васъ. Ако не искате да ги държите — добръ; нѣма освѣнъ да си получавате лихвитѣ. Ако не искате да ги държите, вземѣте отъ 5%-витѣ облигации и погасете дълга ни. Немъ ще ни продадатъ облигациитѣ? Нека ги продадатъ. И на мене сж говорили тѣ, когато получавахме аванса съ 5% *à pari*, че не могатъ да ги продадатъ. Паказаха ми и условията на други държави за краткосрочни заеми, приводоха ми примѣри. Какъ може тѣй, питахъ ги азъ, че вие можете да вземете да ни продадете облигациитѣ по 50%. „Това е немислимо“ възразиха ми тѣ. „Вие чули ли сте нѣкога да се продаватъ така облигациитѣ на нѣкоя държава? Не сте чули.“ Имаше дори едно писмо до г. Гешова, въ което се казва, че е немислимо това да стане. — Асж е немислимо. Тѣзи банки, които ще направятъ това, ще си поиятъ на физиономията, ще имъ каже цѣлъ свѣтъ: какви сте банки; какъ душите тия хора; не е ли ви грѣхъ? Защото, като пуснатъ книжата изведнажъ на пияцата, отъ 100 л. могатъ да паднатъ на 20 и на 10 л. Такова нѣщо е невъзможно. Възможно е едно нѣщо: възможно е по срѣдния курсъ на годината или на мѣсеца да ги взематъ. Туй, да; туй е най-много, което могатъ да направятъ, защото асж курсътъ тѣ го правятъ и той е фиктивенъ. Нека ги продадатъ. И знаете ли какво ще направимъ? Ако ги продадатъ за 50 л., ще имъ платимъ лихва на 50 л. Ще имъ кажемъ: вмѣсто за 89 л. вие ги взехте за 50 л.; ние сме длъжни да платимъ 6 л. за 89 л., а не за 50. Ще ви дадемъ половината. Тѣ ще ги продадатъ на себе си, нѣма кому другиму да ги продадатъ. Тѣ ще ги купятъ; нѣма да дойде публиката да купи облигации за 7—10.000.000 л. Тогава ще имъ кажемъ: вие ги продадохте за по 50 л.; за купонитѣ на тѣзи облигации, които носятъ, да рѣчемъ, № № 10.001—18.000, толкова ще ви и платимъ. Ще апелираме къмъ общественото мнѣние въ Европа, и мислите ли, че то нѣма да ги осѣди? Ще кажемъ: кой на кого иска да изяде пари?

Г-да народни прѣдставители! Недѣйте се застрашава, недѣйте мисли, че нашето положение е отчаяно. България е въ цвѣтътъ на годинитѣ си; тя едвамъ почва да живѣе; грѣхота е, срамътъ е, да я поставимъ въ това положение, което сега ни се приготвяла съ проектирания заемъ. Ние имаме народъ енергиченъ, трѣзвенъ, трудолюбивъ и земя богата; дългъ не успѣхме да направимъ; трѣбва да реагираме противъ посѣгателството за завладѣване. Недѣйте се подлъзва така и да успокоявате съ вѣстѣта си, че други прѣди васъ сж направили това положение. Всѣки може да намѣри въ историята по-голѣми безобразници отъ себе си, но това не го оправдава. И азъ казвамъ, че никой не може да намѣри оправдание за подобна една сдѣлка, ако тя е лоша. Ако е лоша, нека Правителството я отхвърли и нашата група ще върви съ него — азъ съмъ убѣденъ въ това.

Сега, г-да народни прѣдставители, ние виждаме, че Правителството малко шикалкави — нека ме извини за това изражение, — защото тукъ се казва, че нѣма договоръ за заемъ, а пакъ отъ пасажа на тронното слово се подразбира, че има такъвъ, па и въ в. „България“ се пишеше недавно, че скоро Народното Прѣдставителство ще има честта да се срѣщне съ тия договори. Каква

честь, си помислихъ азъ, да се срѣцнемъ съ тия договори! Отъ друга страна, виждаме, че въ самото тронно слово се говори за единъ законопроектъ за тютюня. Защо го криете, защо не кажете направо: законопроектъ за монопола на тютюня! Законопроектъ за тютюня нѣмате право да внасяте, защото пакъ договоритѣ ви свързватъ. Въ единъ членъ отъ правилника за приложение закона за съкровищнитѣ бонове изрично е казано, че нѣмаме право да измѣняваме таксата върху тютюня дотогава, докогато не се изплатятъ съкровищнитѣ бонове. И въ другъ членъ на договора — азъ го имамъ тукъ записанъ — изрично е казано, че нѣмаме право да промѣняваме нищо, нито начина за сѣянето, нито за продаването, нито за фабрикуването на тютюня и пр. (Ц. Таслаковъ: Безъ тѣхъ!) Да, безъ тѣхъ. Тѣй щото, закона за тютюня, който имаме сега, не можемъ да го бутнемъ безъ тѣхно съгласие. На кои? Безъ съгласието на Deutsche-Bank, Länderbank и пр. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Ами Вие проповѣдвахте сами, да нарушимъ договора! Забравяте какво казвате! — А. Малиновъ: Вие проповѣдвате да не плащаме!) Да. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: А сега казвате, че не можемъ да нарушимъ договора!) Ако, г-да народни прѣдставители, Правителството само стои на почвата, на която то се поставя, безъ да наруши договоритѣ, безъ да се кара съ банкитѣ, (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: На почвата на софизмитѣ!) естествено е, че не може да внесе тоя законъ; ако то е рѣшило да скъса съ тѣхъ прѣговоритѣ и че нѣма намѣрение да въвежда монопола на тютюня, или ако го въвежда, ние да го експлоатираме, тогава нека го каже — à la bonheur. При всичко че монополътъ е една добра фискална мѣрка, ако този монополъ се въведе въ интереса на фиска, и да го експлоатираме ние, но и тогазъ вървамъ, че ще имаме смутъ економически; защото много хора отъ това ще пострадаатъ; които сж производители на тютюня, ще се стѣсватъ: това ще прѣдизвика една голѣма гюрултия, най-малко 1/4 отъ гюрултията по десетъка. Но при монопола на тютюня ще се унищожи контрабандата и, възможно е, да имаме при сегашнитѣ такси 14.000.000 л. годишенъ доходъ. Сега имаме 10.200.098 л. — то е най-голѣмата цифра достигната въ 1898 г. Достигналъ е по-рано до 8.000.000, 6.000.000 и т. н., Но, ако се въведе монополътъ, ние ще имаме 14.000.000 л. доходъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Вие одобрявате ли тази мѣрка?) Не. Казвамъ, че ако се въведе монополътъ Държавата да го експлоатира, то е тоже едно зло, защото мисля, че, прѣди да го приложимъ въ България, по-друго срѣдство имаше да си помогнемъ. Но, ако само това е зло, то е още иди-доди, е по-малко зло, защото поне не се вкарва чужденецътъ да стане експлоаторъ на монопола, а сжечверѣменно и нашъ кредиторъ, което е лошо. Съ други думи, да ни улови хубаво въ рѣцѣтъ си. То е опасно. И за тѣзи млади държави на Балканския Полуостровъ, на крайния и близъкъ изтокъ, много е важно да се пазятъ отъ тѣзи чужди компании, защото съ компании е завладѣва Индия, съ компании се експлоатира Египетъ и друго, че подиръ тютюневата компания ще дойдатъ и други компании: за експлоатация на жельзницитѣ ни, послѣ за петролея, солта и т. н., и това страшилище ще налѣга страната сѣ повече и повече.

И тѣй, г-да народни прѣдставители, казвамъ, ако бѣше само принципъ на монопола, можеше да се дискутира. (Министъръ М. Сарафовъ: Вие бихте го приели, като мѣрка бюджетарна?) Като мѣрка бюджетарна за да се увеличатъ доходитѣ — бихъ си помислили. Ако ме убѣдите, че е необходимо нужно, може би бихъ я приелъ, но азъ не допуцамъ, че Правителството иска да въведе монопола на тютюня, та да спечели годишно, намѣсто десетъ, четиринадесетъ милиона лева и да си помогне. Всичката тази гюрултия не е за да намѣримъ 5 милиона, а тя е за нѣщо по-друго, за нѣкои финансови мѣроприятия отъ друга смисълъ. Тогазъ, защо не го кажете? Защо не говорите въ тронното слово за монопола на тютюня, ами казвате законопроектъ за тютюня? Това, както щете, е неблагоприятно, и, като съмъ повиканъ да подишна отговора на тронното слово, когато виждамъ, че Правителството казва, отъ една страна, че има контрактъ, а отъ друга страна, че нѣма таксътъ, отъ една страна казва законопроектъ за тютюня, а то не е законъ за тютюня, а е законъ за монопола на тютюня, позволѣте и на мене да се въздържа, да не подишна такъвъ единъ отговоръ и да оставя отговорността на Правителството всецѣло. Такова е нашето поведение и тѣй го азъ обяснихъ.

Сега Вие виждате, г-да народни прѣдставители, че азъ свършихъ онѣзи обяснения, които мислѣхъ, че сж нужни, за да мотивирамъ нашето поведение въ случая. Казахъ ви, че нашето поведение въ случая е и нашето единствено възможно поведение въ бѣдѣ. Направѣте това, което мислите че е добро, което мислите че най-много ще отговаря на интереситѣ на Отееството, и, когато дойде този договоръ — по хубаво е да не дойде, — тогазъ си задържама правото да кажа миѣнието си по-подробно.

Сега позволѣте ми да стана отзивъ на нѣкои прѣсичания, които се правятъ често отъ лѣвицата тенденциозно и които се правятъ съ цѣлъ да хвърлятъ нѣкои безосновни обвинения противъ дѣятелността на Народната партия, дѣятелностъ, на която азъ, споредъ моятъ скромни сили, съмъ правилъ една частъ. (Гласове: Дайте 5 минути одихъ, г-нъ прѣдсѣдателю!)

Г-да народни прѣдставители! Азъ виждамъ, че съ дългото си говорене ви отегчихъ, но трѣбва да отговоря и за онѣзи упреци, които се хвърлиха върху Народната партия. (Министъръ-Прѣдсѣдатель Н. Каравеловъ: Това не се отнася до Народната партия! Всички ще си взематъ думата назадъ, само да не говорите! То не е вече по отговора на тронното слово!). Г-нъ Каравеловъ! Азъ съмъ съгласенъ да не говоря по-нататѣтъ, но подъ едно условие: ако вашата лѣвица прѣстане да ми говори за паралелни и вертикални линии, ако прѣстане да ме апострофира за дефицититѣ. Азъ не мога да оставя тѣзи питання безъ отговоръ. Ако не искате да се говори за тѣхъ, не трѣбва да обвинявате; ако пъкъ обвинявате, тогава имайте търпѣние да слушате. Азъ не съмъ министъръ. Мене ме питаха за Търновския изборъ. Позволѣте ми да отговоря; тукъ има публика и трѣбва да отговоря. (Министъръ-Прѣдсѣдатель Н. Каравеловъ: Азъ ще Ви кажа, че ако продължавате да говорите за паралелни линии, азъ бихъ събѣтвалъ на всички депутати, които иматъ мозъкъ въ главата си, да излѣзатъ вѣтъ!) Нека излѣзатъ. Но отъ тази трибуна се хвърляха отъ

г. Такова тия обвинения и вие ги приемахте съ ржко-плъскане. Какъвъ ще бжде този вашъ парламентаризъмъ, болшинството да обвинява меншеството и, послѣ, когато да се дадатъ обяснения, да се казвѣ: нѣма да ви слушаме, а министърътъ да протестира? Тръбваше да протестира на врѣмето, когато говориха другитѣ, и да кажете на вашитѣ, че не е въпросътъ за паралелни и вертикални линии. Тукъ и сега ме закачаха и ме прѣсичатъ и азъ желая да отговоря на тия господа. (М. Такевъ: Кажете!) Г-нъ Такевъ желае да му отговоря. (М. Такевъ: Желаямъ!) Добръ, ще ви отговоря.

Азъ ще захвана на редъ. Най-напрѣдъ нека отговоря на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя. Ако не отговоря на г. Такева, това ще може да се извини, да не се отговаря на единъ депутатъ, но на министра съмъ дълженъ да отговоря. Г-нъ Министъръ-Прѣдсѣдателятъ знае, кое трѣбва да се говори въ Камарата и кое не трѣбва да се говори. Е добръ, той ви каза, г-да народни прѣдставители, вчера или онзи денъ тукъ, че г. Гешовъ, досегашниятъ прѣдсѣдатель на Народното Сѣбрание, направилъ едно прѣстѣпление, дѣто е намалилъ прѣжитѣ даждия, и дѣто вслѣдствие на тѣзи намаления на даждията, ние сме имали дефицитъ. Позволете да отговоря на г. Министъръ-Прѣдсѣдателя, че той се лъже, защото г. Гешовъ съ намалението на даждията не е направилъ едно зло, не е направилъ едно прѣстѣпление, а само си е изпълнилъ дълга, и че въ това отношение добръ е и неговитѣ приемници да го послѣдватъ, а не да го осждаватъ. И, г-да народни прѣдставители, ако ние не узнаемъ генезиса на злото, ако ние не изучимъ миналото добръ, ние нѣма да намѣримъ пѣръ за настоящето. Заради туй, ако ние излизаме отъ такава погрѣшна изходна точка, че г. Гешовъ е направилъ зло, като е намалилъ извѣстни даждия, ние нѣма да намѣримъ пѣра. Трѣбва да видимъ кждѣ е злото и тогава ще намѣримъ пѣра. Г-нъ Гешовъ въ 1894 г., не той лично, а цѣлъ кабинетъ, прѣдложи на Народното Сѣбрание, г-да народни прѣдставители, и това послѣдното вотира цѣлъ редъ закони. Тукъ има най-малко 20 души, които не сж народняци и които законодателствуваха и тогава, както и сега, и тѣ ще ви кажатъ — ако не вѣрвате нашитѣ приятели и г. Д-ръ Даневъ ще ви каже това, защото бѣше подпрѣдсѣдатель на онова Народно Сѣбрание, — че тогавъ тоа бѣше общото съзнание на Българския народъ, единодушното желание на Народното Прѣдставителство, не само на правителственото болшинство, но и на меншеството, на пръвъ планъ на г. г. Шиварова, Лазаръ Дукова, Такева и пр., едно общо желание, съзрѣно въ народа, че прѣжитѣ даждия върху земята трѣбва да се намалятъ, трѣбва да се реформиратъ. А и г. Цановъ бѣше съгласенъ съ това и той бѣше въ това Сѣбрание. Прочее, това, което направи г. Гешовъ, не го направи на своя собствена глава по единъ минутенъ капризъ, а слѣдъ едно зрѣло обмисляне, което единодушно се сподѣляше отъ всички народни прѣдставители, заедно съ него. И защо това, г-да народни прѣдставители? Защото България прѣкарваше по онова врѣме, въ 1894 г., една криза економическа, земеделъска, не по-малко остра отъ тази, която е сега. Ние забравяме миналото, г-да! Намъ сега прѣсното зло по се чувствува отъ онова, което е било миналата и по-миналата години. За да се помогне

на това земеделъско население, което съставлява основата на нашата Държава, рѣши се да се реформира данъчната система, да се облекчатъ земеделцитѣ, работниците на земята, които съставляватъ 75 % отъ цѣлото население и върху гърба на които почива цѣлата Държава, защото се мислѣше, че само по този начинъ може да се насърчи земеделъското производство на страната, а земеделъското производство въ страната, то е основата на нашето благосъстояние, то е, което докарва жълтицитѣ отъвънъ, защото ние само зърнени произведения изнасяме. И така, г-да народни прѣдставители, 14.000.000 л. съ врѣхнинитѣ се намалиха годишно отъ бюджета. Тогавъ въ едно кѣсо врѣме се внесоха: законъ за поземелния данѣкъ, законъ за акциза, законъ за данѣка върху запятията, законъ за пактната повинност и пр. и пр. Четиренадесетъ милиона се намалиха и, несъмнено, отъ тѣхъ 12 милиона сж за Държавата, а 2 — за общинитѣ. Ако въ 5 години Народняшкото Правителство бѣше събирало по 12 милиона лева повече, то щѣше да има 60 милиона повече и, виѣсто 24 милиона дефицитъ, щѣха да останатъ 36 милиона излишни. Тя е много лесна работа: вземи отъ народа по-много, както бѣше системата на г. Теневъ и г. Начовича, хлузни му десетъка, напълни каситѣ съ пари, и ето, оправилъ се България! Но ние мислѣхме, г-да народни прѣдставители, че не по този начинъ трѣбва да се помогне на България, а мислѣхме, че трѣбва да се облекчи това земеделъско население, да захване да произвежда повече, да консумира повече, да му увеличимъ и консомативната, и производителна способност и да реагираме по този начинъ върху 3—3 1/2 милиона души; защото 20 % сж чиновницитѣ и другитѣ професии, които имаме, и тѣхъ да ги позлатимъ отъ главата до краката, въ порфири да ходятъ, народътъ нѣма да бжде щастливъ, ако 80 % страдатъ. Тази бѣше мисълта ни: болшинството ако страда, цѣлятъ организмъ ще страда. Е добръ, съ какво да имъ помогнемъ? Прѣмий за износъ да даваме, нѣмаме; трѣбва да имъ направимъ желѣзници, да прѣнасятъ хранитѣ не съ кола, а съ желѣзницитѣ, за да могатъ да прѣнасятъ по-евтино и да спечелятъ разликата, която иначе губятъ отъ транспорта; казахме да имъ намалимъ даждията, за да могатъ тѣзи хора да видятъ единъ малко по-околенъ денъ: да захванатъ да ядатъ и да консумиратъ повече, и върху тѣзи консомативни прѣдмети по-лесно ще можемъ да туримъ налози и по-лесно ще ги прибираме, отколкото съ червени листове и съ бирници. Ние изхождаме отъ мисълта, че България не трѣбва да стои въ тази данъчна система, въ която стои Турция и Мала-Азия, а трѣбва, като една страна, която отива къмъ цивилизацията, да има данѣцитѣ на цивилизованитѣ държави, дѣто прѣжитѣ даждия сж извънредно малко, а косвенитѣ много. (Г. Кирковъ: Това не е било никаква реформа!) Социалиститѣ не сж съгласни. Азъ ще ви кажа какво е прѣимущество то на косвенитѣ даждия. Косвенитѣ данѣци, г-да народни прѣдставители, иматъ това удобство, че се събиратъ лесно и при това не прѣдизвикватъ принудителни мѣрки. (Г. Кирковъ: Тѣй.) Щомъ това е така, единъ важенъ въпросъ се поставя: да не облагате съ косвени данѣци прѣдметитѣ отъ първа необходимостъ. Вие ще видите, напр., социалиститѣ въ Германия да възставатъ противъ косвенитѣ

налози, защото се налагат, напр., върху хлѣба, който иде отъ Русия, защото най-бѣдниятъ е, който изяжда най-много хлѣбъ. Не трѣбва да облагатъ солта, защото тя е най-необходима на земеделците и скотовъдците. Но, ако обложите прѣдметитъ на лукса, прѣдмети, които се консумиратъ отъ по-охолнитъ хора, нѣма по-справедлива система, защото много лесно е да обложимъ богатството на нѣкой човѣкъ, ако го обложимъ споредъ както харчи. Колко лампи палишъ въ къщата си? Седемъ. Ти колко? Двѣ. А други гори едно газениче. Очевидно е, че това е различieto на състоянието. Единъ запалва газеничето, отива въ яхъра, нахранва боловетъ и слѣдъ това, като си свърши работата, духва го, за да запази газа; а други запалва лампа въ антрето, въ трапезарията, въ салона; очевидно е, че този човѣкъ има пари и, слѣдователно, ако наложите единъ данѣкъ върху петроля, вие облагате по-пропорционално. (Г. Кирковъ: Туй не е вѣрно!) Наложил се у насъ акцизъ върху кафето, върху чая, върху спирта, върху захарта, върху петроля, върху спармацетовитъ свѣщи, върху черния хайверъ и върху картитъ за играше. Избраха се прѣдмети, които прѣимуществено се употребляватъ отъ по-охолнитъ хора, а не прѣдмети отъ първа необходимостъ. Сега, разбира се, като намалихме отъ една страна прѣжитъ данѣци, отъ друга страна мислѣхме, че ако тѣзи пари останатъ въ населението, естествено е, че то ще почне да консумира тѣзи прѣдмети, които се обложиха съ акцизъ и тамъ ще се навакса. Ето реформата на г. Гешова. Вѣрно е, че като намалихме 12.000.000 л. въ приходитъ, това намаление бѣше сигурно, а като разчитаме, че ще получимъ тази сума отъ акцизъ, ние не можахме да я получимъ напълно и отъ това се породиха дефицититъ. Въ 1895 г. бѣше приложена тази реформа. Виждале, че тя се е движила отъ побуждения справедливи. Вие не можете да отгѣчате, че нашитъ земеделци нѣмаха нужда отъ облекчение на данѣчния имъ товаръ. Ако нѣмаха нужда отъ облекчение, питами азъ, защо не имъ хвърлите отново тѣзи 12.000.000 л. на гърба. Можете ли да направите това сега? Ако мислите, че г. Гешовъ е глезилъ много селянитъ, я се опитайте да видите, какво бихте могли да натворите на гърба имъ и да видите какво ще стане България? (Министръ Д-ръ А. Радевъ: Тамъ е грѣшката ви.) Защо тогава критикувате, че сме намалили данѣцията, защо тогава критикувате, че сме искали да помогнемъ на едно население, което е страдало подъ тежестта на данѣцитъ? Признайте, че това е било справедливо. Но ще кажете, добръ, но тогава трѣбваше да съкратите доходитъ, или нови доходи да създадете. Направихме и одного, и другото. Но единъ Богъ само е непогрѣшимъ; хората могатъ да грѣшатъ, и, който отъ васъ мисли, че нѣма да погрѣши въ такъвъ случай, той дава доказателство за много слабо разсъждение. Г-нъ Гешовъ е говорилъ въ Народното Собрание още при първото бюджетно упражнение, призналъ е, че сме събрали въ очакванията си отъ акциза, и привелъ примѣри при главнитъ добити по бюджета, че и въ други държави, вредъ, дѣто има да се извършватъ такива крупни реформи, дѣто има да се реформира основно данѣчната система, хората сж се събрали съ много по-голямъ процентъ, отколкото ние. Какво те събрахме ние

въ 1895 г? Австрийското Правителство ни направи страшни затруднения, защото протестира по най-енергиченъ начинъ противъ въвеждането на този налогъ, безъ негово съгласие; ние изгубихме нѣщо мѣсець за да приложимъ закона и се принудихме да гледаме хлабаво на работата, защото, въ добавѣкъ на раздражението на чужденцитъ, дойде и неумѣстното раздражение на мѣстнитъ хора — нашитъ хора, знаете, много не обичатъ данѣцитъ. Единъ български бившъ министръ... (Д. Ризовъ: Можете да му кажете името!) — Г-нъ Радославовъ бѣше. Той бѣше казалъ въ единъ разговоръ съ единъ нѣмски кореспондентъ, че ако България ми се даде, азъ ще я управлявамъ безъ акцизъ. И ние изгубихме, г-да прѣдставители, не по наша вина, изгубихме извѣстно време за да приложимъ този законъ съ всичката строгостъ, която се изисква, защото се биехме, че при едно негодувание отъ нѣнъ и отъ нѣнъ ние можемъ да бждемъ изгубени, тѣй като едно чуждо и силно правителство протестираше противъ единъ данѣкъ, който сме приели, и можахме да се видимъ принудени да го оттеглимъ и не приложимъ — работи, които ставатъ само въ Турция. Ние не искахме да става то и въ България. И пратихме г. Стоилова въ Виена. Той отиде, стоя тамъ и доби едно съгласие: признава се правото на Българското Правителство, понеже тѣй или иначе е гласувало закона, да го приложи тази година, но съ условие, че най-късно въ мартъ, идущата година, ще дойде въ едно споразумѣние съ Австрийското Правителство възъ основание на единъ договоръ, а не произволно да налага мита и акцизи, защото това негово право не съществува по договоритъ. И каза ни го това не само Австрийското Правителство, а и всички други. Казахъ ни: какви сте вие българитъ; вашитъ права не сж по-големъ отъ правата на Турция; въ Турция има капитуляции задължителни и за васъ и вие не можете да налагате волята си на насъ. Вие утрѣ може да поискате да турите и други акцизи на нашитъ произведения. Ние добихме съ тактъ, съ постоянство, съ молба, ако щете, съ апелъ спрѣмо великитъ държави този резултатъ. Сега, какво излѣзе? Акцизътъ — имаше тукъ специалисти, които казваха, че ще даде 9.200.000 л. — 8.000.000 го бѣше п. д. в. в. г. Гешовъ. Казахъ: не може да бжде 8, а 9.200.000; вземаха нашата статистика и доказваха, че ще даде 9—10.000.000. И какво излѣзе? Въ него вѣрме у насъ се внасяше много австрийски и руски спиртъ. И той, като влизаше, бѣше съвършено убитъ производството на ракията; внасяше се за около 6.000.000 л. годишно чуждъ спиртъ и ние си правѣхме сметката, че отъ спирта ще вземемъ главната частъ, а то какво излѣзе? Щомъ наложихме този акцизъ, щомъ вземахме и други мѣрки за да покровителствуваме нашитъ мѣстни спиртоварители и да имъ направимъ специална отстъпка 20%, за да могатъ да конкуриратъ чужденцитъ, ние изгубихме, защото направихме отстъпки за да създадемъ възможностъ да се борятъ мѣстнитъ производители съ чуждитъ; изпихме, наистина, чуждия спиртъ, но не се произвеждаше нашъ въ толкова количество, за да му вземемъ такъвъ акцизъ. Освѣнъ това, вземахме на нашия спиртъ по-малкъ акцизъ, отколкото на външния. (Министръ Д-ръ А. Радевъ: Значи, косвенитъ данѣци не ги бива! Такива резултати даватъ!)

Ще Ви кажа, че твърдѣ ги бива, но не се оказаха на този размѣръ. Излѣзе, че въ 1895 г. ние констатирахме, че нѣма този доходъ 9.200.000. Разумѣва се, г-да прѣдставители, че направихме неправилно смѣтката си, като мислѣхме, че 9.200.000 л. ще получимъ, като мислѣхме това добросъвѣстно, *de bonne foi*. Тукъ стана прѣпирия — г. Даневъ бѣше, ако се не лъжа, докладчикъ на бюджетарната комисиия при гласуване приходния бюджетъ и други настояваха да се увеличи очакваната сума за акциза, за да може да се намали повече на прѣжитѣ даждия, — всички казваха да се намали на земледѣлцитѣ — и тъй стана. Можете ли да ни укорявате, че въ случая сме направили нѣщо недобросъвѣстно? Ама ще кажете, сгрѣшили сте — всички грѣшимъ! И всички бихте сгрѣшили, когато имате такива неточни данни. Подирѣ видѣхме резултата, че вмѣсто 9.200.000 постъпиха 4.300.000 л. и изгубихме 5.000.000. Казахме си, тукъ има причина — несвоеврѣменното налагане на акциза, първо, и, второ, хората бѣха си направили прѣвъ 1894 г. запаси отъ новооблагаемитѣ прѣдмети. Въ 1894 г., когато направихме закона, ние нѣмахме такова право, както е въведено въ странство въ послѣдно врѣме: че правителството, щомъ приготви законъ, отъ деня на приготвянето му прави разпорѣждания, за да се той приложи. И фискалнитѣ закони, негласувани още отъ камарата, се прилагатъ. Въ Франция напр., тъй правятъ, за да се избѣгнатъ тѣзи машинации на спекулантитѣ да внасятъ прѣдварително отъ странство въ голѣми размѣри прѣдметитѣ, които ще се облагатъ споредъ новия законъ. Разбира се, това го прави едно правителство подъ рискъ, ако не прокара закона, да повърне взетитѣ даждия. (Г. Недѣлковъ: Г-нъ Гешовъ искаше такова нѣщо!) Но не можехме да прокараме това, защото, прѣди всичко, то е една нова мѣрка, която държавитѣ сж вземали напоследѣкъ. И какво стана? Навнесоха си хората прѣвъ 1894 г. тѣзи произведения, които щѣхме да обложимъ съ акцизъ, и не можѣ да се получи този доходъ, който очаквахме. (Н. Козаревъ: Г-нъ Гешовъ искаше да направи такова нѣщо, но Събранието не искаше прѣдварително да се приложи законътъ! — А. Ангеловъ: Защото болшинството тогава имаше интересъ!) Да, г. Гешовъ искаше, но Събранието не прие. И тъй, г-да прѣдставители, ние останахме, казвамъ, съ този дефицитъ и той се дължи на това обстоятелство. Казахме си: да чкаме идущата година и нашето положение ще се поправи. Азъ да ви кажа друго нѣщо. Г-нъ Саллабашевъ въ качеството си на Министъръ на Финанситѣ и той се излъга, и вие ще се излъжете въ много нѣща; напр., г. Бѣлиновъ сигурно ще се излъже тази година върху дохода, прѣдвиденъ отъ желѣзницитѣ. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Русе-Търновската линия ще го направи; всички други ще дадатъ прихода, но вѣщата нѣма да го даде. По нея само вѣтъръ, може би, има!) Ще видимъ, азъ очаквамъ съ нетърпѣние вашата статистика на приходитѣ. — Г-нъ Саллабашевъ, напр., въ 1893 г. бѣше си помислилъ, че може да се увеличи доходътъ отъ тютюня, и взема та удвои бандерола. До него врѣме се е вписвало 6.000.000 л. приходъ, а той вписа въ бюджета при удвоения бюджетъ 12.000.000 л. И знаете ли какво стана? Едвамъ се получи половината — около 7 1/2 милиона лева.

И. Саллабашевъ: Пакъ излѣзе повече, отколкото бѣше. И вие, като знаехте този резултатъ, въ бѣдницата 1894 г. прѣдвидѣхте пакъ 12.000.000 л., при всичко че ме обвинявате сега. Азъ го прѣдвидѣхъ, когато бѣше гласуванъ новъ законъ, а вие го гласувахте съ знанието на работата.

Т. Теодоровъ: Не искамъ да контестирамъ: законътъ Ви се приложи прѣвъ 1893 г. и не ни даде този резултатъ, а даде противенъ резултатъ. Значи, човѣкъ може да се излъже въ своитѣ прѣсметания, защото тѣ сж економически явления много сложни. Въ слѣдующата 1896 г. се случи друго явление: стана голѣмъ урожай въ България, какъвто отъ освобождението насамъ не е билъ никога. Въ 1896 г. имаше най-голѣмъ износъ, който се възкачваше на 106.000.000 л. Въ тази година, обаче, имаше голѣмо изобилие и на гроздето, а, слѣдователно, на вино и ракия, и ние не можахме, по силата на опрѣдѣленията на законитѣ у насъ, да наложимъ на ракията акцизъ и тя подби спирта. И можехме ли да прѣдвидимъ това нѣщо? Ето, втори пътъ се оказа единъ дефицитъ. Третата година, 1897, бѣше най-злощастната година за България по своитѣ наводнения. Статистиката опрѣдѣли, че България е изгубила прѣвъ 1897 г. отъ произведения само най-малко до 200—250 милиона лева, по-долу отъ срѣдното, пропаднали отъ дълждовѣтъ. Ако това нѣщо стана навредъ, безусловно ще прѣдизвика дефицитъ. Миналата година въ Ромъния имаше 23.000.000 л. дефицитъ, 10% отъ бюджета. Това, обаче, не показва за лошото състояние на финанситѣ на Ромъния; но, когато се случатъ такива години, когато има *force majeure*, изненадва и законодатели, и всички. Добрѣ. Имаше и тази година пакъ дефицитъ. Тия дефицити, обаче, не сж били отъ такова естество, щото да ни накаратъ да се безпокоимъ за самия организъмъ на Държавата. Ние си обяснявахме много добрѣ причинитѣ. Казахме, че тѣ сж пасажерни. При всичко това, обаче, не бѣхме толкова прости да кажемъ: имаме дефицитъ 5 милиона или 4 милиона; не стигатъ, хайде да ударимъ върху десетѣка, както направиха нашитѣ приемници. Нищо по-лесно нѣма отъ това. (С. Войковъ: Дефицититѣ кой ги плаща сега?) Пакъ вие и азъ ще ги плащаме. Ще ви кажа. Злото не ще никакъвъ умъ, никакви финансови способности, че като не стигатъ даждията, да кажемъ: дайте да ги увеличимъ; Българскитѣ народъ носи. И щѣше да ги понесе, може би. Но, г-да народни прѣдставители, има по-голѣмъ принципъ отъ този да увеличавашъ даждията и да пълнишъ хазната съ пари. И този принципъ е, който е билъ ръководящъ прѣвъ всичкото врѣме, прѣвъ което управляваше Народната партия. Той е слѣдующиятъ. Ние мислимъ, че податнитѣ системи въ една държава, единъ пътъ установени, не бива, срамътъ е, грѣшно е, прѣстѣпно е да ги измѣняваме всѣка година. Българскитѣ данъкоплатци трѣбва да не привикватъ да се плашатъ отъ Народното Събрание, когато се събере, и да се питатъ: колко ли, аждаба, ще натоварятъ на гърба ни тази година? Тѣ трѣбва да привикнатъ да се отнасятъ съ спокойствие и довѣрие къмъ нашата дѣятелност; да знае българскитѣ селянинъ, че тукъ се събираме не да увеличаваме данъка му, а че се събираме да облекчимъ неговото

положение, и, слѣдователно, да очаква отъ насъ благодать, а не да трепери, че ще му налагаме нови данъци. Тая държава, която днесъ опрѣдѣля едни данъци, а утрѣ ги увеличава, тя е за окайване. Нѣма съмнѣние, че има причини, че има извънредни обстоятелства, вслѣдствие на които може да се увеличатъ данъците; може да се случи война, може да се случи чума, обществени нѣкои бѣдствия и пр. Това ще се мотивира, вие ще кажете, че прѣдъ видъ на тия обстоятелства направихме това и народътъ ще го понесе. Ако не можете... (А Франгя: Въ европейскитѣ държави увеличаватъ ли се или сѣ едни седятъ?) Увеличаватъ ги само въ врѣме на война или извънредни обстоятелства. Нуждата е по-силна отъ всичко, но не трѣбва току-тъй, съ леко сърце, и всѣка година да се увеличаватъ данъците. Азъ бихъ желалъ, и това си го казахме ние, че единъ пѣтъ установени извѣстни данъци, безъ особени належащи нужди не може да се увеличаватъ, защото трѣбва да оставимъ хората свободни, да знаятъ колко сж държавнитѣ данъци, та да привикнатъ да ги плащатъ и да не гледатъ съ лошо око на бирниците. Освѣтъ това, какви щѣхме да бждемъ въ очатъ на народа, слѣдъ като говорихме отъ трибуната и всички се изказахме и съгласихме, че положението на земледѣлца е отчаяно и трѣбва да му се помогне, и, слѣдъ като му помогнахме, чрезъ направенитѣ намаления, да дойдемъ слѣдъ двѣ години да кажемъ: сгрѣшихме; дайте да наложимъ още данъци? Това щѣше да разочаровае, да подкопае довѣрието на народа къмъ насъ, че се грижимъ за него. Отъ друга страна, г-да прѣдставители, нѣмаше нужда да се прави тая пертурбация, защото дефицититѣ не бѣха грамадни и не произвеждаха отъ органически недостатъци, отъ обдѣняването на народа, а бѣха случайни. Ние казахме: нѣма сѣ тѣй да бжде! Казахме: ако има 15.000.000 дефицитъ за три години, какво ще трѣбва да направимъ ние за тия пари? Ето какво. Ние строихме въ това врѣме желѣзници, заровихме тѣзи милиони въ земята, които не можахъ да произвеждатъ още нищо, защото желѣзницитѣ не бѣха още добили форма на желѣзници, не бѣха такива, по които локомотиви да свистятъ и казахме: ще се измине още една година, ще се изкара нашата желѣзнопѣтна мрѣжа и тогава тя ще може да ни донася нѣщо. Желѣзницитѣ, които щѣха да достигнатъ до 1.800 км., съ тѣхъ ние ще можемъ да покриемъ всѣкога въ бждеще единъ дефицитъ отъ 4—5 милиона, безъ да става нужда да покачваме данъците на хората. Нека рѣкатъ и тѣ: берикетъ версинъ, намѣриха се въ България правителства, които се грижатъ за нашето положение — за положението на ония цървулановци, които ги лѣжатъ и стражари, и околийски началници, и всѣкакви шарлатани по врѣме на изборитѣ и за които всички постоянно приказватъ, но рѣдко искрено мислятъ за тѣхъ.

Вие виждате, че, когато сме имали дефицити, ние не сме ги крили и гледали сме на тѣхъ смѣло, не сме се бояли отъ тѣхъ, защото не виждаме, че въ тѣхъ е била опасността. (Д. Цанковъ: Всѣкога сте ги крили! — Гласове: Дайте малко отиди!)

Н. Козаревъ: Дайте малко отиди! Азъ констатирамъ, че болшинството изгезва меншеството, като не дава отиди.

Прѣдседателтъ: Давамъ 15 минути отиди.

(Слѣдъ отиди.)

Прѣдседателтъ: (Звъни.) Засѣданието се продължава. Г-нъ Теодоровъ има думата.

Т. Теодоровъ: (Продължава.) Г-да народни прѣдставители! Азъ чувствавамъ, че ви отегчихъ твърдѣ много, но трѣбва да кажа още единъ пѣтъ, че не азъ съмъ виновенъ за туй, защото въпроситѣ, съ които ви занимахъ, се прѣдизвикаха въ голѣма частъ отъ друга страна. При все това, понеже прѣдвизидамъ, че за да отговори на всичко това, което ми се показваше и онзи день, и днесъ, ще отиде много дълго врѣме, азъ жертвувамъ една частъ отъ материала, нѣма да говори за паралелни и вертикални линии и за други работи, които се подмѣтаха, и си запазвамъ правото да говоря по тѣхъ, ако бждатъ прѣдметъ на особено обсъждане, ако се иска и тази частъ отъ нашата дѣятелностъ да се раздрѣнка и да се разбере, и, може би, по-умѣстно ще бжде това при разглеждането на бюджета или други пѣтъ, когато се прѣдизвика. Сега ще си позволя да ви отегча още малко, за да свърша само съ темата, която бѣхъ захааналъ, именно за укора, който ни се прави — за намаление на данъцитѣ и за дефицититѣ. Като мисля, че ще бжда много късъ, ще го направя сега.

Г-да народни прѣдставители! Азъ се спрѣхъ на онова мѣсто, дѣто показвахъ, че, като виждахме дефицититѣ, ние не стояхме немарливи да не съзнаваме тѣхната важностъ, да не съзнаваме, че дефицити въ единъ бюджетъ не трѣбва да има, и че ние сме търсили цѣръ на това нѣщо. Но, г-да прѣдставители, ние винаги внимавахме, щото цѣрътъ, който ще вземемъ, да не бжде по-лошъ отъ болестъта, да не излѣземъ ние такива доктори, щото, вмѣсто да оздравимъ болния, да го отровимъ. И мислѣхме си, че най-простото, най-лесното е, да вземемъ да увеличимъ данъцитѣ, но казахъ ви съображенията защо не го направихме и не се разкайваме, че не сме го сторили. И днесъ, г-да народни прѣдставители, — говоря не съ цѣлъ за да печеля популярностъ, — но увѣрявамъ ви, че мѣркатѣ, които сме взели тогазъ и днесъ ги признаваме за безусловно необходими, и днесъ стоимъ на тази почва, че отъ тѣзи данъци, прѣшитѣ, Българскитѣ народъ въ настоящето си положение и българскитѣ земледѣлци повече не може да понесатъ и не трѣбва повече да имъ се натоварватъ, защото, ако се натоваритъ повече, това ще бжде не само въ ущърбъ на народното производство, но и въ ущърбъ на народното благоденствие и спокойствие, което е по-важно.

Но, г-да народни прѣдставители, и дефицитътъ е едно зло, трѣбваше и него да цѣримъ. Въ 1897 г. азъ ви казахъ, че ние сме имали 3 милиона дефицитъ. Тия 3 милиона, обаче, казахме си ние, че идущата година нѣма да бжде като 1897 г. За 1896 г. причинитѣ бѣха тия, които ви казахъ. Въ 1897 г. съкращавахме разходитѣ, но гледахме, като съкращаваме разходитѣ, да не прѣдизвикаме пертурбация, да не обръщаме Държавата алтностъ, да не разстроиваме това, което уредбата на нашата Държава е спечелила — да направимъ економию въ

най-малко нужното, а не въ най-нужното. Мислѣхме си, че щомъ изкараме желѣзницитѣ — а прѣдполагаше се, че въ 1898 г. една голѣма частъ отъ тѣхъ ще бждатъ изкарани, — ще почнатъ да ни донасятъ приходъ, па и прѣдполагаше, че 1898-та година не ще бжде неплодородна, тъй като, по законитѣ на природата, три неплодородни години на редъ рѣдко се случва. Но и съ това пъкъ аллахъ керимъ ние не искахме да караме. Годишитѣ 1898, 1899 и 1900 излѣзоха пакъ такива и едвамъ тази година имаше сравнително по-добро плодородие. Ние не можехме това само на халостъ, на аллахъ керимъ да го направимъ и затова казахме: нашиятъ бюджетъ може да бжде облекченъ, като разсрочимъ платежитѣ на нашитѣ държавни дългове. Видѣхме, че като строимъ желѣзници, отъ година на година перото за държавнитѣ дългове се увеличава, и то, както е въ злато, твърдѣ много тежи на бюджета, затуй казахме, че трѣбва да направимъ именно въ него едно облекчение. По-добръ е, казахме, да направимъ единъ заемъ за да покриемъ тѣзи дефицити, които сж станали въ 3-тѣ години, да направимъ единъ заемъ и да го плаща народътъ въ продължение на 50 години, откогато да го ловимъ за гушата, въ едно врѣме когато се бори съ наводненията, да му кажемъ: дай пари, и по тоя начинъ щѣхме да имаме картината на драма голяци, когато се улавятъ единъ други за гушата да си искатъ пари. Държавата голакъ и народътъ голакъ, да се уловятъ двама за гушата, за да си вадятъ пари, това щѣше да бжде най-неразумното нѣщо, то щѣше да бжде изостроуване на кризата. И казахме си ние: по-добръ ще бжде да направимъ, както правятъ другитѣ държави: при случайни нѣкои бѣди, прибѣгватъ къмъ заемъ, и по тоя начинъ не искатъ сегашното поколение за една година и двѣ години да изтегли тия бѣди, да изплати тѣзи дългове, а гледатъ да ги разхвърлятъ на повече години, за да може повече поколения да взематъ участие въ изплащането имъ. И ние казахме: или трѣбва да увеличимъ сега даждията, които е лошо, или трѣбва да направимъ заемъ. Помислихме си, че е по-добръ да направимъ заемъ. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Защо не спрѣхте амортизацията?) Ще ви кажа. Ще ви кажа какъвъ е билъ нашиятъ планъ. Ако ме питате, съ това ме карате повече да продължавамъ да говоря. (Министъръ М. Сарафовъ: Съ удоволствие ще ви слушаме!) Та по тоя начинъ ние мислѣхме, че ще направимъ добро. И дѣйствително, започна се у насъ проекта за сключване на единъ заемъ, г-да прѣдставители! И азъ мисля, каквито грѣшки и да сме правили, колкото да сме виновни, че не сме могли да прѣдвидимъ събитията въ 1895 и 1896 години, и наводненията станали въ 1897 г., ние изкупихме тази наша грѣшка, като не я оставихме да легне въ тежестъ на народа, а искахме да се разсрочи на 40—50 години и по този начинъ да не прѣдизвикаме никакво сътрѣсение въ народа. Защото, съгласете се, че, ако тия милиони не влѣзоха въ хазната, тѣ останаха въ населението. Ако оставихме този налогъ да го не плаща населението веднага, а го разсрочихме на 40—50 години, ние му правимъ облекчение. И тогава у насъ се зрѣди идеята за сключване на единъ заемъ. Прѣзъ цѣлата 1898 г. тази идея бѣше прѣдоминирующа. Една парламентарна комисиия, която се занимаваше съ

положението на България, състояща отъ много свѣтли умове, занимава се въ продължение на мѣсеци и търсѣше, какви могатъ да бждатъ най-рационалнитѣ срѣдства, за да се осигури нашиятъ бюджетъ отъ дефицити. А дефицитѣ въ нашия бюджетъ, г-да прѣдставители, да не мислите, че почватъ отъ 1894 г.; тѣ систематически почватъ отъ 1884 г. насамъ. Отъ 1884—1900 г. включително българскитѣ бюджети сж се свѣршвали съ дефицити. И за да не ми кажете, че съмъ голословенъ, азъ ще ви цитирямъ официални данни. (Министъръ И. Вѣлиновъ: 1892 г. е безъ дефицитъ!) Всѣка година е имало дефицитъ. (Министъръ М. Сарафовъ: Въ 1892 г. не е имало дефицитъ!) Откъдѣ черпите Вашитѣ свѣдѣния? (Министъръ М. Сарафовъ! Отъ официални източници!) Отъ главния отчетъ на Финансовото Министерство за 1898 г., внесенъ въ Народното Собрание въ сесията му отъ 1900 г., по-официаленъ документъ нѣма. Въ този документъ на стр. 111 сж обозначени систематически дефицититѣ на различнитѣ години по системата на счетоводството на Сметната Палата и тамъ, дѣйствително, има една-две години, които сж изкарани ужъ съ излишъкъ. Но тя е системата на Сметната Палата, която, когато прави докладитѣ си, въ тѣхъ винаги туря въ сметката на прихода и доходитѣ отъ недоборитѣ. Напр., за 1900 г. гужда въ приходъ не само отъ бюджета постъпленията на тая година, за която прѣдставлява докладъ, ами и доходитѣ, които сж постъпили, напр., отъ прѣдшествующитѣ 3 години, отъ 1897 до 1900 г., отъ недоборитѣ, и тѣхъ ги туря като приходъ, а между тѣмъ, тия приходи сж били прѣдвидени вече на врѣмето си въ бюджетитѣ за съответствующитѣ години: 1897, 1898, 1899 и т. н.; тъй щото, не би трѣбвало да се гуждатъ. Но Сметната Палата си прави винаги сметката тъй, за всичко, каквото е постъпило въ дѣйствителностъ; тя прави касова сметка. Тая сметка, обаче, не е и сметката на Държавата, сметката на Финансовото Министерство. Тая подробностъ твърдѣ малцина я знаятъ, и това виждамъ отъ вѣстникитѣ, въ които се пише даже и отъ специалисти, и затова съмъ принуденъ сега да обясня тая подробностъ, за да нѣмаме противорѣчии съ министритѣ. Финансовото Министерство, казвамъ, не прави така сметката. То прави така: за тая година констатира какви доходи отъ прѣжитѣ и косвени даждия сж прѣдвидени и какво е постъпило въ дѣйствителностъ отъ тия доходи, и, ако не сж събрали всички — а обикновено не се събиратъ всички, — недоборитѣ си оставатъ за сметка се на тази година, и когато и да постѣпятъ тѣ, споредъ закона за отчетността по бюджета, и подиръ 2 години, тѣ за тази година се сметатъ, ако и да не се събиратъ всичкитѣ, и чакъ въ идущата година да се събиратъ, защото чакъ до 31 декемврий на втората година могатъ да се събиратъ. И слѣдъ това, понеже окончателното приключване на бюджета става слѣдъ три години, тогачъ се подвежда итогъ на всички останали недобори и се гуждатъ въ актива на тѣзи години. Финансовото Министерство казва: констатирано е за постъпление толкова, постъпило е толкова, недобори толкова; не сравнява приходитѣ съ дѣйствително постъпилитѣ, а сравнява ги съ констатиранитѣ за постъпление. Тази сметка я имате на стр. 101 отъ главния отчетъ, който споменахъ по-рано

По сметките на Върховната Сметна Палата от 1884—1897 г. — защото тоя отчет е за 1898 г.; съдържа данни само до 1898 г. — излиза, че дефицитът е 68.868.530 л. за всички тия 14 години. По сметката на Финансовото Министерство, която трябва да се взема под внимание, защото законите, които се гласуват за окончателното приключване на бюджета, стават по системата на Финансовото Министерство, а не по она на Сметната Палата — вземете закона, напр., за 1894, 1895, 1896 и 1897 г., защото за 1898 г. още не е готов, — излиза, че от 1884 до 1898 г. се е имало дефицит и той излиза така: за 1884 г. 1.567.348 л. и 92 1/2 ст., 8.413.885 л. и 22 ст. за 1885 г., 868.309 л. и 96 1/2 ст. за 1886 г., 1.459.493 л. и 23 1/2 ст. за 1887 г. и 15.156.958 л. и 14 1/2 ст. за 1888 г. — тук съм пропуснал другите години, но и тѣ иматъ също дефицитъ, — за 1892 г. — 21.745.532 л. и 97 ст., за 1893 г. — 11.557.852 л. и 17 ст., за 1894 г. — 2.016.163 л. и 42 1/2 ст., за 1895 г. имаме 4.198.243 л. и 74 ст. — Последните четири са нашите години. Гуждамъ и 1894 г., защото, ако бюджетът и да е съставен от бившето Правителство, изпълненъ е въ наше време. — За 1896 г. — 7.473.590 л. и 56 1/2 ст.; при всичко че бѣше плодородие, пакъ имаше дефицитъ 6.474.403 л. и 54 ст. Виждале най-напредъ факта, че дефицитътъ много отдавна съществувалъ. Ако вземете да направите итогъ на дефицита на тия години, на 1894 до 1897 г., имате, по системата на Финансовото Министерство, 20.162.399 л. за 4 години. По системата на Финансовото Министерство, колко е дефицитътъ за 1898 г. и сега, не зная. По системата на Сметната Палата дефицита зная; той винаги се различава: веднажъ бива по-голямъ, другъ пъкъ по-малъкъ, защото зависи отъ това, дали недоборитъ, които оставатъ отъ текущата година, се равняватъ съ събранитъ пари отъ недобори за миналите години. Ако са еднакви и двѣте цифри, и резултатътъ ще бѣде еднакъвъ; но тъй като това не може да се случи, щото постиженията отъ недоборитъ на миналите години да бѣдатъ толкова, колкото са останали недобори отъ текущата година — зарадъ туй всѣкога се различаватъ тия цифри. Зная, обаче, че този дефицитъ, по сметката на Сметната Палата, е 4 милиона и нѣколко стотини хиляди лева срѣщу единъ недоборъ, който тя не го гужда въ сметка, тоже отъ 4 милиона лева. Тѣй щото, излиза, като че ли само 500.000 л. е дефицитътъ за 1898 г. Но казахъ, че азъ не вземамъ тая сметка на Сметната Палата, и предполагамъ, че по сметката на Министерството на Финансите дефицитътъ ще бѣде малко по-голямъ, и трябва да бѣде между 2 и 3 милиона лева, но не мога точно да утвърдя. Азъ казвамъ сега, че за четиритъ години са 20 милиона лева и за 1898 г. гудѣте 4 милиона лева — ставатъ 24 милиона лева. Туй са нашите дефицити; тѣ са достатъчно големи, и нѣма нужда да се говори въ възванията, че за петитъ години са 68 милиона лева, или пъкъ 38 милиона лева дефицити; нѣма нужда да се говорятъ такива каба приказки. Да се говори точно, защото това изисква сериозността на прѣдмета. Сега, съ тия дефицити какво мислѣхме да направимъ? Азъ казахъ, че *à la longue* това не можеше да продължава. Ние виждахме, че и прѣди насъ е имало дефицити, и въ наше време е имало дефицити. Да очакваме нормални врѣмена, може да не направимъ нищо, а казахме: дайте да осигуримъ положението, и срѣдството за това е да разсрочимъ платежитъ по заемитъ. Ние имаме заеми съ изплащане въ 33 години — тѣй са сключенитъ заеми прѣзъ 1888 и 1892 г. Този срокъ е малъкъ. Обикновено всички държави се стремятъ да иматъ по-големи срокове, защото сметатъ, че, когато се харчатъ пари за желѣзници или пристанища, тѣ не изтрайватъ само 33 години. Желѣзата, траншеята, мостовитъ, които са направени, траятъ обикновено много повече, и защо да се изплащатъ въ 33 години, защо да се наговарва онуй поколѣние, което обикновено започнува голѣмитъ обществени прѣдприятия, но което обикновено най-малко се ползува отъ тѣхъ? Нека се даде възможность и другитъ да взематъ участие. И затуй държавитъ се стремятъ да направятъ заемитъ си по-дългосрочни, а по тая причина и ние замислихме да конвертираме нашитъ заеми, а това бѣше и заключението на парламентарната комисия. Първо, за да не плащаме 6% лихва, а 5%; слѣдователно, ще олекне, защото върху единъ държавенъ дългъ отъ 200.000.000 л., който имаме тогава, като намалимъ по 1% отъ лихвата, ще спечелимъ 2.000.000 л. само отъ лихви, и, вмѣсто да ги плащаме въ 33 години, ако го направимъ въ 59 или 60 години, тогава очевидно е, че облекчението ще бѣде значително. Този договоръ бѣше свързанъ съ откупването на Източнитъ желѣзници. Върху този въпросъ се е говорило доста много, и азъ не искамъ да се повръщамъ тукъ на него. Добъръ ли бѣше да се откупи линията, да се измѣдватъ ориенталцитъ отъ нашата земя, нѣма сега да го обещавамъ, защото този въпросъ е свързанъ съ въпроса за паралелната линия. Ще поправа само една неточность, която постоянно мнозина невѣжествено повтарятъ, и казвамъ, че не сме ние, които правихме паралелната линия и послѣ я зарѣзахме. Паралелната линия щѣше да съществува до Пловдивъ, и за да се изкара до Пловдивъ, нѣма нужда повече отъ 500.000 л., а отъ Пловдивъ до Сарамбей ние бѣхме повели работата тѣй, да се не работи много и извършенитъ работи по тази желѣзница, които струваха около 400—500.000 л., бѣха се задължили ориенталцитъ въ договора за откупването да ги платятъ на прѣдприемача. Така щото, Държавата, за хвърленитъ пари по линията отъ Пловдивъ до Сарамбей, нѣмаше да плати 5 пари, а това щѣше да направи дружеството, именно да обезщетя прѣдприемача за работитъ, направени отъ Сарамбей до Пловдивъ, които се изоставиха, а пъкъ линията отъ Нова-Загора до Пловдивъ се изкарваше и ставаше българско притежание. Други дойдоха послѣ насъ, които я изоставиха и, като отхвърлиха този договоръ, искаха да възстановятъ *statu quo ante*, както казваме г. Теневъ въ изложението си до Народното Прѣдставителство прѣзъ 1899 г. Тѣй щото, това казвамъ, за да се не прави постоянно този укоръ, че сме правили линии и послѣ сме ги захвърляли. Не сме ние захвърляли нищо; ние цѣлѣхме този български трудъ и го осигурявахме. Не ща да ви говоря и за другитъ качества на този договоръ, за емисията, че той не бѣше обвързанъ съ реална гаранция, както сме дали сега, освѣнъ общата гаранция съ прихода на желѣзницитъ и общитъ доходи на Княжеството, но искамъ да забѣлжа, че съ този договоръ,

който беше за 290.000.000 л., се мислеше съ около 228.000.000 л. да се конвертират 6%-тѣ книжа, за които бѣха нужни толкова милиони, защото нѣмаше да ни платятъ *à pari*, а отъ 228.000.000 до 290.000.000 л. оставаха около 62.000.000 л. номинални, които пари трѣбваше да получимъ въ брой за да изплатимъ всички летици дългове и главно за да доизкараме постройката на желѣзницитѣ. Тази бѣше нашата система и нашиятъ планъ, и, когато ние казахме 290.000.000 л., ни повече, ни по-малко, ние прѣсметнахме онази сума, която бѣ необходима за България за да си ликвидира всички борчове, и банцитѣ бѣха съгласни. И когато тѣ третираха заема съ насъ, казахъ ни: кажете ни искрено, откровенно всичкитѣ нужди за да знаемъ, за да нѣмате нужда въ продължение поне на 3 години да хлопате по вратитѣ на хората за пари; какви ви сѣ всичкитѣ нужди; ние ще ви дадемъ пари за да бждете улеснени, защото ние сме достатъчно силни да ви дадемъ. (Г. Кирковъ: Какви любезни банки!) Много любезни! Такова бѣше тѣхното искане. Ние казахме 290.000.000 и мислѣхме съ тѣзи 290.000.000 л., г-да народни прѣдставители, да очистимъ всичко: да изкараме линиитѣ, не само днесъ съществуващитѣ, да нѣмаше никакви текущи дългове и да конвертираме окончателно нашитѣ 6% заеми въ 5%. Туй бѣше програмата. Съгласѣте се, че едно правителство, което е направило подобна една програма, което е достигнало да се приеме тази програма отъ Народното Прѣдставителство и да се подпише единъ договоръ отъ банцитѣ, доказало е, че е имало достатъчно добра воля и способностъ за да намѣри пѣръ на болкитѣ. И какво щѣше да бжде нашето положение, г-да народни прѣдставители? Питаше г. Войковъ: ама кой щѣше да плаща? Ние щѣхте да плащате, ама какъ? Ето ви отъ него врѣмѣ единъ проспектъ, съставенъ отъ банцитѣ, който ми се връчи тогава отъ тѣхъ, защото тѣ много бързаха и искаха договорътъ да бжде сключенъ най-късно до 8 декемврий, да бжде обнародванъ въ „Държавенъ Вѣстникъ“ до края на декемврий, защото тѣ прѣзъ януарий и февруарий трѣбваше да се приготвятъ и въ мартъ най-късно да емитиратъ. И понеже бързаха много, прѣдставиха ми този проспектъ къмъ публиката за да го подпиша прѣдварително и въ този напечатанъ проспектъ, единъ бланкъ отъ който азъ случайно съмъ задържалъ при себе си, е опрѣдѣленъ анюитетътъ, т. е. лихвата и погашението, които трѣбваше да се плащатъ за този заемъ. И ние виждаме, че въ него е казано слѣдующето: първата година какъвъ ще бжде годишниятъ анюитетъ: на $\frac{1}{13}$ януарий 1900 г. дългътъ ще бжде 290.000.000 л. кръгло — всички пари нѣмаше да се взематъ изведнажъ, а постепенно, но се прѣдполагаше, че до 1 януарий 1900 г. ще се вземе всичко, — 14.500.000 л. ще бждатъ лихвитѣ, а 862.000 л. капиталъ за амортизация. Анюитетътъ, слѣдователно, който се състои отъ тия двѣ суми, се равнява на 15.362.000 л. Слѣдующата година, понеже се намалява капиталътъ съ 862.000 л., лихвитѣ се намаляватъ, амортизацията се увеличава и по тоя начинъ щѣхме да имаме слѣдующето: първата година 15.361.880 л. за лихви и погашение; втората година щѣхме да имаме всичко 14.456.875 л. за лихви и 900.000 л. за погашение — всичко 15.356.875 л.; третата година — 15.361.885 л.; че-

твъртата година — 15.364.000 л. Всички слѣдующи години виждате по 15.000.000 л.; разликата е само между 374.000 л. — най-големата цифра, и 361.000 — най-малката — съ 10—15.000 л. разлика годишно. Но основната цифра щѣше да бжде 15.300.000 л. — само въ десетипитѣ щѣше да има разлика.

Г-да народни прѣдставители! При единъ дългъ отъ 290.000.000 л. съ 5% лихва и погашение въ 59 години, ние щѣхме да вписваме въ нашия бюджетъ годишно само 15.360.000 л., колкото вписваме сега! Този договоръ се отхвърли, както знаете. Той падна, защото билъ лошъ, защото сме давали много на банцитѣ да смучатъ отъ насъ, защото не сме били запазили добръ интереситѣ на Отецеството, защо, защото бѣхме народници и защото, право да ви кажа, бѣхме омръзнали! — 4—5 години стояхме на власт и трѣбваше да си отидемъ! Това бѣше наги моето дълбоко убѣждение прѣзъ цѣлата 1898 г. И, ако азъ лично съмъ стоялъ Министъръ на Финанситѣ 14 мѣсеца, правѣхъ го въ съзнание на голѣмата мъжнотия, въ която ще изпадне страната, ако не се тури край на това положение. (Г. Кирковъ: Кой бѣше виновникътъ да се лиши България отъ това щастие?) Азъ нѣма да го издирвамъ. (Г. Кирковъ: Трѣбва да има нѣкои виновници!) Въ всѣки случай, мисля, че не сме ние виновници; ние направихме нашия дългъ, като сключихме договора, и ние бѣхме рѣшили и бѣхме готови да го приложимъ; ние не бѣхме рѣшили да напускаме властта. И увѣрявамъ ви, че за насъ щѣше да бжде голѣма гордостъ, когато щѣхме да вземемъ ориенталската линия, ако ние можехме, както азъ прѣдполагамъ, на 19 януарий, когато изтичаше срокътъ на контракта, дори ако Портата не утвърдише контракта, да се качимъ на трена, да завземемъ ориенталската линия, защото съ банцитѣ бѣше всичко уговорено.

Сега, както и да е, този договоръ падна. И какво е днесъ нашето положение? Разгърнете бюджета за 1901 г., бюджета за тази година, който ние сте гласували, и ще видите, че 31.586.750 л. тежатъ въ отдѣла на държавнитѣ дългове. Това не е само за анюитета на заемитѣ; трѣбва да се извадятъ отъ тази сума паритѣ за пенсийтѣ, които вписваме, но не плащаме за окупационния дългъ къмъ Русия — 2.200.000 л., на *Dette publique* и пр. Като изваждамъ всички тия пари, г-да прѣдставители, намирамъ, че ние днесъ вписваме въ бюджета за държавнитѣ дългове, за тѣзи, които ние сме оставили, и за тѣзи, които подиръ насъ сѣ направили, анюитетъ 23.266.273 л. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: За съкровищнитѣ бонове!) — Сравнѣте сега тази сума 23.266.273 л. съ онази отъ 15.360.000 л., която щѣше да се вписва по нашата програма, и ние виждаме, че е съ 8.000.000 или, по-точно, 7.906.273 л. по-голема, които милиони днесъ тежатъ и върху бюджета. (Министъръ И. Вѣлиновъ: Анюитетътъ на съкровищнитѣ бонове.) Ето отъ произхождатъ мъжнотиятѣ. Виждате, че, ако бѣше изпълнена програмата на 1898 г., нѣмаше да се почувствува днесъ злината отъ дефицититѣ: изгубила го Държавата, спечелилъ го народътъ! Разсрочване ставаше за тия 20.000.000 дефицити да се изплащатъ въ 59 години, по-малко по-малко. Нека изплащатъ другитѣ подиръ насъ; защото, г-да прѣдставители, трѣбва да внимаваме да не утрупу-

ваме непосилно настоящето поколение, защото по този начин то нѣма да има бѣдѣще; то едва почва да живѣе и не трѣбва да се прѣсилва отсега, а трѣбва да има възможност да изпълни своитѣ задачи. Всички държави така правятъ и не прѣтоварватъ безъ нужда сегашното поколение. И тѣзи голѣми обществени постройки, които сега се правятъ, нѣмаше да ставатъ, ако не бѣше измисленъ този дългосроченъ кредитъ, отъ който се ползватъ охотно днесъ всички държави. То е най-голѣмото изобрѣтение на вѣка.

Сега виждате, че нѣма право да ни упреква никой, че не сме били прѣдвидливи, че сме направили дефицити. Ние сме вземали всички мѣрки, за да запазимъ народа и Държавата отъ мѣнотии и затруднения, а други сж правили дефицити безъ да намѣрятъ срѣдство за осигуряване на Държавата. Позволѣте ми да изкажа моето дълбоко убѣждение, че, ако изложената финансова програма бѣше доведена до край, не щѣше да затѣнемъ въ калѣта да търсимъ онова, което и досега безуспѣшно търсятъ безъ да го намѣрятъ; азъ съмъ убѣденъ, че економическата криза, която прѣкарваме днесъ, нѣмаше да се отрази така злѣ и Правителството щѣше да мине съ $\frac{1}{4}$ отъ мѣнотинитѣ, които сега прѣкарва въ тази криза. Ето защо мисля, че нѣматъ право да казватъ: вие създадохте това положение, вие отговаряте! Положението, което ние създадохме, не бѣше лошо. Ние теглихме мѣнотии и само ние знаемъ колко нравствени мѣнчения сж коствали намъ тѣ, защото за хора, които чувствуватъ отговорността на постоветѣ си, съгласѣте се, че не е така лесно да се мирятъ съ тежестта на положението. Ако вие, на опозицията, е било тежко, че имало дефицити, намъ е било по-тежко, отколкото на васъ. Защото, кой не иска да се похвали съ единъ хубавъ бюджетъ? Но ние не сме така силни и могѣщи, за да правимъ отъ нищо нѣщо. Ние сме вършили, каквото сме можали, и направилиме това, което дългътъ ни налагаше.

Г-да народни прѣдставители! Спомнѣте си миналото и вие ще забѣлжитѣ, че кризата въ наше врѣме почти не се забѣлжваше. Ние правихме, струвахме, но не оставихме да се поквари кредита ни, нито да се почувствува остротата на кризата. И въ това отношение, за да не клатите глава, — уважаемиятъ подпрѣдсѣдател на Събраниято клати глава, — азъ ще цитирамъ факти неопровержими. Въ 1899 г. на 19 януарий, когато стѣпна на властъ Правителството на г. Грекова, азъ вземамъ „Държавенъ Вѣстникъ“, брой 13, дѣто е публикуванъ указътъ за новото министерство, и намирамъ, че нашиятъ кредитъ, стойността на нашиятъ цѣнни книжа, бѣше въ Виена за 100 зл. фиоринта 114 фиоринта и 30 крайцера книжни, което прави, ако се смѣтне по курса, близо 99%. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: А когато дойде Правителството на г. Стойлова на властъ, какъвъ бѣше курсътъ?) Малко по-голѣмъ. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Да, по-голѣмъ!) 125. (А. Франгя: 128.) Ако искате, ще ви кажа и причината. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Нѣма нужда!) Не отказвамъ, че кредитътъ ни въ врѣмето на Стамболова отъ тѣзи банки се държеше по-добъръ, защото и хората ни мислѣха по-добри, и дългътъ ни бѣше по-малко. По-сетнѣ, компромѣтирахме се сами и, да ви кажа, незаслужено. Хората днесъ мислятъ България, че е едно умрѣло или издихающе животно —

да прощаватъ за думата, — и считатъ ни, като че сме на издихание, тогазъ когато има много други около насъ, които стоятъ много по-лошо, а ние имаме, това знаете хубаво всички, само минутни затруднения. Нашето положение е здраво, ние не сме на това положение, дѣто да си заложимъ най-потрѣбното за да намѣримъ пари — това е моето дълбоко убѣждение. Ако иска Събранието, когато му дойде врѣмето, азъ ще ви докажа, чрѣзъ едно сравнение съ всички други съседни държави: Ромъния, Сърбия, Гърция, съ Турция ако щете, която е по-голѣма, и вие ще видите, че нашиятъ жизнени сили стоятъ цѣли. (Ц. Мисловъ: Банкитѣ не знаятъ това!) Въ Берлинъ курсътъ е билъ тогава $98\frac{1}{2}$, въ Лондонъ — 97—99, значи съ 97 купуватъ, а съ 99 продаватъ. Ажното 4%. Днесъ вие виждате, че въ продължение на 2 години съ нашия кредитъ просто е станало катастрофа. Нѣма да се впускамъ въ подробности, за да ви указвамъ на причинитѣ за това. Ще ви кажа само, че причинитѣ лежатъ и въ насъ: не толкова въ тѣзи, които заематъ днесъ министерскитѣ столове, а въ тѣхнитѣ прѣки прѣдшественици. Не искамъ да откажа и това, че се правиха всички усилия, за да докаратъ работитѣ до единъ успѣхъ, но не можеха — лошо захванаха работата. Днесъ курсътъ на нашиятъ книжа е такъвъ: въ Виена вмѣсто 114.30—95.40, значи съ 19 единици по-долу, и на единъ дългъ отъ 200.000.000 л., 38.000.000 л. иматъ загуба нашиятъ кредитори, ако продадатъ книжата. Разумѣва се, че нѣма да се окажатъ охотници при такива условия и да отворятъ каситѣ си да ни дадатъ пари. Вие имате днесъ въ Берлинъ вмѣсто $98\frac{1}{2}$ —84, значи съ $14\frac{1}{2}$ % сж по-долу въ Берлинъ. Въ Лондонъ, вмѣсто 97 и 99, сега курсътъ е 82, значи 15—17% по-долу. Ето какво е нашето положение. Ако искате да бѣдете справедливи, ако искате да търсите причинитѣ на злото, недѣйте казва лекомислено, както казваха вашитѣ прѣдшественици, че нищо не могли да направятъ, защото трѣбовало да чистятъ боклуцитѣ на народняцитѣ. Ние, ако сериозно искаме да помогнемъ на народа, като народни прѣдставители, трѣбва да почитаме истината, ако не противницитѣ си, и, ако искате да почитаме истината, тогава трѣбва да признайте, че не сж боклуцитѣ на народняцитѣ, които прѣдстои да чистите, и че положението, което бѣхме оставили, бѣше много по-добро, отколкото сегашното. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Въ всѣки случай, не успѣхте да поправите грѣшкитѣ си. Щомъ се завзехте и паднахте!) Ако искате, най-малко върху насъ трѣбва да стоварите вината, че сме се оттеглили на 18 януарий 1899 г., защото за онзи бѣсъ, който бѣше завладѣлъ тогава мнозина отъ нашето общество, и за митингитѣ, които вие правѣхте, отговорността може да носи всѣки другъ, но не и ние. Може да вините себе си за това, а не насъ, не хората, на които бѣше омръзнало да чуватъ псувни и укори. Ние се оттеглихме, за да дадемъ доказателство на коректностъ и защото искаме да дадемъ примѣръ какъ трѣбва да се оттеглятъ министритѣ отъ постоветѣ си съ достоинство. Ние бѣхме прѣкарвали Камарата — тя бѣше затворена — и, ако искаме да лавираме, можехме да държимъ властта още до идущата сесия на Камарата. Вѣрно е, че между нашиятѣ приятели имаше разпѣпление, но щомъ ние прокарахме договоритѣ, съгласѣте се, че имаше още 9 мѣсеца врѣме,

прѣзз което можехме да стоимъ. Но ние се оттеглихме доброволно, за да дадемъ доказателство на Българския народъ за нашето безкористо и честно служене на Отечеството, като допускахме, че други постѣ насъ на нашитѣ мѣста ще се опитатъ да направятъ нѣщо по-добро. И мислѣхъ азъ тогава, когато экзаменувахъ съвѣстѣта си, възможно е да направятъ нѣщо по-добро. И когато правѣхъ пазарлъкъ съ банкитѣ, увѣрявахъ ви, че по цѣли ноци не съмъ спалъ, като съмъ мислялъ дали не ще мога да направя нѣщо повече; мислѣхъ, че могатъ други вмѣсто насъ, съ друга тенденция, да направятъ нѣщо по-хубаво, да поправятъ работитѣ. Изобщо, работитѣ бѣха лошо, за това, обаче, винѣте всѣкого, винѣте себе си, но насъ нѣмате право да вините. (Гласове: А а а!) Азъ ви пакъ казвамъ: дайте ни това положение, което оставихме на 19 януарий 1899 г., и ние ще ви цѣлуемъ рѣка. (Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Съ признатитѣ отъ Васъ грѣшки!) Съ този кредитъ, който имахме тогава, съ този заемъ, който бѣхме направили, и съ онова положение на страната. Страхъ ме е, че е невъзможно да се върне днесъ това положение. Но нѣкъ не приемамъ да отидемъ тамъ, дѣто, споредъ пасажа на тронното слово, Правителството иска да ни заведе. Свършвамъ, г-да народни прѣдставители!

Както по-рано казахъ, по другитѣ пунктове, които се хвърлиха тукъ, не искамъ да говоря сега, защото се боя да не ви отека и ще свърши. Ако искате, ще ви кажа и друго нѣщо. Отъ 20 милионния дефицитъ, който ние имахме, 5.480.663 л. сж заплатени за въоръжаване на армията. Тѣ сж отъ кредита 10.000.000 л., отпуснатъ прѣзъ 1895 г., който ние не бързахме да похарчимъ. Но, г-да народни прѣдставители, дългъ патриотически ни се налагаше да похарчимъ тѣзи пари. Г-нъ Министъръ Наприковъ — съжалявамъ, че го нѣма тукъ — може да каже на колежитѣ си, че е писалъ единъ рапортъ отъ 24 коли, който се чете отъ Военния Министъръ въ Министерския Съвѣтъ и въ който той заключаваше, че България има неотложна нужда за своето въоръжаване и, ако се не направи това, Военното Министерство слага отъ себе си всѣка отговорностъ. И, г-да народни прѣдставители, ако Българската Държава, която е похарчила досега 400.000.000 л. за своята войска, за да образува нашата храбра армия, грѣшно щѣше да бжде за 4—5.000.000 л. да се съхлпимъ, особено когато армията, когато ще трѣбва да направи своитѣ заслуги и оправдае тѣзи пари, се окаже безъ барутъ, безъ куршуми, безъ топове, безъ гранати и пр., както ни прѣдставиха работата. (Г. Кирковъ: Прѣдставили сж работата тѣй, но сж ви излѣгали!) Азъ не допускамъ. Уважавахме нашитѣ колеги и вѣрвахме въ патриотизма на г. Наприкова. Зная, че военнитѣ сж малко лакоми на парата и гледатъ колкото се може да си допълнятъ повѣте въоръжението — не за лична полза, разбира се. Но това, което се пишеше въ тоя рапортъ, не бѣше за 5, а за 24 милиона. Но ние дадохме само онова, за което дѣйствително се убѣдихме, че има належаща нужда. Резултатътъ бѣше поржката на 108 тона крушовски, които пристигнаха въ 1898 г. и които имаха доста внушително значение въ конфликта ни съ Ромъния. Сжщо поржката на топоветѣ „Крезо“ въ Франция, купуването известно количество бездименъ барутъ и пр.

Ако спаднете отъ дефицита тия 5.480.663 л., ще видите, че за 4 години оставатъ само около 15.000.000 дефицитъ. А ние трѣбва да ги спаднете, защото оттамъ произлиза дефицитътъ. И никоя държава не прави въоръжение и снаряжение, не купува топове отъ доходитѣ на серчима и беглика, а всички правятъ заеми за такива работи. Прави се заемъ за нуждитѣ на държавата, и не се казва на банкитѣ, че ще отиде за въоръжение, защото на банкитѣ много имъ е неприятна миризмата на барута... (Г. Кирковъ: И на народа не се казва.) И обикновено отъ тѣзи пари се отдѣля за въоръжение. Така е ставало и въ Стамболово врѣме. И тази е едната отъ голѣмитѣ причини за голѣмия дефицитъ прѣзъ 1892 г. напр., защото тия хора похарчиха за въоръжаване много пари, а ние похарчихме много по-малко. И това е въ естеството на работата. Не трѣбва да викаме, че туй Правителство само е направило много дефицити, а трѣбва да се пита отъ какво сж тия дефицити. Ако сж за перачници, както казваха, за поддръжане дворци и т. н., по-другъ е въпросътъ; ако ли сж за друго, другъ е въпросътъ. Ако не бѣше сега толкова напреднало врѣмето, азъ щѣхъ да направя нѣкои бѣлѣжки, за да видите какви усилия сме направили за намаление на бюджета. Ще ви кажа само единъ общъ резултатъ, че откакто сме встѣпили на властъ, отъ 1894 г., когато бюджетътъ е билъ сключенъ на 102.000.000 л.—но вътрѣ влизатъ 10.300.000 л. за насичане монети, които трѣбва да се намалятъ,—ние оставихме нашия бюджетъ въ 1899 г., заедно съ желѣзницитѣ, мината „Перникъ“ и пр., на 91.825.000 л. Значи, въ продължение на 5 години ние не само недопускахме бюджетътъ да се увеличи, както това става въ всѣка държава — вземѣте бюджетитѣ на всичкитѣ държави, за да видите, че бюджетитѣ имъ се растатъ, освѣтъ едни врѣмenni намаления, които може да сж за една-две години, — но сме го намалили съ 1.000.000 л., като имате прѣдъ видъ и това, че гуждамъ разносцитѣ по експлоатацията на желѣзницитѣ, които по-напредъ сж били по-малко, а въ наше врѣме съ развитието на желѣзнопътното дѣло сж били твърдѣ много. Ако отдѣлите тия разноси — за експлоатацията на желѣзницитѣ, мината „Перникъ“ и Държавната печатница, за които по-напредъ по-малко се харчеше—и го сравните съ нашия бюджетъ, вие ще намѣрите, че ние въ продължение на 5 години не само не сме допуснали да порастне нашиятъ бюджетъ съ единъ левъ; но сме го намалили съ 3—4 милиона. Това е фактъ, който показва, че сме економисвали, но сме економисвали съ мѣрка, защото не сме искали да прѣдизвикаме нѣкои пертурбации въ обществения животъ и като сме мислили, че най-подиръ, съ едно разсрочване на нашитѣ заеми, равновѣсието на бюджета ще се постигне.

Г-да! Да ви не плашатъ тия дефицити още и затова, защото, ако сме правили дефицитъ по 4—5 милиона лева, ние сме изплащали ежегодно дългове, защото сме плащали частъ отъ нашитѣ държавни дългове и, ако съ тия дефицити сме правили нови дългове, отъ друга страна сме изплащали отъ старитѣ. Тѣй щото, нашиятъ кабахатъ е само този, че сме оставили да се изплатятъ дълговетѣ ни въ по-благоприятни врѣмена. И едно Народно Прѣдставителство, което се грижи за интереситѣ на народа,

което се отнася към задачата си мъдро и добросъвестно, което не търси евтини лаври, ще признае, че нашият начин на действие, да менажира народа, да не го обезпокояваме със непосилни изисквания към него, е бил най-мъдър.

Г-да народни представители! Вие чухте вчера от Провадийския народен представител да ви казва, че турското население се изселва. Искате ли да направим и българското население да се изселва? Той, действително, ви представи причини за изселванията повече тенденциозни, отколкото истински. Аз мисля, изселването на турците съвсем не се дължи на тези факти, които той приведе, и съжалявам даже, че ги приведе, но несъмнено е, че нашето земеделско население не е в добро положение и не трябва да престанем да имаме очите си обърнати към него, защото то е нашата подкрепа, то е темелът, върху който ние градим нашата държава, тамъ сж плещите, на които се тя опира и които ще я изнесат от бедите и ще поддържат традициите на нашия народ.

Свършвам, г-да народни представители, по всички въпроси, които мислех, че може да се засегнат. Моля извинение за дългото говорене, и заявявам ви, че за това вие сте виновати повече, отколкото аз. Свършвам с една малка бълбукка за желъзниците. 525 км. желъзници сме намърили, г-да представители, — това е официално издание на Министерството на Общественият Сград, — а 1.301 км. сме оставили. Ако бяхме щастливи да откупим и ориенталската линия, щяхме да имаме 1.612 км., вместо 525 км., които наслъдихме. Съгласете се, че желъзниците въ една страна сж доста за народното производство и че въ всеки случай тѣ сж едно цѣнно богатство. Парите, които сж хвърлени за желъзници не сж пари пропаднали, които трябва да се съжаляват. (В. Кжнчовъ: Тѣ сж правени съ Стамболовия заемъ!) Съ български заемъ. (В. Кжнчовъ: Съ заемъ, казвамъ, а не отъ бюджета.) Не казвамъ, че отъ бюджета сж правени. Но азъ ще ви кажа, че ако ние нѣмахме желание по възможност да направимъ повече желъзнични линии, щяхме този заемъ да го прахосаме за друго и пакъ щяхме да имаме този борчъ и не щяхме да имаме желъзници. И, може би, това бѣше една мъдростъ, дѣто ангажирахме парите за желъзници и дадохме възможност да се употребятъ производително, а не да се хвърлятъ на вѣтъра. Ако се не борѣхме съ банките, тѣ пари щѣха да ни даватъ и щѣха да бждатъ доволни да ни ги дадатъ даже да ги прахосаме, защото тѣ знаятъ, че България струва и двѣста и триста милиона, и малко се интересуватъ какъ ще употребимъ тия пари, стига да не настъпимъ тѣхните интереси. Ако не направихме друга заслуга, то за тия желъзници имаме заслуги сирѣко Отечеството, които ще се признаятъ рано или късно.

И тъй азъ свършвамъ. Нѣма да подпиша отговора на тронното слово само по тези съображения, които изказахъ. Ако видимъ, обаче, Правителството, въ което още не сме се отчаяли, че продължава своите усилия, за да намъри единъ изходъ отъ настоящето затруднително, но не отчаяно положение — такъвъ изходъ, който да не ни застрашава за бждещето на страната, за нашата независимостъ економическа, ако щете, подиръ това и политическа, ние ще го поддържаме, и ще се подпишемъ, дѣто трябва, и ще вдигнемъ ръка, дѣто е нужно. Но понеже виждаме,

че се говори за мѣроприятия, които ние отсега обявяваме за опасни и гибелни, (М. Такевъ: Не ги знаете!) понеже г. Министъръ-Председателятъ каза, че тѣ още висятъ на въздуха, позволете ни и ние да държимъ дотогава ръцете си на въздуха и да не подписваме. (Продължителни ръкоплъскания отъ дѣския центъръ. — Гласове: Браво!)

Министъръ-Председателъ П. Каравеловъ: Азъ нѣма да говоря толкова, колкото говори г. Теодоровъ. Едно ще ви кажа . . . (П. Папанчевъ: За утрѣ да остане, г-не председателю!) Моля, моля, азъ ще каже на г. Папанчева подиръ обѣдъ да не дохожда, а прѣди обѣдъ. (Смѣхъ.) За насъ е ясно, че Народната партия ни обявява война. Пръв излъзе г. Бобчевъ, нѣщо като генералъ-лейтенантъ да направи рекогносцировка. Той не е онзи генералъ, който командува армията, но сѣ таки е отъ помощниците. (С. Бобчевъ: Колкото Васъ, г-нѣ Каравеловъ!) Чухме рѣчитѣ на народняците — рѣчи, същността на които бѣше да се реабилитира Народната партия. — Всичките рѣчи отъ тази партия, които се говореха, бѣха не толкова върху отговора на тронното слово, колкото да покажатъ, че Народната партия била идеална партия. (С. Бобчевъ: Азъ нищо не говорихъ за Народната партия!) По Вашата рѣчь говорихъ веднажъ, повече да говоря, не желая.

Г-нѣ Папанчевъ се явяваше като командиръ на леката кавалерия. Той наговори толкова нелъпости и въ такава форма, каквито само въ Българското Народно Събрание може да се говорятъ. Нашите оратори, за да усилятъ рѣчта си, обикновено казватъ: „това е истина, повече отъ истина“, а пъкъ забравятъ горките, че което е повече отъ истина, сигурно е лъжа, защото отъ истината нѣма нѣщо по-голямо. Второто, което постоянно говорятъ, е, че петъ пкти повече избити хора имало тая година въ България, отколкото лани. Никакви цифри не се посочиха, а само се говори. Говори се по цѣли часове сигурно да се прави обструкция, за да се спѣва Народното Събрание да не може да работи. (С. Бобчевъ: Протестирамъ! Азъ искамъ да работимъ, и да работимъ ползотворно!) Азъ се радвамъ, че вие протестирате. Увѣренъ съмъ, че г. Бобчевъ ще се съгласи съ мене, че г. Папанчевъ приличаше на Гоголевския Хлестаковъ, съ „30-тѣ хиляди курнери“, когато казваше, че въ едно село имало 70 пожара. Въ всѣко село при всеки пожаръ може да изгорятъ 2—3 кжци. Тѣй щото, ако е имало 70 пожара, въ това село сигурно ни една кжца нѣмаше да остане. (В. Кжнчовъ: Седемдесетъ и осъмъ!) Да, и точно 78 били. Подиръ говори и за други прѣстѣпления на Правителството и цѣли часове ни занимава съ банални брѣвения. Даже по въпроса за изселването на турците, ако имаште от малко понятия за тѣхното положение у насъ и какво е количеството имъ, то нѣмаше толкова да се уплашите отъ 15-тѣ хиляди, които спомена Провадийския народенъ представител, че се били изселили тая година. Въ България, отъ 1879 г., приблизително сж се изселявали всѣка година подобно количество; идѣте направѣте справка и ще видите. Въ статистическото бюро ще ви съпоставятъ прѣброявания отъ разни епохи, и ще видите, че е така. Направѣте справка и въ Варна и ще видите, че съ всеки параходъ отъ тоя градъ

200 души най-малко се изселват; скупото и отъ Бургазъ. Голѣмо е изселването и по сухо. Това не е нѣщо ново. Онова, което се говори отъ г. Кънчова, азъ поне се радвамъ, че прѣвъ съмъ обърналъ вниманието, че изселването на турцитѣ се дължи много на урожая; при добъръ урожай, българскитѣ селяни разполагатъ съ пари, купуватъ имотитѣ имъ и турцитѣ се изселяватъ. Но има и други причини, че мнозина сж задлъжняли дотолкова, щото прѣдпочитатъ да се изселятъ и да изоставатъ имотитѣ си непродадени. Това е много печално явление, и азъ искрено съжалявамъ, че така лекомислено избѣгватъ. Но пакъ ще имъ измрътъ дѣцата, а може би и тѣ сами, докато стигнатъ, обаче, ние нѣма да спираме съ сила изселването имъ. Не мислѣте, че България толкозъ много ще загуби. Всички статистики съжъ прѣследаватъ и едно мога да кажа, че абсолютно ни въ една околия не намалява населението. А щомъ това е така, економическиятъ битъ на страната нѣма да се разстрои. Единствената околия, която намалява, тя е българска околия, именно Котленската, въ която има малко турци. Г-тъ Папанчевъ много добръ знае, че тя е почти чисто българска околия. (П. Папанчевъ: Вѣрно!) Даже Османпазарската околия, която до 1893 г. се намаляваше, сега напоследно врѣме населението ѝ пакъ се увеличило. Така щото, изселването на турцитѣ съвсѣмъ не намалява абсолютната численостъ на населението ни въ една околия. Нѣмаше, значи, защо да вдигаме такава врѣва по тоя въпросъ. Ако е 15.000 намаляването, то не е нищо, защото чисто българското население отъ 45.000—50.000 души се увеличава годишно. Значи, никаква пертурбация въ економическо отношение нѣма да стане. Ние не можемъ насила да ги спираме. Който иска да се изсели, нека се изсели. Ние можемъ само да съжаляваме, че тѣ, подъ влиянието на разни софти, напуштатъ страната, и намъ не остава, освѣнъ да имъ кажемъ „сбогомъ“. И нѣма защо да се обвинява Правителството, че турцитѣ се били изселявали. Азъ ви казвамъ, че турцитѣ не желаятъ да останатъ въ България и се изселяватъ, когато имъ купуватъ имотитѣ, при добъръ урожай, или когато сж задлъжняли и дълговетѣ имъ надвишаватъ стойността на имотитѣ. А сж задлъжняли много спрѣмо каситѣ вслѣдствие 30 милионния земеделчески заемъ. Когато се направи той, мнозина отъ депутатитѣ-лихвари — нѣмъ да говоря за политическата имъ боя — взеха си прѣспокойно паритѣ отъ селянитѣ и прѣхвърлиха на каситѣ дълговетѣ на последнитѣ и по този начинъ ограбиха и селянитѣ, и каситѣ; турцитѣ, когато се изселяватъ, дължи сж да се снабдятъ съ свидетѣлство отъ каситѣ, че сж изплатили дълговетѣ си; каситѣ такива свидетѣлства не имъ даватъ, защото не сж се разплатили, и турцитѣ тогава бѣгатъ тайно. Идѣте направѣте справка и ще видите, че това е така. Другъ е въпросътъ, хубаво ли е, дѣто се изселяватъ, или не е хубаво — не искамъ тукъ да говоря. Азъ поне съмъ изучавалъ дълго врѣме този въпросъ и не ме е толкова страхъ отъ изселяването. Но и да бѣше то едно зло, не сме ние виновнитѣ. Виновни сж цѣлъ редъ събития, като вилкучимъ и неурожайтѣ, които не зависятъ отъ никакви министерства, нито отъ народняцитѣ, нито отъ радославиститѣ, нито отъ насъ, особено въ така парѣченото мѣсто Дели-Орманъ, дѣто друга стока не могатъ да иматъ

освѣнъ жито. Естествено е, че отъ неурожайтѣ сж заборчѣли и затова много сж избѣгали.

Има и друго, съ което г. Папанчевъ много злоупотрѣби въ рѣчта си, то е съ динамита: че въ нашата страна и динамитъ имало. Понеже го чели въ нѣкой вѣстникъ, азъ мисля, че нѣмаше защо български народни прѣдставители въ Българско Народно Собрание да прѣдставятъ Българския народъ, че е динамитчия. Азъ мисля, че трѣбваше да се помисли, прѣди да се говори това — както и обвинението срѣщу Правителството, че то било виновно за изселването на турцитѣ, защото утрѣ ще се пише въ всичкитѣ Цариградски вѣстници и, когато ще стане въпросъ за България, ще кажатъ: ами че въ вашето Собрание отъ българи се говори това нѣщо. Азъ ви казвамъ, че това, което се говори за динамита, не е вѣрно. Имаше една малка гюрултийка на нѣкои дружества, но ние ги укротихме още отъ самото начало. Нѣма нужда да ги казвамъ. Защо тогава обвинявате Правителството? (П. Папанчевъ: Азъ не обвинявахъ Правителството. Азъ казахъ че сж се случили такива работи! — Кои сж тия общества?) Не се правете толкова прости, че не разбирате кои сж тия дружества. Слава Богу всички сте се оплаквали. (Ц. Мисловъ: Разбираме!) Значи, тогава нѣма какво да се говори.

Сега, слѣдъ леката кавалерия, азъ чакахъ г. Теодорова, че ще бѣде въоръженъ отъ глава до пети и, че ще дойде и съ пѣхота, и съ артилерия; но останахъ изненаданъ: рѣчта му бѣше дълга, въ нея имаше multa, а не multum: много думи, малко съдържание. Тя не бѣше онова, което азъ очаквахъ. Даже ми се вижда странно защо се говориха тия работи. Твърдѣ е възможно, несправедливо да сж обвинявали Народната партия, но ще ви кажа, че не му е тукъ мѣстото да се оправдава тя; за оправдаването на единъ миналъ режимъ има хартия. (Т. Теодоровъ: Вие казахте, че г. Гешовъ е направилъ прѣстѣпление!) Азъ ще ви отговоря. Ще прѣдставя въ Народното Собрание всичко отъ 1879 г. досега по българскитѣ финанси и надѣя се цифритѣ да бѣдатъ вѣрни; нѣма да прѣувеличавамъ ни въ една, ни въ друга посока, и тогава ще можете и вие да кажете мнѣнията си.

Второ. Азъ пакъ ще ви повторя, че по-добъръ е да се говори по тия финансови въпроси, когато се внесе бюджетътъ, или когато се прѣдставятъ договоритѣ, защото вие говорихте по много работи, въ много отъ които положително не ви разбирамъ. Вие, напр., се възхищавате отъ дългосрочнитѣ заеми. По-умнитѣ економисти сж на друго мнѣние. Напр. въ Англия, когато парламентътъ разрѣшава на градоветѣ да правятъ заеми, никога не имъ позволява да ги правятъ за повече отъ 15 години, защото дългосрочнитѣ заеми насърчаватъ хората въ прѣхосничество. Може да се твърди, че при извѣстни обстоятелства едно е хубаво, а при други — друго е хубаво; но азъ не виждамъ защо непрѣмѣнно дългосрочнитѣ заеми да иматъ това прѣимущество и да приучаваме населението къмъ лекомислено харчене на пари: нѣма скоро да се плащатъ — взимайте повече заеми и ги харчете. Така щото, въ дадения случай, дали вие сте прави или криви, не знаа, но трѣбва малко по-скромно да говоримъ, а вие се явявате постоянно съ всеобщии прѣдложения, че дългосрочнитѣ заеми били винаги по-полезни. Въмѣсто всеобщии прѣдложения, по-добъръ щѣше да бѣде да бѣхте си по-

служили съ по-реални аргументи, защото науката на науките — логиката — счита за негодни първите: съ единъ единиченъ фактъ унищожаватъ се всичките ваши прѣдложения. Азъ се очудвамъ още и на патоса, съ който се мнчатъ да попълните липсата въ Вашата аргументация. Вие твърдите, че никога въ България не е било толкова лошо както сега! (П. Папанчевъ: Кой каза това?) Вие го говорихте; азъ постоянно слушахъ такива работи! (Т. Теодоровъ: Азъ казахъ, напротивъ, че не е било тъй лошо!) Така щото, азъ бихъ желалъ да видя по-реални аргументи, а такива не чухъ. Чухъ нѣкои, които дѣйствително сж аргументи, но отъ които азъ не се убѣдихъ и за които може да се говори и за, и противъ. Подиръ, когато се разследва заемътъ, ще разсуждаваме кой е по-добъръ заемъ: вашиятъ или нашиятъ. Даже и да се допусне, че вашиятъ е по-добъръ, то пакъ ще бѣде, защото условията, при вашето идване на властъ, бѣха по-добри; а пъкъ Вие сами цитирате какъ сж стояли по-напрѣдъ и стоятъ сега нашите книжа на борсата; Вие сами казахте, че не по вината на настоящето Правителство тѣ така стоятъ сега. Така щото, и подиръ дългите ваши рѣчи, азъ съвсѣмъ не се убѣдихъ, па не вѣрвамъ и другите прѣдставители да сж се убѣдили въ вашата правота.

По другите обвинения, които хвърлихте, първо, за обиколката, че публично сме говорили едно, а частно — друго, това не е истина. Лани ние правихме тукъ — въ Събранието нѣмаше тогава г. Теодорова — административно дѣление на страната. Азъ съ гордостъ мога да кажа, че съмъ отъ тия, които най-добре знаятъ България; но и азъ тогава видяхъ, че имаше нѣкои околии, които не знаехъ, затова бѣхъ рѣшилъ да направя тази година непрѣмѣнно една обиколка. Въ друго време азъ не можахъ да я направя по много причини и, прѣди всичко, защото нѣмаше тукъ Княза. И ще ви кажа още, че въ България, когато има да пхтувате по селата, дѣто нѣма пхтища, най-добро време да се пхтува е есень — никога другъ пхтъ; защото, ако идете лѣтъ, може и да не намерите хората, а пъкъ пролѣтъ и зимѣ отъ калъ не можете прѣмина. Азъ се интересувахъ да ида по известни мѣста, но не ходихъ отъ село въ село, както вие казахте. Азъ, прѣди всичко, не считамъ за позорно да отива човѣкъ по селата, и ако да бѣхъ отишълъ да агитирамъ, щѣхъ да трѣгна по селата. Азъ минавахъ прѣзъ срѣдъ селата съ кола, за да мога да видя мѣстности, които не бѣхъ видѣлъ. Въ Брѣзово, Каваклий, Котелъ не бѣхъ ходилъ, а мене ме интересувахе да ги видя. — Тѣхната сѣдба, като административни центрове, ще зависи отъ Събранието, и менъ бѣше много важно да не ми кажатъ при разгледването на тия въпроси, че не зная мѣстата; ходихъ въ Каваклий, понеже ни укорявахте, че сме събрали, като сме закрили околията. И него видѣхъ, но нито една дума не съмъ казалъ за възстановяването на околията. Подиръ това, нито на единъ официаленъ чиновникъ азъ не съмъ казвалъ изберѣте този или онзи; не имъ казахъ друго, освѣнъ да се не бъркатъ въ изборите. Значи, цѣлата на моето ходене бѣше много полезна: да се отучи администрацията отъ лошия си навикъ. По тия причини, нѣма защо да отправяте обвинения за обиколката ми.

Другото, което азъ ви разправихъ завчера, въ отговоръ на г. Папанчевата рѣчь, бѣше: що значи официална кандидатура и що значи неофициална кандидатура. То-

гава ви обърнахъ вниманието за министритѣ. Смѣшно е мнѣнието на нѣкои наши хора: хемъ искатъ да иматъ конституционализъмъ, и парламентаризъмъ, хемъ да вържатъ ръцѣ и крака на министритѣ. Министритѣ нѣматъ право да дѣйствуватъ съ сила, или да влияятъ чрѣзъ коронните чиновници, но тѣ сами могатъ да говорятъ. И азъ съжалявамъ г. Ризова, дѣто казва, че министритѣ могатъ да гозорятъ само въ своята околия. (Д. Ризовъ: Тѣй правятъ въ другите страни!) Не правятъ тѣй. Въ Англия може да се събере либералната асоциация въ Ливерпулъ и да покани Джонъ Морлеа да държи рѣчь, или консервативната да прѣдложи на Артуръ Валуфур да направи сжщото въ Единбургъ. Това не е запрѣтено. (Д. Ризовъ: Но да не отиватъ отъ градъ въ градъ! — Д. Христовъ: Така правятъ и въ Франция!) Не видѣхте ли какво стана въ Америка при избирането на прѣдсѣдателя? Брианъ е говорилъ 30 хиляди рѣчи въ цѣлата страна и никѣдъ не се каза, че това е прѣстѣпление! Да ви кажа, има два управления въ свѣта: камшикѣтъ и думата — други форми нѣма. Държавитѣ се управляватъ или съ заплашване, или съ убѣждение. Щомъ допуснете, че страната е свободна, тя трѣбва да се управлява съ думи. (И. Соколовъ: Ами Вие какъ управлявате?) Азъ управлявамъ съ думи, и, прѣди да сѣднете Вие тукъ, азъ съмъ управлявалъ тая страна съ думи. Щомъ е така, не може да запрѣщавате на никой министъръ да убѣждава хората да го слѣдватъ, и, ако бихте запрѣтили, щѣхте да направите най-голяма грѣшка, както въ по-миналия вѣкъ, въ време на революцията, голѣмъ грѣхъ бѣха направили французитѣ съ запрѣщаването на министритѣ да бждатъ членове въ камарата. Въ XIX и XX вѣкове това се разбира вече правилно: министритѣ не сж чиновници и не трѣбва да бждатъ чиновници; тѣ иматъ право да говорятъ, защото трѣбва да управляватъ страната съ думи. Или отхвърлѣте парламентаризма и конституцията, или пъкъ приемѣте ги, но и при знайте, че министритѣ иматъ право да изказватъ своите възгледи, по които смѣтатъ да управляватъ страната. Ако г. Теодоровъ докажеше, че азъ съмъ се ползувалъ отъ усилията на чиновници, които сж назначени съ свършена друга цѣль, да бждатъ вѣнъ отъ партиите, тогава той щѣше да е правъ. Но нищо подобно нѣма. Другите положения на г. Теодорова, доколкото азъ помня, не се касаеха до самото наше управление, а до договоритѣ за зема. Той каза, че нѣма да гласува за тоя заемъ и правѣше постоянно апелъ къмъ прѣдставителитѣ: да не гласувате за договора! Азъ нѣмамъ никакво желание да моля г. Теодорова и приятелитѣ му да гласуватъ за този договоръ. Щомъ неговата съвѣсть намира, че е лошъ, той и не трѣбва да гласува за него, не трѣбва да гласува и всички негови приятели. По неговото камене, всички други прѣдставители да не гласуватъ, е малко странно. Азъ имамъ по-високо мнѣние за нашите прѣдставители: тѣ ще чакатъ да поднесемъ договора, ще го проучатъ и, ако е полезенъ за страната, ще гласуватъ за него, а ако е вреденъ — нѣма да гласуватъ. По тоя патосъ — „вие подѣйте гласува! Страната ще пострада!“ или: „азъ вѣрвамъ въ България“, който се повтори и отъ тронната оратория народници — мисли, че е неужбстентъ. И ние, министритѣ, не се съмнѣваме въ България,

и ние ще проучимъ добръ договора и, прѣди да го внесемъ, сами тоже ще помислимъ, и слѣдъ като прѣдставимъ истинското положение на работитѣ, като изложимъ исторiята, която исторiя ще бѣде въ цифри, а тѣ сж безпристрастни, ще поканимъ Народното Прѣдставителство да гласува. Г-нъ Теодоровъ ни прѣдлага поддръжката си и казва: „вие ако трѣгнете по оня пѣтъ, ще ви поддръжаме“. Но и азъ мога тоже да му отговоря: „Я трѣгнете вие по него пѣтъ и ние ще ви поддръжимъ“. (Г. Теодоровъ: Ние сме въ опозиция!) Азъ зная, ако не сключехме никакъвъ договоръ, какво щѣха да пишатъ опозиционнитѣ вѣстници: „вие оставихте страната да фалира, вие това правите, вие онова не правите!“ и т. н. Сега, като мислите, че може да сключимъ договоръ, казвате: „Не! Договорътъ е лошъ и безъ заемъ може!“ Вие не знаете още условията на заема, така щото можете да почакате. Подиръ това, дѣто така охотно прѣдлагате да откажемъ да изпълнимъ контракта, напр. за оня 25.000.000 безобразенъ заемъ за съкровищнитѣ бонове—който съмъ заварилъ, а не съмъ сключвалъ,—какво мислите да правите, ако банцитѣ не се съгласятъ да го продължатъ за 40 години? Вие казвате още, че задъ Banque de Paris се криятъ нѣколко други банки отъ старата група, но азъ пакъ ви заявявамъ, че имаме работа съ една банка; какво има задъ нея, ние не знаемъ, ние работимъ съ една единствена банка, макаръ, ще ви кажа, че всичкитѣ пари сж международни. Ако допуснемъ, че банцитѣ сж повече, че вие сте правъ, Вашитѣ свѣти ставатъ още по-неизпълними. Нѣма ли всичкитѣ тия държави, къмъ които принадлежатъ тѣ, да се застъпятъ за своитѣ подданици, когато вие е известно, че въ международното право не се счита много-много ефикаса, ни юриспруденцията? Какво ще направимъ тогава? Азъ бихъ желалъ ясно да се отговори това. (Г. Теодоровъ: Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че ако Правителството настои, банцитѣ ще го направятъ. Не може друго-яче да бѣде!) Азъ да ви кажа, по-съмнителна, но и по-неприятна работа отъ оная, която стана неотдавна въ Цариградъ, не зная, и това не ми дава право да мисля, че ще се церемонятъ много и съ насъ. Отъ нѣколко десетки хиляди лева, дадени на Мурада, Турското Правителство биде принудено да заплати не зная колко стотинъ хиляди лева. Много френски вѣстници и много депутати, за тѣхна честъ, протестираха и намѣриха, че дѣйствиата на тѣхното правителство въ Цариградъ малко хармониратъ съ девиза *liberté, égalité, fraternité*. (Смѣхъ.) Азъ не зная, прочее, по единъ ясенъ договоръ, сключенъ отъ едно българско правителство—лошъ или добъръ, Българското Правителство го е сключило и подписало—какво ние ще говоримъ? Казвате, че нѣма да го изпълнимъ. Ама хората иматъ възможность да ни накаратъ да го изпълнимъ! Азъ съмъ убѣденъ, че могатъ да направятъ това, и мжно бихъ се рѣшилъ да свѣтвамъ едно българско правителство да каже: ние нѣма да даваме! Ние не сме и въ положението на гърцитѣ, които сж галенитѣ дѣца на Европа.

Не галени дѣца, а доста провинени сме прѣдъ свѣта, за да поискатъ почти всички да ни поддръпнатъ за ушитѣ. (Г. Теодоровъ: Азъ казахъ много обстоятелствено какво трѣбва да направимъ. Казахъ, че може да се достигне дългосроченъ заемъ. Но, като цѣните толкозъ много тѣхната сила, какъ едно врѣме проповѣдвахте, че може да се вземе ориенталската линия? Вие ни казахте да се вземе тя безъ пари!) И сега съмъ на това мнѣние, но не трѣбваше да я вземете когато имахте нужда да правите заемъ. (Г. Теодоровъ: Безъ пари да ги вземемъ?) Азъ пакъ ви казвамъ, че ако търсите пари, безсилни сте за завземането на Ориенталскитѣ желѣзници, защото банцитѣ сж свързани помежду си, а ако не търсите пари, сте много силни. Ориенталскитѣ желѣзници сжществуватъ на неизвѣстно какви договори. Искате ли нѣщо повече да ви кажа? Вие го не знаете. Въ 1884 г. пращахъ хора въ Цариградъ, прѣтърсиха турскитѣ архиви—мога да кажа сега смѣло—и не намѣриха никакъвъ договоръ. Договорътъ, който сега сжествува, послѣ е станалъ въ 1886 г., или въ края на 1885 г., но въ всѣки случай подиръ Съединението. Слѣдъ Съединението побързаха да направятъ договори, каквито не е имало Турското Правителство дотогава, които да легнатъ и върху насъ. Ние не трѣбваше да оставимъ на Турското Правителство собствеността на Ориенталскитѣ желѣзници и сжщеврѣменно да му плащаме 2.800.000 л. данѣкъ, а трѣбваше да се направи едно отъ двѣтъ. Подиръ това, имаме да вземаме отъ него по Русе—Варненската желѣзница. Вие направихте голѣма грѣшка, че бѣхте рѣшили да купувате желѣзници отъ хора, които нѣмаха никакъвъ старъ договоръ съ Турция, и съ това узаконихте фиктивнитѣ права на компанията. А че е нѣмало договоръ, азъ ви давамъ честна дума. (Н. Антикаровъ: Сега вие ще го свѣрните!) Какво ще правимъ ние, ще видимъ. Ние ще се помжчимъ и безъ разрѣшението на г. Антикарова да направимъ нѣщо, но нѣма защо сега да се разправяме за това. Азъ повече днесъ не ще продължавамъ, понеже по сериозниятъ въпросъ за заема ще остане да говоримъ по-късно за и противъ. Едно само ще прибавя, че народнитѣ прѣдставители ще иматъ възможность да проучатъ добръ въпроса и да си кажатъ мнѣнието. Азъ вѣрвамъ въ тѣхния здравъ разумъ и отсега съмъ убѣденъ, че тѣ, правилно ще разрѣшатъ въпроса. А че вие нѣма да подпишете отговора на тропното слово, съжалявамъ, но нѣма какво да се прави.

Това имахъ да кажа по рѣчитѣ на г. г. Папанчева и Теодорова.

Прѣдсѣдательтъ: Има думата г. Франгя.

А. Франгя: Часътъ е 8 и азъ бихъ молилъ да се вдигне засѣданието. (Гласове: Утрѣ, утрѣ!)

Прѣдсѣдательтъ: Засѣданието се вдига и утрѣ ще продължава дневниятъ дневенъ редъ.

(Вдигнато въ 7 ч. и 40 м. вечерята.)

Прѣдсѣдатель: М. Балабановъ.

Подпрѣдсѣдатели: { В. Кжнчовъ.
А. Краевъ.

Секретарь: М. Златановъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гълъбовъ.